

Knižovna Univerzity
Dra KARLA LAŠIOVKY

OCHRANA PAMÁTEK

VYDAL

JEŠEK HOFMAN

DÍL I.

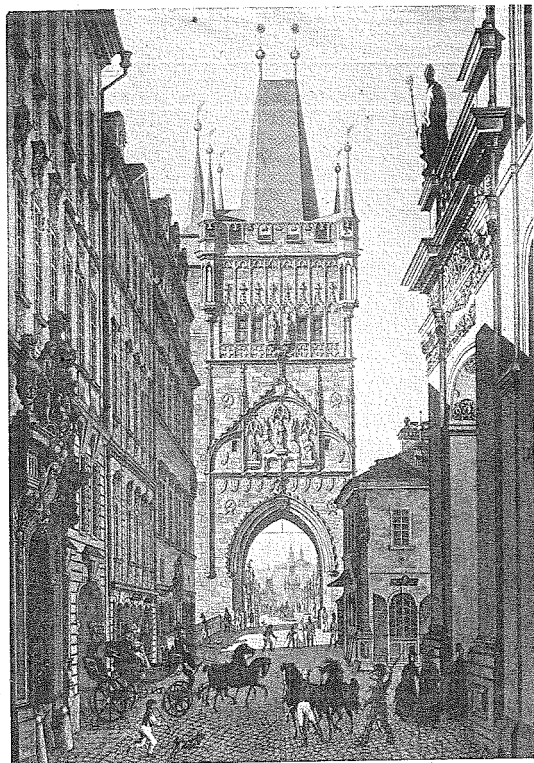
SPOLUPRACOVNÍCI:

JAN ROUBAL, ALBÍN STOCKÝ,
VÁCLAV TILLE, ZDENĚK WIRTH,
AUGUSTIN ŽALUD.

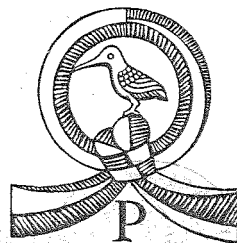
S PŘÍLOHOU DLE KRESBY
OD V. MORSTADTA.

11-E-86/1

pp.

Vincenc Morstadt: Jezovitská ulice.
(Karlova ulice.)

SEMINÁŘ KNIHOVNA
Hist.-práv. oddělení

„PAMÁTKY“
SVAZEK PRVNÍ. DÍL I.
VYDÁVÁ JEŠEK HOFMAN.
TISKEM „POLITIKY“
PRAHA
1921

Za podpory
České Akademie pro vědy,
slovesnost a umění a Ministerstva
Školství a Národní
Osvěty.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA PRÁVNICKÉ FAKULTY II. F. P. STARÝ FOND Č. Inv.: 01322
--

Koupí od M. Karkovcové
Darem od _____
v _____ za Kčs _____
Inv. čís: 34. 325
Sign: _____

TITULOVOU ZNAČKU KRESLIL V. H. BRUNNER. — OBÁLKU NAVRHL
BOHUMIL KRS. — V KOMISI B. KLIKY, PRAHA II., OPATOVICKÁ UL. Č. 9.

ÚVOD.

Účelem této knihy jest vysvětliti v souborném přehledu podstatu, důvody a prostředky ochrany památek. Bylo posavade z hlavních nesází ochrany památek, že chybělo namnoze vědomí a znalosti o tom, jak souvisí jednotlivé její obory a zejména, že a jak vyvěrají ze společných motivů. Není začasté zřejmo, jak ochrana památek jest široce založena, a je patrnó, že považuje se leckdy jen za výlučný obor vědecký aneb za vášeň umělců i amaterů věd a umění.

Synthetického pojetí ochrany památek jest potřebí proto, že ono jedině jest s to správně regulovati vzájemný poměr jednotlivých jejích oborů. Funkce, v nichž jeví se ochrana památek, jsou početné a specialisací práce vzdaluje se ovšem každý obor se společné základny všech, ba směry činnosti jednotlivých větví mohou se dokonce i křížit. (Příkladem je ochrana památek v širokém smyslu a *musejnictví*. A jiným dokladem jest *archivnictví* i které po leta bylo pojímáno a organisováno zúplna stranou od ostatní ochrany památek, takže došlo k zásadnímu oddalování ochrany památek písemných od ochrany památek výtvarných.) Aby tu nedošlo ke sporům zájmů, jest třeba objektivity a kontroly s obecných hledisek. Neboť není ideálnou ochrana památek tam, kde by výsledek vyplýval z konfliktů či vzájemných mocenských

poměrů jejich oborů místo z jich souřadnosti pod zorným úhlem jednotícího pojetí.

Druhým účelem knihy naopak jest poskytnout stručnou *analysu* souborného pojmu ochrany památek: vysvětlit cesty od jednotného principu ke zvláštním úkolům a spolu naznačit rovnoměrné rozložení veškerých větví ochrany památek — přispět ke zjednání žádoucí rovnováhy v pracích ochrannářských.

Posavadní příručky byly převážně rázu speciálnějšího (viz seznam lit. str. 163). Řada jich zabývá se jmenovitě veřejnou organizací ochrany památek a to zejména *právní ochranou památek*. Jsou tu obě základní, ač dnes antikvované, příručky od *Wussova* a *Helferta*, novější všeobecné práce od *Gieskera*, *Forstera*, nejznámější speciální přehledy pro Německo (*Bredt*, *Heyer*, *Lezius*, *Bruck*), pro Francii (*Tetreau*, *Clermont*, *Cross-Mayerville*), pro Anglii (*Brown*, *Murray*), pro Itálii (*Mariotti*). K veřejné organizaci kromě zákonodárstva přísluší i *výchova*, kdež literatura ochrannářská jest značně pomšena literaturou o umělecké výchově; uvést lze především *Conventze* a *Gurlitta*.

Podobného souborného zpracování jako veřejná organizace ochranná nedošla posud ani vědecká organizace (musea, archivy, soupisy) spolu s teorií ochrany památek ani technika ochranná. Základní práce *theoretické* jsou od *Riegla* a *Dehia*, dějinný přehled od *Wirtha*, analytické úvahy od *Schuberta-Solderna*. Vědecká organizace má vyvinutou literaturu speciální, t. j. zejména museální a archivářskou.

Souborný přehled *stavební konservace* v české literatuře napsal na základě své stati, připravené pro tuto

knihu, *Sochor* a otiskl ji v protokolu sjezdu na ochranu památek v Praze r. 1913. Knížka důsledného restaurátora hradů *Boda Ebhardta* nehoví našemu pojetí ochrany památek, příručka *Lutschova* je při své stručnosti spíše repetitoriem než výkladem a podobně návod *Gradmannův*; katechismus *Froedův* pak, pojednávající všeobecně o opravách staveb, nedošel nedílného souhlasu konserváčnických techniků. V nejširším rámci všeobecných pojednává o ochranné technice dílko *Muczłowskiého*. Speciální literatura o chemické konservaci jest zastoupena zejména soustavnými pracemi *Rathgenovými*.

V celém tomto dlouhém a obsahově bohatém pořadí prací není však žádná, kde byl by shrnut celý pracovní obor ochrany památek. „Handbuch“ *Reimersův* jest sestaven v duchu staršího pojetí, jeť to jen archeologický slovník a přehled zákonných nařízení ochranných. Katechismus *Dvořákův* shrnuje výklady zásadní a elementární poučení o praxi ochranné v stručnosti až epigrammatické. *Oechelhäuserův* výběr referátů s německých sjezdů na ochranu památek podává z četných oborů ochrannářských mnoho poučení, ale ovšem není bez mezer, protože sjezdové referáty nemohou se vyhnouti náhodnosti.

Knih, která tuto vychází, jest proto pokusem podati stručný souborný výklad ochrany památek a vyložití ji co program *ethický, vědecký a estetický*. K výkladům theoretickým druží se poučky *praktické*, ne však v té podobě a tom rozsahu, aby vznikl soubor návodů za přímé vodítko praxe nebo snad receptář ochrannářský, nýbrž jde jediné o to, aby se zjednala *konkrétní představa* o praktických úkolech ochrany památek. Pokusiti se o takové

dorozumění s odborníky příslušných oborů i se širokou veřejností, jejíž názor jedině může být spolehlivou zárukou ochrany památek, bylo dávnou naší povinností. Nebo ochranu památek lze méně než kteroukoli jinou ideu uskutečňovati prací úzkého kruhu lidí a mocenským jich vlivem pomocí zákonodárství, čímž při sebe větších úspěších praktických nesplnila by se *spontánnost* ochrany, v níž jedině se jeví mravní cena takového počínu. Ochrana památek nesmí pouze být od veřejné moci organizovanou akcí na záchranu vědeckého materiálu, nýbrž — smím-li citovat z knihy — obecnou kulturní věrou.

Poučky knihy ovšem zasahují někde hlouběji než na linii všeobecných vývodů naučných a dotýkají se zevrubnějších otázek *methodických*. To děje se hledíc k tomu, že některé obory, kde práci snaží se z dobré vůle a s láskou podporovati dobrovolní spolupracovníci příbuzných anebo někdy i odlišných oborů, jest doléhavě potřebné uváděti toto dobrovolné úsilí na cesty, na nichž jedině lze dospěti k vědecky upotřebitelným výsledkům, jakož je tomu na př. při archeologických výkopech nebo pracech soupisných.

„Habent sua fata libelli.“ Má své osudy i kniha tato. Její počátky zasahují do roku 1912, kdy měla vyjít v podobě výběru článků o *otázkách ochrany památek v Praze*. Postupem práce rozšířil se soubor o některé stati, napsané ad hoc, i rozlišil se program a na konec, aby přesněji přilehly k sobě jednotlivé kapitoly knihy, došlo k tomu, že redaktor rozšířil kruh spolupracovníků a dohodl se s nimi, jak *nově a nezávisle* rozdělit a vyčerpáti látku. V nové redakci kniha rozlišuje se na tři díly :

Prvý, který tuto nejprve samostatně se podává čtenářům, o *teorii a vědecké organizaci*, druhý o *technice* a třetí o *veřejné organizaci* ochranné (zákonech, výchově).

Ještě prve než kniha takto upravená vyšla, byl jí přidělen shodou okolností úkol — býti *průpravou ke sjezdu na ochranu památek v Praze v září 1913*. Program jeho totiž shodoval se s programem II. dílu této knihy — jednal o praxi ochranné — a stati, které vzešly z porad o této knize, byly předem hotovou prací pro sjezd, takže korektury některých prací byly po dohodě autorů s redakcí bezprostředním podkladem příslušných referátů. Zejména m. j. pro sjezd převzata v obměněném znění stať o archivační praxi konservační, vysázená v původní redakci pro uvedený II. díl této knihy, čímž poprvé při sjezdu došlo k oficiálnímu zahrnutí památek písemných spolu s výtvarnými pod hledisko jednotné ochrany — stanovisko to, jež jest podstatným rysem dnešního našeho pojetí. Že hotové práce se použilo, bylo zajisté v zájmu věci a dobře se tak stalo; ač jinak snad by nebylo právě proto musilo vyplývat z toho, že *sjezd vešel sice takto v intimní styk s výsledky prací, na nichž redakce měla iniciativní podíl, nikoliv však s redakcí* a že nedošlo ke společné publikaci shromážděného literárního materiálu. (Konstatovat tuto podrobnost ke genezi knihy a sjezdu jest odůvodněno tím, že naše poměry vyžadují pracovní koncentrace, která je souznačná s hospodárností sil i nákladu, a spolu dokazují účelnost toho, aby legitimacy ke spolupráci o společných úkolech rozdílely se prostě na základě *hodnocení práce*.)

Díkem zvláštním a mimořádným jest povinen vydavatel všem spolupracovníkům a to zejména za vzácnou

ochotu, s níž přizpůsobili své stati rozsahu knihy i redakčnímu schématu pro rozdělení látky v knize i statích a vyhověli všem četným redakčním přáním a úpravám. Vydavatelské starosti ulehčila přátelská laskavost red. J. K. Strakatého. K vydání podstatně přispěla podpora I. a IV. třídy „České Akademie“ a „Ministerstva školství a národní osvěty“. Tiskárna „Politiky“ prokázala knize cennou službu uchováním sazby a pečlivým vypravením.

Prodlení způsobila ovšem válka a poměry po válce. Tak vychází kniha 8 let poté, kdy byla započata. Tímto prodlením též třeba vysvětliti, jestliže v některých místech byla by zřejma doba uplynulá od sepsání rukopisů. Buďtež obtíže, jež bylo knize překonati, omluvou jejich nedostatků.

V Bratislavě v listopadu 1920.

J. H.

CO JEST PAMÁTKOU.

(Pojem památky.)

Památkou¹⁾ nazýváme každou věc, jež připomíná nám minulost. To může se díti mnohonásob rozmanitě. Památkou může tudíž býti každá věc: úlomek střely, která hrozila nás usmrtni; uschlý květ stromu, pod nímž zažili jsme chvíli štěstí; lastura, koupená kdys při pobytu u moře; šat, v němž zemřel praotec rodiny; zedraný prapor, jež pokryla slávou udatnost předků; dům, v němž narodil se dobrodinec města; stůl, u něž učelec napsal dějiny svého lidu; kříž, na němž zemřel světec; architektura, jíž objevil umělec nový smysl výtvarných forem; bojiště, kde vybojována památná bitva.

Především je památkou v nejšířším smyslu *pomník*²⁾: věc, jejímž zcela zjevným a to výhradným nebo hlavním účelem jest připomínati minulost — tedy podoba mrtvé osoby (socha), nápis o nějaké události (pamětní deska),

¹⁾ Něm.: Denkmal, franc. a angl.: monument, ital. a špan.: monumento, rusky: памятникъ, polsky: zabytek.

²⁾ Jiné řeči neodlišují tak přesně zvláštním slovem „pomník“ a „památku“, nazývajíce povětšinou obojí tímž slovem, jemuž dostává se v jednotlivých případech dotyčném o zvláštního významu. Riegl užívá v theoretických výkladech noetických pro pomník slov „gewolltes Denkmal“, jemuž dos talo se překladu: „chtěná památka“, což je zbytečno, protože e je zvláštní český název „pomník“, a chybně, protože správný překlad zněl by „úmyslný pomník“.

nápadný umělý útvar na význačném místě (obelisk na bojišti, označení hrobu kamenem).

„Pomníky“ jsou tudíž památkami především, a to hned od okamžiku svého vzniku, ale přes to obvykle se pojmu „památka“ neužívá ve smyslu tak širokém, aby se pomníky do něho zahrnovaly. Naopak památka v užším a obvyklém významu značí věc, která nevznikla již předem proto, aby připomněla minulost, nýbrž která teprve dobou nabyla bezděky vlastností, které jí charakteru „památky“ dodávají.

Přes to však zvláštní „pomník“ může se státi vůbec „památkou“ a to tehdy, když na př. změni se jeho tvar k nepoznání tak, že není docela anebo ne dosti na něm patrné, že má úmyslně a výslovně připomínati minulost (náhrobek, s něhož ovětral nápis a zůstal zřetelný jen umělý tvar). Jindy dokonce charakter pomníku mizí, i když zcela se uchoval, a to jmenovitě tehdy, když odstraní se s původního místa, k němuž byl vázán smyslem svého vzniku (náhrobek, přenesený do musea), neboť tím potlačí se obvykle skoro zúplna jeho vnitřní původní smysl (připomínati zesnulou osobu) a naopak nabývá významu skoro výlučného jeho forma, takže dostává se mu účelu nového (býti pomůckou studijní, t. j. připomínati nějaké období vývoje umění).

Pojmovým obsahem jsou pomníku nejbližší takové památky, k nimž upjata je *určitá událost*; a tyto věci pak dle toho, zda událost byla důležitá pro jednotlivce, rodinu, rod, národ, jsou památkou osobní, rodinnou, rodovou, národní (strom, zasazený rukou zesnulého otce; koruna prvního krále národa; dům, kde se narodil zasloužilý občan; dělo, ukořistěné na hradbách dobyté pevnosti).

Památka dále připomíná nejen jedinečné, mimořádné události, jež jen jednou se udály a zasáhly osudově do člověkovy života, nýbrž vztahuje se často i k událostem, jež se opětovaly a nebyly jedinečné, nýbrž *typické*, jež tudíž nevypínají se ze svého okolí a nejsou nápadným mezníkem, nýbrž zapadají zcela do doby, jsou jen jejími podrobnostmi, ale jsou spolu seskupeny kolem určitého životního vztahu, jsou stejnorodým projevem života, připomínají určitou jeho stránku (tak je tomu na příklad, uctívají-li se modlitby, z nichž modlívala se matka; housle, na něž hrával zesnulý umělec; dům, kde konaly se dávné sněmy nebo zbožná shromáždění; zbraň, již třímával národní rek; strom, pod nímž bývalo obětiště předků).

Není tu však ani potřebí, abychom vzpomínali na bývalý poměr uchované věci k nějaké určité osobě; stačí, že při pohledu na věc vytvoří se nám vůbec představa *kteřéhokolí neznámého předka* a jeho života (pravěká kostěná harpuna, již lovil pradávňý kterýsi předek zvěř). Tu jaksi památka oživuje a to proto, že jsouc hmatatelnou, smysly postižitelnou věcí, budí o sobě představu zcela určitou a individuální, kdežto neznámý lidský tvor, jež si k ní přimýšlíme, jest představou povšechnou, málem schematickou — jeví se nám spíše co personifikace hybné síly, která oním nástrojem — památkou vládla. Památka tudíž, byť i byla pouhým nástrojem, služebným člověku, nabývá jakési zvláštní *aktivity* (že člověk ve své obraznosti takové představy si častěji vyvolával, jest dokladem v oboru návní poesie lidové, na př. meč, jenž sám stíná hlavy nepřátel). Naopak však jindy zase památce dostává se při poměru k lidovému životu funkce

výhradně *trpné* (když na př. před pyramidou vzpomínáme, jak vznikla lidskou prací: výmyslem jejího tvaru, přivláčením stavebních hmot, kladením kamene na kámen; nebo když na př. hlazený pravěký mlat vyvolá představu úmorné práce při jeho hlazení).

Než památkou jsou nám mnohdy i věci, jež vůbec nepřipomínají minulé jedinečné události nebo určitá typická fakta denního života, obecně nebo aspoň jednotlivcům známé události, nýbrž, při nichž uvědomujeme si jich *poměr k minulosti zcela všeobecně*, při nichž událostí, k níž se vízí, jest vlastně sama minulost o sobě co protiklad přítomnosti. Kdežto při památkách prvního druhu týčí se z minulosti veliká událost jako daleko viditelné horské témě, kdežto památky druhého druhu ožívují před námi kruh událostí, které míjejí jako rytmický sled stromů v daleké aleji, tuto naopak jeví se nám veškeren souhrn minulých dějů co jediná hladina, co jediná záplava času, z něhož památka se noří a uchovává na sobě sledy minulosti, jako ratolest, vynesená z tůně vod a porosená krůpějemi živlu, v němž pobyla. (Před zarostlou rozvalinou hradu, před úlomkem bronzové zbraně, pokryté patinou věků, před skalou, pnem stromu, zbrázděným živly, uvědomujeme si zcela povšechně veliké stáří, prodlení doby.) U těchto památek tedy nepřipomínáme si určitý děj, jenž nás zajímá, nýbrž vůbec jen minulost, jsou nám povšechným podnětem, abychom měřili délku času a sled věků.

Zhusta pohlíží se na věc jakoby na starého pamětníka, věci se tu jaksi anthropomorfovisují, jak svědčí obvyklé úsloví romantické doby, jež nazvala památky „*svědky minulosti*“ — „*hlasateli věků*“!

U všech kategorií památek je tudíž stejný znak, že *spojuje se věc s vnější událostí neb činem skonálním nebo vůbec uplynutím minulého času.*

V obecném smyslu může tudíž býti památkou každá věc vůbec — ať umělá (kniha, zbraň, stavba), ať přírodní (strom, skála). V nejobecnějším smyslu může památkou býti i věc živá — zvíře (vzácný druh živočišný, kůň, s něhož král přísahal lidu) a dokonce jest patrné, že obdobný poměr jako mezi člověkem a památkou může se jevit i k druhému člověku (sluha po zesnulém otci); nelze ovšem nikdy mluvit o člověku, že byl by památkou, protože nesrovnává se s důstojností člověka, i by byl staven na roveň věcem a není toho k sebe důsademnějšímu sledování pojmu památky ani třeba, neboť — jak je právě tuto patrné — památku *nelze zúplna vyložití znaky a vlastnostmi samotné fyzické věci*, která za památku jest považována, nýbrž jest potřebí pojem vykládati *poměrem, který je mezi člověkem a věcí — památkou*. Jsouť památkami dokonce i názvy věcí.

Název má vyjádřiti věc zevrubněji, než jak jest určeno pojmem a slovem obecným. Obecný pojem vrchu se individualisuje názvem „Lysá hora“, kterýž svědčí, že vrch jest nebo byl nápadný tím, že nebyl zarostlý. Místo nějaké určí se přesněji názvem „Na jezerách“, „V tůních“, z něhož patrný jeho ráz. Kus lesa pojmenuje se „Na zabitém“ a připomíná se tak po staletí, čím kdysi bylo tu obyvatelstvo vyrušeno. Dům zove se „V hájku“, „Na Růžku“. Náměstí se označí za „Kostelní“, „Malé“, aby se určila jejich poloha a ráz.

Cena dobrých pomístných názvů mimo to tkví i v jich hlubší podstatě. Dobrý název vyplyne, když člověk po-

zorně se na věc zadíval, zapamatoval si její znaky. Dobrý název je důkazem bližšího, důvěrného styku člověka s věcí. Dobrý název jest obdobný šatu, který způsobil se nošením jakoby byl ulit a tvoří se zjevem člověka harmonickou, charakteristickou jednotku. Na dobrém názvu jest zjevný dotyk pohledu a zájmu člověka, jako na pradávném kamenném nástroji častý dotyk ruky člověkovy. V názvech tkví rýhy lidské tvořivosti, ony svědčí o jeho styku s věcmi a jeho poměru k nim, prozrazují zálibu, odpor i podivení nad vzhledem okolí nebo přírodními tvory. Oráč, pastýř, dřevorubec, vorař obezřel své role, louky, lesy, řeky a stráně, seznal je zevrubně, našel, co každou z nich odlišuje od jiných a — nazval je jmény: Vrch „Na Kloboučku“, „Homole“, „Bor“, „V oboře“, „Černý vír“, „Rovinka“, „Na panském“, „Na drahách“. A nechybělo ani na reminiscencích, jako u „Pánovy cesty“ nad Policí, zvěčněné u Jiráka a j. V lidových názvech viděti, co vyznačuje život: zálibu i odpor, poesii, historickou vzpomínku i humor.

A nejinak obyvatel města poznal tento svůj domov, nesčetněkrát viděl, jak jeví se mu za dne i za soumraku, shledal, v kterých uličkách záhy z večera se plouží stíny, kde ohlušuje ruch řemeslné práce platněřů či nožířů a kde hluk tržiště, vzpomínka na každou ulici byla doprovázena představou, zda vede ke mlýnu, k řece, k hradbám. Z těchto zažitků, zkušeností a pozorování vyplynuly pak názvy ulic: Ulice „Černá“, „Platněřská“, „Nožířská“, „Vodní“, „Mlýnská“, „Hradební“ a sta jiných jmen, jež vybavují představu určitého místa.

Tak vyvíjely se místní názvy po staletí. Ony tedy jsou zrcadlem, v němž zračí se dávná národnost obyvatel,

dosvědčuje, jak kdysi místo vyhlíželo, mnohdy na rozdíl od vzhledu dnešního, a dovedou, pokud se zachovaly, snadno a rychle orientovati; tato orientace jest snadná tam, kde ráz se zachoval, proto, že přimykají se k povaze míst, a tam, kde se kraj změnil, zase proto, že bývají stručné a jadrné.

Zúplna jinak u názvů moderních. Jsou příliš často ploché, náhodné, nevýstižné, odpudivě pathetické. Z nejtrapnějších znaků moderních názvů ulic jest názor, že ve městě názvy ulic neslouží orientaci, nýbrž domělému uctívání osob, jichž jména tak sevšedňují.

Dějepisný výzkum pomístných názvů — historická topografie — jest nejen z důležitých zdrojů jazykovědy, ale i vědy historické, vzbudil početnou literaturu a za studiem topografie byly jmenovitě v druhé půli XIX. století založeny mnohé korporace a spolky, jež obraly si za úkol sbíratí názvy pomístné a vydávati historické mapy topografické. (Tomkovy mapy Staré Prahy.) Názvy jsou tudíž památkami a třeba jich jako památek šetřiti.

(Ochrana památek — úkolem ethickým.)

Poměr člověka k součástem hmotného světa, jenž jej obklopuje — k věcem — jeví se rozmanitě. Nejprimitivnějším měřítkem jest tu úvaha, pokud která věc prospívá k uhájení tělesného života lidského, tedy k výživě (jedlé přírodniny; domácí zvířata; ptáci, hubící škodný hmyz), ochraně před vlivy podnebí (zvířata, skytající kožešiny), hotovení nástrojů (kovy), k odpočinku (obydlí) anebo pokud má směnnou hodnotu, za niž lze si opatřiti potravu, obydlí i uhájiti všechny stránky fysického

života vůbec (cenný kus půdy, zvěř s drahocennou kožesinou). Tu mluví se o užitečnosti, o uživatelnosti věci (Gebrauchswert). Jest to měřítko nejprostší, přihlíží jen k fyzické existenci člověka — jídlu, bydlení — není proto s to postihnouti hnutí duševního života člověka či jeho poměru k okolnímu světu.

Dalším měřítkem lidského cenění věcí jest totiž, že vkládá se v ně určitá pomyslná síla, která souvisí se vzpomínkou na jejich původ. Člověk primitivní nosí zuby šelmy, již skolil, a věří při vzpomínce na to, že její síla naň přechází. Není pochyby, že i my ve schopnosti usmrtiti nebezpečné zvíře vidíme projev síly, a zasloužená lovecká trofej i nám je zdrojem sebevědomí, jen že v životě primitiva toto suché konstatování nahrazuje se při živé i naivní jeho obraznosti vírou nebo pověrou, která obestírá věc tajemstvím kouzla a z lovecké trofeje činí amulet síly. Tu jsme již v obou případech na přechodu k oboru představ morálních. Rozšiřuje-li se pak takto obor těchto pomyslů a představ, jež se upínají k věci, ztrácí ona konečně vlastní význam užitkový, jest pomyslným zdrojem síly, moci: totemem, fetišem, modlou. Představy člověka, jež se tu k věci víží, způsobí, že představy, prýšící z jeho duše, spojují se s mrtvou věcí mimo člověka — objektivisují se — a vyzdvihují se rázem z okolí věcného světa, jímž člověk vědomě vládne, do jiného světa pomyslů a idejí, jimž se podrobuje.

Toto podrobení člověka jest vlastně dobrovolné, neboť on žádným vnějším vlivem nebo násilím *není nucen* oživovati své okolí nadpřirozenými bytostmi, jimž přisuzuje zvláštní moc. Podnětem toho jsou sice v podstatě projevy nezdolatelných sil přírodních živlů, ale ty

samy o sobě nenutí k takovým představám (čehož dokladem jsou kmeny na nejnižších stupních kultury), nýbrž zdrojem jejich jest rozvíjející se bohatství duchového života člověka — člověk přestal se tupě zvířecky bát nezbadatelných sil. Právě jako uvěřil, že schopnost napodobiti lovnou zvěř kresbou — ovládnouti její podobu a po libosti ji vyvolati — propůjčuje mu moc nad ní a zdar lovu, tak zmocnil se i síl přírody potud, že si je vysvětlil svým způsobem a spolu vtělil v tyto představy, kromě pomyslů morálních i myšlenky a pocity, jež zatanuly mu na mysli nejen pod tlakem úděsu, nýbrž i ve chvílích šťastného poklidu nebo v závratích vášně. Člověk vlastně bohům, jimž se pokořil, sám odevzdal vládu nad světem a přírodou — viditelně postavil umělou rukou jich podoby do samého poblíží svého krbu, pro ně vystavěl chrámy, jim snesl poklady světa. V nich bylo vtěleno úplné vítězství nad hmotou — všemohoucnost — i vítězství nad časem — nesmrtelnost. Sobě samému pak člověk položil cíl dokonalosti podobné v novém životě záhrobním. Moudrost svatých véd, která vede člověka k dokonalosti přetělesněním v bytosti stále vyšší, věčná rozkoš hellénských héraů na lučinách Hadu i nebeská blaženost věřících Kristových nebo moderní představy o záhrobí — to vesměs jsou výrazy člověkovy snahy prolomit hráze, jimiž omezen je vezdejší jeho byt, vystoupit ze sebe, utkvít ve věčnu (idealismus).

A rovně jako náboženství i filosofie sloužila člověku k vybudování světa pomyslů morálních, z nichž vytvořil si teprve úplnou a souhrnnou představu o svém bytí, vyzdvihnul postřehy a věci vezdejšího světa v oblast ideí a osvobodiv se tak ze závislosti tělesného života.

Filosoficky založena je i ochrana památek. Zřetel k výtvorům předků, uvědomění poměru přítomnosti k minulosti budí spolu vědomí sounáležitosti osoby minulé a přítomné, společenství našeho s předky našimi, zavádí k představě nepřetržitého dění od pradávna až po přítomnost — k představě historického vývoje.

S hlediska této představy jeví se život doby minulé i přítomné co celek, měřený krátkým obdobím jednotlivého lidského života a člověk vystupuje tak z úzkého okruhu vlastního krátkého života, stává se podílníkem tohoto sledu časů, jichž pořadí počíná v nejzazším dávnověku a jichž příští mizí v nedohledné budoucnosti. Jest to rovněž jakési opsání věčnosti. Spolu pak toto řazení generací v jeden šik, toto *podřízené individua* činí ochranu památek ideou socialisující. Zahrnuje pak veškeré památky všech dob a všech druhů — pravěký vůz i Stephensonovu lokomotivu, slánku od Celliniho i kameninovou misku rolníkovu, démant v knížecím železe i menhir na bretaňské pláni, miniaturu v gotickém kodexu i památné skalisko, sochu Madony i prastarý strom. Myšlénka, že veškeré tyto věci jeví stopy rukou svých tvůrců nebo stopy přírodních živlů, jež je zformovaly, činí je památkami, činí je substrátem minulé činnosti, vznikající ze společných zřídél: práce člověka nebo tvořivosti přírody.

Člověk vezdejší život odedávna si ulehčoval rozmanitými výmysly *technickými*, zapřahal zvířata i živly pode jeho svého důmyslu, neboť všechna doba lidské existence na zemi jest nepřetržitou drahou rozvoje technického jeho umu. Desetitisíce let uplynuly, než dovedl vyštípati prostý mlat z kusu skály a než zhrál

své údy na prvním uměle rozžatém ohni. A od té chvíle tím neúměrněji vnikal do tajemství vlády nad hmotou: vyrval ze země rudu, aby zesílil ostrím své sekyry ránu, již usmrcoval zubra či soka, i aby ozdobil sebe i své ženy zlatými třpyty šperků; ženy sestrojily stav, aby naučily se zpracovati v šat lodyhu lnu, muž nástroje, aby sbíjel, probíjel, vytepával, porýsoval své nářadí.

Tento klopotný postup člověkům za technickým pokrokem byl po tisíciletí souřadný s ostatními obory, toto úsilí za urovnání cest lidského života, za jeho ochranu od ničivých výbuchů sil přírody i za úsporu lidských sil bylo vždy v souladu s vývojem úhrnného života duchového. Až nadešla doba, kdy na protivu těmto tisíciletým tradicím lidstva započal život jiný. Bylo to pokročilé XIX. století, kdy život změnil se jmenovitě vlivem nebývalého rozvoje techniky. Vzdálenost byla tu překonána železnými drahami; lidská síla znásobena novými stroji, podmaněny nové síly, služebné průmyslu — pára a elektrina. Spolu vznikla ohromná města a rozdíl mezi městem a venkovem, jakých nikdy jindy nebývalo. Člověk utužil své panství nad zemí, mořem i vzduchem, rozmnožil své bohatství na kovech i rozličných umělých výrobcích, organisoval světovou dopravu, moderní průmysl.

A zároveň přerodil se život sociální. Lidstvo z venkova skupilo se v městech k službě továrnám a vznikla třída průmyslného dělnictva. Množství obyvatel měst způsobilo vzácnost i drahotu pozemků, i zastavovaly se prázdné prostory a zahrady, šetřilo se na pozemcích stavbou vysokých domů a zřizováním malých bytů.

Také potřeby těmto lidem neopatřovaly se již klidným tempem práce řemeslnické, nýbrž ztisícinásobenou

rychlostí výroby tovární. S množstvím dostavila se pak i ledabylost a zhrubělost. Podnikatelské stavby i tovární výroba přivodily úpadek, architektura i umělecká řemesla zdivočily, výroba nejobvyklejších potřeb nedbala bytedlnosti a trvanlivosti výrobku. Osobní poměr člověka k jeho dílu přestal a člověk se zmechanisoval jako páka stroje, k níž jej postavili. Výroba hleděla si jen množství výrobků a zisků, čímž nastala nadbytečná výroba¹⁾; k odbytu těchto zbytečných výrobků organisováno pak úsilí, bičující všecek hospodářský život k dýchavičnému kvapu: podporován úsilně vývoz do ciziny i rozpínání států do zámořských kolonií, vznikly požadavky po urychlení komunikací za každou cenu.

Tak se stalo, že výroba, doprava, technika, jež svou povahou jsou určeny, aby člověku sloužily k usnadnění života a k dosažení vyšších cílů, ovládly naopak člověka. Všechny jiné a lepší statky člověkovy musily pojednou ustupovati. Stalo se *morálkou* doby dbáti především o zisk a techniku. Lidé umějí se podívat jen velikosti číslic a ohromnosti rozměrů. Pojem řecké dokonalosti „καλός κ' αγαθός“ zaměněn slovem „rekord“. Všechn přehled toho, co je skutečným životním statkem, mizí v „milé chaotičnosti technické civilizace“ (Auburtin).

Spolu pak ruší se vědomá souvislost člověka s přírodou nejen jeho uvězněním ve městě, nýbrž i křivým výkladem techniky co mocného prostředku k vítězství nad přírodou. Člověk nesnaží se už určit si vhodné místo pro sebe vedle přírody a v přírodě, nýbrž vymýšlí se do siláckého postoje athleta, kladoucího patu na šiji přírody.

¹⁾ Otrockým překladem je chybné slovo „nadvýroba“.

Kdežto dříve podnikal s šelmou soubor na život a smrt, aby ochránil se její kožešinou proti zimě, hubí nyní zbaběle třaskavinami a výbušnými náboji živočišstvo celých ostrovů, zemí a podnebných pásem, aby získal milliony za rajčí péra, ptačí prach, kostici, slonovinu, bobřinu nebo buvolí kůže. Kdežto dříve zabíjel, aby uhájil života, vraždí nyní, aby se sápal po zlatě. On oprostil se od přírody tím, že zúplna se od ní odcizil, pozbyl smyslu pro ni, neumí v ní žít ani v ní užít štěstí. Moderní člověk uspal své přirozené síly a zeslábl. Užívaje na každém kroku berel techniky, neumí zdatně překonávat vzdálenosti párem svých nohou, protože zpohodlněl technikou, neumí užít síly svých paží, protože se mu tak po generace neudálo, nezná rozkoše únavy po práci v ohnivě lázni slunce; milliony lidí, ztročených městskou civilizací, ztratily smysl radosti při pohledu na široou pláň stepi, moře, nebo do hloubi nebe; člověk prchá bez zájmu z toho neznámého a divného okolí, jako by jediným světem byla klec jeho civilizace.

Stíny moderní civilizace jsou tudíž zřejmy: Zmizela v pokročilém XIX. století tradice klidného, zákonitého vývoje. Překotný spěch „pokroku“ zpustošil namnoze zemi, zatlačil do pozadí pozitivní stránku kultivovaného života minulosti. Odňal vzdělanosti doby onen stejnoměrný ráz, jaký mívala jindy, kdy malíř i truhlář, sochař i zedník tvořili z téhož zdroje formálního smyslu díla stejného slohu, stejné dokonalosti technické i stejné opravdivosti mravní; v nové době naopak se rozlišilo umění pro úzký kruh zasvěcenců od paumění, jímž bylo se spokojovati millionovým vrstvám obecným. Tento nedostatek solidní formy i zlé poměry životní zhruběly průměr mo-

derního člověka, vychovaly z něj typ beze všeho ušlechtilého poměru k bližnímu, k věcem i k přírodě. Navracet úctu k práci, již vznikla pyramida lidské kultury, vychovávat pietu ke všemu, co bylo vytvořeno napětím sil a vloh tělesných i duchových, odnaučit domýšlivosti, která pokládá přítomnost v naší omezenosti za vrchol posavadního vývoje, vzbudit vědomí poměru člověka ke všemu jeho okolí, probudit v něm porozumění pro stopy minulých kultur, *vzpomínku na práci a úsilí předků*, solidaritu pospolné družné práce, jež klene mosty přes tisíciletí, kterým jsou odděleny jednotlivé generace lidské, ukázat člověku *souvislost jeho života s životem přírody*, stejné vrstvení stop tvoření člověka a přírody a zavést jej tímto výhledem k souhrnu životního názoru ve smyslu humanity a kladné životní víry, vyvésti jej z barbarství, jež jeví se ničením výtvarů lidské práce a rušením přirozené harmonie, která tkví v každém poctivém díle lidském i ve veškerém díle přírody — toť úkolem ochrany památek a přírody, jež obě jsou dvěma toliko větvemi jedné mravní ideje.

(Ochrana památek — úkolem estetickým.)

Duchový život člověkův není omezen na obor představ *mravních*. Již na nejnižších stupních kultury objevuje se zájem o *formu* a barvu věcí. Divoch plody jedlé sbírá nejen, aby je pozřel, nýbrž leckdy uchrání je a zdobí se jimi, připínaje je anebo zavěšuje je na tělo či na šat (semena, bobule zářivých barev); anebo sbírá předměty vůbec k úkoji potřeb tělesného života neužitečné a vábivé výhradně podobou nebo barvou (lastury, kameny,

ptačí péra). Zdobivosti přizpůsobil pak člověk nejen šat; ornamentem zdobil i čepel zbraně, ostří nože i hliněnou nádobu — jest to celý onen obor, jemuž zvykli jsme říkati umělecké řemeslo. Kromě toho však neobvyčejně záhy člověk primitivní vytesával a vyhlazoval i figury (sochařství paleolithické: Venuše willendorfská, plastiky z Brassempuy) a rýsoval za zimních nocí po stěnách své jeskyně podoby lovné zvěře (kresby v Altamíře) — tvořil tudíž i v oboru umění absolutního.

Jde tu o projevy smyslu pro krásno, o obor představ estetických. Ony provázejí člověka všemi věky. Člověk se snaží odíti svou úctu k vyšším mocnostem v umělecké činy: Staví bohům chrámy a naplňuje je vším, co dovede vytvořiti nejkrásnějšího, zvětňuje obrazem i sochou svou představu o svatých, illuminguje ornamentem modlitby, taví, slévá, tepá, ciseluje drahé kovy a hladí drahokamy k výzdobě domu božího. A rovněž vybavuje honosně, co souvisí se životem pozemským, buduje paláce, tká zlatohlavy, vykládá stříbrem a zlatem zbraně, hotoví šperky.

A příznačným je tu jeho poměr k dílu. Ono jest podstatnou částí jeho života, jeho obsahem; gotická kathedrá' vyplňuje život několika generací kamenníků a v dílnách řemeslníků pracuje se po stejném řádu, který předepisoval organizaci výcviku i výroby a zajišťoval řemeslníkovi živobytí. Výrobce i spotřebitel byli si vzájemně co nejbliže; řemeslník klidně pracoval o svém řemesle, jsa zajištěn pevnými řády, a měl pokdy soustřediti svůj um a ctižádost na řemeslné a bytedlné provedení každého kusu; každé pak dílo, ručně jsouc obráběno, bylo vlastně originálem, protože při ruční práci nebylo

vůbec lze vyráběti kusů naprosto stejných, jaké vycházejí na př. z továrního stroje.

Byly to doby, kdy řemeslo nebylo nutným prostředkem k zjednání peněz na obživu jako úřednické místo ve lhostejném úřadě, nýbrž dopouštělo a vedlo k mnohem užšímu poměru mezi výrobcem a jeho dílem, kteréž bylo pak větší ceny mravní i bylo formálně mnohem dokonalejší. Tato dokonalost a bytelnost řemeslného díla, jakož i obecný ráz života způsobovaly, že ono přetrvalo, jsouc používáno, dobu velmi dlouhou a že jej dědily generace. Tak vznikal a trval zcela jiný, protože důvěrnější poměr mezi lidmi a věcmi; člověk žil v okolí méně měnitelném a měnitelném než nyní, a toto okolí, které si byl vytvořil, bylo jednak osobitější, jednak podobou všech věcí mnohem vytríbenější. Žil tudíž člověk dříve po věky za příznivého vlivu uvedených okolností mnohem vybraněji — esthetická stránka jeho života byla opatřena mnohem lépe, než jest tomu nyní.

Moderní proměna poměrů výrobních i života sociálního místo ruční výroby řemeslné zavedla strojovou výrobu tovární, která nedodávala individuálně odstíněných výrobků, nýbrž zboží tuctové; spolu pak s odstraněním starých řádů cechovních, které udržovaly rovnováhu mezi potřebou a výrobou, mezi počtem spotřebitelů a počtem výrobců, nastal bezohledný boj láci. Zaváděl se na trh levný brak, netrvanlivý, chatrně robený z chatrných materiálů, a výrobky dobré nemohly se udržeti, protože byly značně dražší a spotřebitelé reklamou byli strženi rovněž do nerozmyslné honby za láci na úkor kvality. Výroba učinila na rozdíl od starých řemesel svou hlavní a jedinou zásadou organisací za ziskem, dala vzniknout

početné třídě dělnické, aniž se postarala včas o její potřeby, odňala pracovníky zemědělství a zahrozila řemeslům úplným zánikem.

Od poslední čtvrtiny XIX. století vzešly snahy o nápravu. V oboru hospodářském vznikl na obranu potlačovaných vrstev socialismus. V oboru pak výroby nastalo hnutí za nápravu řemesel, kteréž počalo v Anglii, zásluhou Carlyla, Ruskina, Morrise a za tři desetiletí proniklo v celé Evropě a proslulo za heslem: „reformy uměleckého průmyslu“. Za prostředky volily tyto snahy především výcvik dobrých řemeslníků na odborných školách a zakládání sbírek, kde byly by ke studiu nahromaděny nejlepší vzory řemeslných prací z minula: vznikly tak umělecko-průmyslové školy a umělecko-průmyslová musea. *Obrodné hnutí v oboru řemesel* tudíž bylo, kromě romantických zálib současné doby v druhé třetině XIX. století *nejmocnější vzpruhou zájmů o památky* minulých věků a dalo vzniknouti množství bohatě nadaných ústavů na ochranu těchto památek.

Kromě mravního významu zájmu o památky byla tudíž odedávna velmi důležitá stránka esthetická a její význam právě v XIX. století značně zesílil. Tento esthetický zájem o památky nebyl ovšem za všech dob stejně všestranný. Doba renesance a baroka vyznačovala se namnoze úplnou nevážností k památkám gotickým, doba romantismu naopak v XIX. století neporozuměla po dlouhou dobu opět baroku. Tak v XVII. a XVIII. století zaniklo na př. v kostelech množství památek gotických, ustupujíc umění tehdy modnímu. A naopak zas XIX. století zničilo spousty nenahraditelných památek barokních, odpírajíc jim nárok na skutečnou krásu,

kteřou hledalo v umění gotickém a románském, kteráž po názoru doby byla pokládána za jediná pravá „umění křesťanská“. Byla to *doba restaurování*, kdy architekti, zaujatí touto jednostrannou esthetikou, bořili barokní oltáře, otloukali rokokové štuky, vymycovali barokní obrazy, demolovali celé barokní části kostelů, aby je nahradili svým domněle pravým uměním gotickým. Škody, jež tu umění a vědě vznikly, jsou nesmírné a lze je měřiti se zpusťšenými, jež nadělaly v kostelích nejkřutější války od nejstarších dob až po XIX. století (u nás na př. restaurace Karlova Týna, v Německu hradů Altony, Hochköningsburgu, ve Francii, zámku Pierrefonds). Zastaveno bylo toto lžigotické obrazoborectví až na samém sklonku století. Tehdy zásluhou ocenění historického podařilo se dokázati, že je každé z různých umění a „slohů“ minulých dob rovně oprávněno; že každá doba má svůj názor výtvarný, který snad přičí se názoru některé jiné doby předchozí či následné, ale že nelze vůbec rozsuzovati, který je lepší a který špatný. Nárok na existenci má tudíž každé umění a *nárok na ochranu mají památky všech dob a všech slohů*. Lze jistě oblíbiti si památky určitého období více a jiného méně, ale třeba spolu stále míti na paměti, že jest to subjektivní záliba a ne rozsudek, co cennější a co méně cenné.

Konec století XIX. a století XX. proto se značným důrazem jaly se brániti všech památek a pozdvihly válku proti restaurátorům. Heslem stalo se nejen brániti památek od libovolných záměn novými díly (zámena barokního oltáře gotickým), nýbrž stalo se požadavkem i při opravách uchovati co nejvíce ze starého a nenahrazovati součásti staré bez potřeby novými (nevyměňo-

vati množství fiál nebo kvádrů v průčelí kostela, soch na oltáři). Památka má zůstati, jak je — stará — a nemá se obnovovati tak, že by stopy jejího stáří zanikaly; *jeť podstatou památky jeť stáří*, a když se málem vše, co je na ní starého, obnoví, vznikne jakási nová náhrada za památku, ale ona sama o sobě zanikne. Spolu pak se velmi často zničí tím vzácné motivy malebné (zvětralý poněkud, ale pevný jinak pavillon opraví se tak, že odstraní se potino a zdi přetesají se až na jádro kvádrů, takže na místo starobylé památky objeví se syrová, jakoby nová stavba).

Je pak dokonce množství památek, které vůbec byly by v podstatě své zničeny při pokuse o restauraci. Jsou to zříceniny. Ony působí na diváka právě tím, že na nich je patrný přechod umělé formy, způsobené lidskou rukou (stavba, hrad) v beztvary stav přírodní (kupa kamene, která zarůstá, až připodobí se přirozené skále). Cena těchto památek netkví v detailní formě, nýbrž v celkovém vzhledu, přizpůsobeném vždy a připodobeném k okolí. Od živlů vyhlodaný obrys zříceniny na návrší nad poli a lukami jest součástí a znakem krajiny. Kdybychom místo ruiny postavili tam novou stavbu, zmizí pathetická elegie zříceniny a pomine i ona vrostlost do kraje — nová stavba kontrastuje totiž s přírodou, ruina však se jí přizpůsobuje.

Tak je tomu ovšem tam, kde památky jsou již zříceny. Jinde, kde na štěstí jsou uchovány, jest naopak právě tak příkazem péče o uchování krásna, aby se zachovaly po dobu co nejdelsí nedotčeny a aby se jejich rozklad oddálil co nejvíce (na chrámu sv. Petra v Římě

nikdo nebude si přát dosíci takové malebnosti, jaká se jeví zchátráním stavby v ruinu).

Bohatým zdrojem pocitů estetických jest i příroda. Úžas, který jímá vnímavého diváka na temeni hory, netkví zajisté v podstatě v triviální radosti, jak snadno lze se tu jakoby na plastické mapě informovati o okolí, nýbrž vyplývá, kromě dojmů povahy mravní (dostiučnění po překonání překážky, totiž výstupu), z estetického uspokojení: daleko rozepjatá kružnice obzoru působí klidem svého definitivního, uzavřeného tvaru; pahorky, zvlňující rovinu, tvoří plastický ornament, jehož mírný pohyb vyplňuje kraj harmonií klidného rytmu; daleká perspektiva rozhledu dává nám postihovati tvary a objemy v kraji v neobyčejných a tvárně bohatých sestavách: skupiny horské, jež s roviny viděti za sebou ploše co kulisovité obrysy, jeví se co plastické drúzy obrovských hmot země, pohled na město mění se z ploše promítnutého panoramatu ve veliký, drobně členěný motiv kubický; toto pojmání plastičnosti v přírodě pak vynikne jinak za léta a jinak a to nejzřejměji za zimy, kdy pokrývka sněhu odňala předmětům barvy, které v podstatě zplošťují vzhled přírody, tvoříce barevnou plošnou mozaiku.

Rovněž jako památky umělé i pak památky přírodní působí malebně tím, že vzájemně se přípodobují vlivem sil vegetačních a vlivů povětří. Skály rozkládají se na povrchu, štěpí a rozpadají, ukládajíce tak svoji hmotu stále níže při svém úpatí a nížice svůj vyčnělý tvar v úroveň své spočiny; spolu zarůstají lišejníky, řasami a mechy, takže přípodobují se okolí i barvou povrchu. Vznikají tak útvary sice skoro vždy nepravidelné, avšak pro-

zrazující přes to zákonitost sil, jichž působením vznikly; tuto zákonitost přírodní mechaniky vycítuje bezděky divák: obrysy krajiny jsou mu vlastně jakýmiśi monumentálními silokřivkami žívlů a zákonitost vzniku působí co harmonie formy. Zálibě estetické hoví i *tvary* přírodnin: geometrické hlati nerostů, okvětní hvězdice blatouchu, fantastický květ orchideje, řasně mořských sasanek a lilijic, subtilní kostra foraminifer, forma křídlaté lastury, i krunýř střevlíka — veškera ta rozmanitost tvaru, důvěrně známá od dob dětství anebo náhle se nám zjevující co zdánlivě zručný tvar cizího pásma, zaujímá člověka, zastavuje lehký krok divocha v pampě i spěch našince, pílícího za drobnými důležitostmi civilisace. A nejinak jest příroda i studnicí *barev*: barevný koberec květoucího luhu, sešeřelé zelenavé polotóny lesa, plamen plápolající v druze křišťálu, v krůpěji deště, v draperiích oblak, v roztrpeném hřebeni mořské vlny, bronzové lesky na krovkách brouka nebo v peří kolibříka, zlatohnědá hladina zrajícího obilí jsou potěšením oka a dojmy z nich tvoří kus obsahu našeho bytí. A konečně upoutává nás každý projev samotného života, koloběh *pohybu* v přírodě. Vábí nás let racka, který protkává vzduch neviditelným ornamentem svého pohybu, jako tkaninu člunek tkalcův, jest půvabný pohyb šelmy, jímž napíná své tělo ke skoku jako lučištník tětívu svého luku, tušíme až k neviditelnosti nenáhlý pohyb, jímž vzpíná se květina svým stvolem k slunci; vlnění, jímž oddychuje moře, šumění, jímž ožívá les, šelest, kdy nalévá se obilné zrno — to vše postihujeme nejen co ornament, pastvu očí nebo sluchu, nýbrž tušíme v tom bezděky obdobu onoho děje, v němž tkví i podstata našeho bytí v sousedství dějů přírodních.

Ochrana přírody směřuje tudíž k zachování plodných lidských statků, které nejen namnoze jsou lidstvu živitelem a zdrojem bohatství, ale — a k tomu ochrana přírody především hledí — zdrojem krásy rovněž jako výtvořiny píle a umění lidské. S tohoto hlediska estetického *usiluje ochrana památek v širokém smyslu o zachování všeho krásna, které bylo vytvořeno ať rukou lidskou ať děním přírodním.*

(Ochrana památek úkolem vědeckým.)

Věci, jež obklopují člověka, jsou mu zdrojem poznání. Všechna jeho představa o světě složena jest v základě z drobných poznatků, na nichž on buduje poznatky souhrnné, zahrnující obraz věcí v představě stále širší. Pozoruje jednotlivé stránky a vlastnosti věcí, shledal člověk souhrny poznatků — vybudoval *vědu.*

Člověk nejen postihoval úkazy a proměny na věcech fyzickými smysly, nýbrž slučoval s nimi i představy. Proměny, jež dějí se s lidmi a věcmi prodlením doby, přiměly člověka k úsudku o stáří a k představě času. A tu v člověku vědomém, jak omezen jest lidský život, vznikla velmi záhy tajemná, živelná úcta před věcmi, jež překonaly mnoho lidských věků: prastaré stromy a celé staré háje, omšelé skaliny byly uctívány, do nich kladena sídla božstev, taková místa volena za obětiště. Pečlivě se uchovávaly předměty, jichž původ pro veliké stáří přisuzoval se bohům nebo svatým, vznikalo tak uctívání relikvií, jež obestřelo lidstvo legendami, obložilo zlatem a drahokamy a postavilo na oltáře svých chrámů. K jaké soustavnosti dospělo se v papežském Římě v uctívání re-

likvií, svědčí na př. katalogy a průvodce po těchto památkostech (př.: „*Mirabilia Romae*“).

Než tato bájeví představitost národních eposů a náboženských *legend*, které upínaly se k památkám, byla doplněna záhy potud, že člověk jal se hodnotiti věci i za prameny vědeckého *zkoumání historického*; nejvýraznějším toho dokladem jest vznik muzeí a vědeckých sbírek ve století XVI.—XVII., kde hromaděny sbírky z oboru přírodovědy, umění, uměleckého průmyslu, techniky i obecné kulturní historie, které zakládány podle jednotného plánu vědeckého, jehož vědomým účelem bylo sbírkami těmito doložiti celý světový názor tehdejšího člověka (viz na př. spis Quicheberga).

Rovněž do této doby připadá rozvoj kultu památek řecké a římské antiky, jimiž lidstvo nadchlo se k vytvoření nové evropské kultury — renesance a které staly se ideálním měřítkem a vzorem všeho snažení výtvarného i literárního. Památky antické tehdy se úsilně svázely a vykopávaly: vznikly velkolepé sbírky papežské v Římě a sbírky stkvělých knížat světských po Italii. Lidstvo pohlíželo zpět na svět antiky, klaníc se mu co ideálu — uctívání památek stalo se smyslem života a v poměru k tomu zaměstnávaly památky i vědu. V Římě podnikaly se soustavně vykopávky, o památky pečovali ve službách papežů i knížat proslulí umělci a Lev X. pověřil správou těchto svých podniků nikoho menšího než Rafaela. Tehdy poprvé založeny sbírky po smyslu vědeckých muzeí, tehdy byly památky soustavně shledávány, řazeny a využívalo se jich k účelům studijním. Mohutné tyto podniky sběratelské zasáhly celou Evropu. Pražské sbírky Rudolfské jsou rovněž jejich výkvětem jako veškeré pořadí proslu-

lých sbírek okázalých samovládců XVII. a XVIII. století, z nichž na př. je kurfirst saský August Silný, zakladatel proslulého Zeleného Sklepení v Drážďanech.

Sběratelství XVIII. století zplodilo novou vědu archaeologickou: Winckelmann shrnul a vyvršil v jednotný názor vědecký poznatky, jež byly úrodou nahromaděných archaeologických nálezů dvou století. Na jeho díle a na obětavém úsilí vědeckých nadšenců, kteří zachránili z víru revoluce a probádali četná díla umění středověkého (Lenoir a du Sommerard), založena jest pak ona věda, jež stála po boku Napoleonovi, když hromadil obrněnou svou pěstiti po celé Evropě památky ze všech přemožených zemí v jediné ohromné museum světa v Paříži. Tato doba jest po renesanci druhým obdobím kultu antiky, ale zmnoženého i o obzory jiných kultur; tehdy totiž na př. počíná moderní výzkum vzdělanosti egyptské. Věda archaeologická provodila dobyvatele i do Egypta a epochální objev nápisů v tvrzi Rosettské, jež nejvíce přispěl k srovnávacímu studiu starých písem, stal se v dosahu dělových jícnu jeho armády.

Počátkem století XIX. rozvíjí se romantismus; on znovu a s nemenší touhou, než bylo za renesance, upoutává lidstvo minulostí a to tentokráte jmenovitě křesťanským středověkem. Nadchází ona doba uctívání památek, která chtěla ve svém zanícení uviděti, jak znovu povstávají v původní nádheře; vzniká druh architektů-učenců: v Anglii Gilbert Scott, ve Francii Viollet le Duc, v Německu Schmitt, u nás Kranner, kteří zkoumají architektury středověké, objevují stopy jich původního vzhledu, domýšlejí a doplňují tam, kde zachovaly se jen zlomky. Tak byly zjednány přecetné poznatky k dějinám středověké archi-

tektury, jichž učení stavitelé cítili se povolání ihned užítí k nové tvorbě — k doplnění a vypravení památek.

V oboru sběratelství romantismus dal vzniknouti po vzoru francouzských sbírek doby po revoluci sbírkám středověkého umění (Národní Germánské museum v Norimberce, sbírky bratří Boisseré v Kolíně n. R., Národní Museum v Praze). Minulost stala se studnicí esthetického i mravního zanícení, zdrojem ideálu národní kultury. Její památky vydávány v souborných publikacích (v Německu na př. Hefner-Alteneck, u nás Mikovec, Zap), vznikla nová škola archaeologů XIX. století.

Pro *kult památek* tehdy jest příznačno, že nesoustřeďuje se na cenění převahou formálním, nýbrž že tkví v *mravní vůli*, že památky ukazují cestu k slavné minulosti, že na nich zažehuje se pravé vlastenectví, pramenící z obdivu slavných činů předků. Nejmonumentálnější umělecký výraz křesťanské zbožnosti středověku — gotická katedrála — stala se středem uctívání a dostavování domů po Evropě nebylo snad jen prostým činem úřední ochrany památek nebo výsledkem cechovní architektské všetečnosti, nýbrž pomníkem mohutného citového vzplanutí evropských národů.

Výsledek přecetných restaurací těchto dob jest po stránce vědecké a namnoze i umělecké velmi nepříznivý. *Snaha po vzkříšení starého zjevu památek*, jak původně vypadaly podle názoru restaurátorů, pracujících nad rýsovacím prknem podle starých vzorů XIII., XIV. a XV. století, ale s myšlenkami a citem XIX. století, zničila na památkách vše, co připadalo jim neslohové. Tak věda, která obohatila se poznáním středověku, dala archaeologickým architektům spolu prostředek k ničení

památek mladších než ze středověku; památek renesance ani baroku nijak tehdy si nevážili, protože objektivní věda podřídila se úsudku esthetiky, že výtvořiny středověku jsou nejkrásnější. Pojem vědecké užitečnosti se nahradil pojem absolutního krásna. Toto absolutní krásno hledalo se tehdy rovně vášnivě v gotice a odmítalo vše jiné, jako naopak kdysi renesance bez výhrad klaněla se antice a tupila gotiku.

Ovšem že však věda podržela si svůj poznávací pud po nových výzkumech, ujala se přes to i studia památek dob pozdějších a převedla postupně dobovou zálibu v letech 70tých k renesanci a v 80tých k baroku. Tím rozšířil se obor ochrany památek až v objektivní ocenění, totiž v poznání, že každý výtvořina minulosti bez rozdílu dob jest význačný pro studium vědy a že každé době jest přiznati právo na určité zákony krásy a vlastní vkus, po případě zcela odlišný od esthetického názoru moderního.

Moderní věda a moderní ochrana památek vystřihá se ceniti památky pravidly esthetickými a chce chrániti i takových, jež nejsou nijak příbuzny s novodobým cítěním výtvarným, nebo mu i přímo odporují. Moderní ochrana památek s hlediska vědeckého chce zajistiti vědě po možnosti veškerý materiál, jež vytvořily věky, šetří jej pietně, oddalujíc veškeré zasažení moderní ruky. Ona založena jest na přesvědčení, že stará památka mohla vzniknouti jen jednou jedinkrát ve své slohovosti a rázovitosti a že každé nové zasažení stírá tento ráz, protože nové způsoby práce, nová technika a odchýlné vidění moderního umělce nebo řemeslníka vytváří sice formy, jež mohou upomínati na staré umění,

ale nemohou je nikdy ani sebe větším úsilím nahraditi. *Jako nevrací se čas a nelze jeho toku zahradiť ani zvrátiti, tak nevrací se také možnost vytvořiti umění, jaké tvořili předkové.*

A právě přesvědčení o *nenahraditelnosti* památky jest nejmocnější oporou moderní ochrany památek. Ono oceňuje, jak nejvýrazněji poučil Riegl, podstatu ceny památky — totiž její stáří. A staroba, původnost památky, také jest podstatou vědecké ceny památek. Památky skytají možnost představit si veškeru kulturu minulých věků. Pravěká jehlice nebo šperk poučuje nás, jak před tisíci lety se naši předkové odívali nebo zdobili, stará radlice vyvolává představu, jak zdělávali svá pole; můžeme z památek sledovati, kdy člověk poznal kovy, kdy naučil se je slévati, tepati, vybíjeti, vykládati, rytí, pozlacovati, kdy hájil svůj život kamenným mlatem, kdy bronzovou dýkou a kdy ocelovým mečem. Šťastné náhodné nálezy zrní v kolových stavbách švýcarských nás poučily, jaké obilí tehdy člověk pěstil, vzácné nálezy v rašeliništích dánských anebo pohřebiště v horkých písčinách Egypta ukázaly nám vzory tkaniv pravěkých a byzantských, výkopy v římských táborech porýnských obsahují doklady o technice sklářské: skládané barevné perly; kuličky na pazourek v Spienne anebo solné doly v Hallstattu poskytly obraz pradávneho hornictví. Města a paláce vykopané v Knossu Evansem, v Troji a Mykénách Schliemannem, v Olympii Furtwänglerem, v Pompejích Fiorillim oživily celá města různých věků: byty, chrámy, trůní síně vladařů, domy úřední, sýpky; je viděti, jak kdysi dláždili ulice, zařizovali lázně, zdobili byty, opevňovali město, nalézáme nářadí kuchyňské, řemeslnické,

lékařské, bohoslužebné — můžeme sledovati člověka při všech jeho úkonech, ve veškeré jeho činnosti doma i mimo dům. A rovněž města, která nepřespala staletí pod zemí, ale jejichž ulicemi přelévá se po tisíciletí neustálá vlna života jich obyvatel, jsou stejně bohatou, a ba i bohatší knihou poznání. V nich zachovaly se památky různých věků: chrámy románské, radnice gotické, domy renesanční i barokní; a na zdech chrámů pod nánosem omítky, zdobené štětcem barokního malíře, objevuje se začasté fresko gotické, pod románskými klenbami stojí tabulové oltáře gotické, barokní křesla biskupská a empírové křtitelnice. Města, osady, kostely, domy obsahují množství památek, přetrvavších ve službě lidem staletí a vysvědčujících o bohatství duchového rozvoje lidstva.

A ani jednotlivá památka nepodává pouček jednostranných: jediný malovaný kancionál jest na př. dokladem zručnosti písařské, na čem a jak se psalo, jakých tvarů bylo písmo; jest památkou malířství, jak ono se jeví na iniciálách a výzdobě okraje, titulu, listu votivního; skytá příklad práce knihařské svou vazbou a zlatnické okováním rohů desek; na papíru, pergamenu, kůži, vláknech, jimiž kniha svázána, lze sledovat pokročilost techniky papírnické, kožařské, knihařské, provaznické či prýmkářské; chemik analyzuje barvivo, jímž napsán text a barvy, jimiž malíř maloval, aby vyzpytoval tehdejší pokrok ve výrobě. Text samotný zachovává staré písně církevní; jsou tu zřejmy podrobnosti ke kultu svatých, liturgii a dále i zvláštnosti jazyka; nota nápěvu pak zaznívá historika církevní hudby. Na malovaných miniaturách viděti podobu starého kroje, tvar domácího ná-

radí, zařízení příbytku, což všechno jest cenným dokladem z doby, kdy kancionál vznikl, protože staří malíři malují i ve výjevech biblických lidí současné v jich krojích a s jich zvyky.

Poučky, které jinak čerpáme z památek úsudkem, domyslem, domněním, poskytují výslovně a jednoznačně *památky písemné*: klínové nápisy asyrské na hliněných deskách; egyptské hieroglyfy, malované na zdech hrobek nebo vtesané do obelisků; římské nápisy na papyrech nebo olověných destičkách; pergamentové kodexy středověké; svazky časopisů na vetším papíře druhé půle XIX. století — jsou památky vzhledem prarůzné, ale podstatou co památka písemná shodné; ony jsou studnicí našich vědomostí o minulosti, protože zřetelnými slovy o ni přímo vyprávějí.

Jest tudíž *každá památka historická vědecky cenná*. Historika dovede poučiti stejně pyramida jako úlomek pravěkého pazourkového nástroje, on se poučí právě tak z remešského evangelia jako z volebního plakátu počátku XX. století. Rozdíl jest jen potud, že jedny památky jsou nadmíru vzácné, na př. byzantinské tkaniny, jiných je množství, na př. mincí z XIX. století.

Nejinak *zdrojem vědecké nauky jest příroda*. Všechny tvary i zjevy přírodní dějí se po určitých zákonech: jak klíčící zrno, strom rozpíná svou korunu, jak roste ulita hlemýždě a tělo nálevníka, jak vyvinují se druhy a čeledi všeho živočišstva a jak koluje život v žilách i mozku člověka, jak vanou větry, vzdouvá se moře, řítí se hory a dýmají sopky — to vše jest projevem zákonů, jež staví, ničí, plodí život a ukracují jej; a vlastním věčným

životem, i nad troskami, jest a zůstává právě ona hra sil, jejichž souhrnem je příroda. Vědy přírodní ohledávají krok za krokem toto ohromné jeviště přírody, na němž odehrává se život země a s ní i člověka. Věda chce obezřítí, změřiti a vybádati vše, co je v jejím dosahu a střeží, aby tyto objekty studia a cesty pozorování byly jí uchovány. Rozstřílení skály, na níž byl patrný nějaký krásný geologický průřez vrstvami země, vyhubení vzácného živočicha lovem, meliorace rašeliniště, kde uchoval se řídký druh rostlinný, stavba průmyslových závodů v kraji, kde žije plachá zvěř — jsou škody, jež zasahují vědu a ona staví se proto na obranu přírody rovně rozhodně, jako přirozená záliba lidská v přírodním krásnu.

Zachovati tudíž význačné výsledky práce lidské i tvořivosti sil přírodních jest zájmem vědy. Neboť bez nich odňal by se jí materiál, který slouží jí k získávání výkladů, jež přesahují zkušenost jednotlivé pomíjivé generace a jež vytváří aspoň poměrně objektivní soubor jistot, k nimž upíná se život přemýšlivého člověka.

(Poměr ochrany památek k modernímu životu.)

Ochrana památek, ač upjata jest svou podstatou k minulosti, výsledky svého úsilí neprotiví se moderní kultuře v žádném oboru. Ona naopak jest její oporou a dobře-li je chápána, *souzní s veškerým úsilím moderního člověka, oplodňuje jeho práci, protepluje jeho poměr k věcem i bytostem okolí.*

Ochrana památek slouží moderní vědě co nejoddaněji a jest z nejdůležitějších opor vzdělanosti. I tuto jest význam ochrany památek rovně všeobecný, jako pokud ona hoví uchování krásna. Není věda v podstatě a ideálu

onou výlučnou odborností a nástrojem zasvěcených virtuosů metody; jejím účelem není, protože nemůže být, vypátrání objektivní skutečnosti, jak se domýšleli sobělibí přírodopisci XIX. století. Věda nedospívá ke skutečnosti, nýbrž k pravdě a skutečnost neshoduje se s pravdou. Pravda jest věčně stálá, skutečnost věčně proměnná. (Mareš.) Pravá věda jest — projevem mravního úsilí — idealismus. Zachovávatí památky jest zachovávatí studijní látky pro vědy — uchováváním možností co nejširšího rozhledu, co nejširší hmotné základny, s níž rozpíná vědecká synthesa své peruti.

Poměr ochrany památek k *umění* vyplývá ze samé podstaty názoru jejího na památku. Ona považuje se za jedinečnou a nenahraditelnou. Každá památka minulosti vznikla v prostředí, které bylo odlišné od doby nynější, neboť není nikdy úplné shody mezi různými obdobími lidské vzdělanosti. Každá doba má svoje názory ethické, svoje formy umělecké, příznačné poměry sociální a příznačnou organizaci státní; v každé době jiná je pokročilost techniky, jiné poměry výrobní. I tam, kde mezi různými periodami jsou podobnosti a shody, nikdy neshledáme, že šlo by o stejnou, touž kulturu. Je nemožno, aby se navrátilo, co bylo, a nic se neopakuje tak, jak jednou již bylo. Památky jsou právě fysickým ztělesněním tohoto koloběhu sil duchových, jež třímá člověk svým vědomím a vůlí, i přírodních, jichž chápe se mechanickými rameny techniky. Nelze postavit, zpodobit tutěž katedrálu, namalovat fresku, vytesat stejného chrličce. Proto moderní ochrana památek u vědomí této jedinečné originality památky trvá na její nedotknutelnosti a nepřipouští, aby se nahrazovala napodobením nebo snahou

tvoriti v „stejném“ slohu, nýbrž vyhrazuje naopak novému *umění volnost tvoření*. Odmítá restaurace, záležející v dodělávání a kopiích; připouští a požaduje, aby moderní sloh plným právem a volně tvořil dle potřeby v sousedství výtvaru starého: aby před románský portál postavila se moderní předstíň, do gotického chrámu vsadilo se moderní okno, aby v barokním městě stavělo se ve XX. století vlastním slohem jeho, do renesančního paláce bez obav postavil moderní nábytek. Ochrana památek soudí, že ryzí umění pokaždé jest rovnocenné, že mu přísluší svoboda tvoření, omezená jen uměleckým taktem k výtvaru starému. Důkazy, jimiž ochrana hájí nedotknutelnost památek, jsou tedy spolu z nejpřesvědčivějších a nejvřelejších obhajob svobody nového umění, neboť ona s povýšeného hlediska historického jest s to zazřítí úhrnný vývoj, v němž doba stýká se s dobou; jí jeví se rozvoj umění parabolou, v níž lidský duch směřuje svým rozletem stále novými sférami fantasmie v nekonečno.

Není práce ochranná beze srážek s technikou. Ale ona nepřítčí se zásadě moderní *techniky*, nýbrž odporuje někdy jen upřílišeným, scestným požadavkům jednostranných *techniků*. Ochrana památek nejen že vděčně povolává na pomoc nejnovější metody techniky stavební, aby podchytil se slabý základ gotické věže nebo nahradily zpuchřelé dřevěné kleště románské apsidy či zadrželo klenutí nad vyměňovaným pilířem; ona nejen že dovolává se moderní chemie na ochranu stavebních a sochařských materiálů proti vlivům povětrnosti nebo k záchraně fresky, nýbrž také, jsouc právě svou podstatou objektivně domyšlenou péčí o rozvoj veškerých vloh lidských, porozumí vždy i novým technickým úkolům. Moderní ochrana pa-

mátek právě jako odmítá dogmatiky-ochranáře, kteří s tvrdohlavostí odborářsky zaujatého a jednostranně orientovaného názvu staví se s papírovým protestem v cestu vývoji, právě tak výslovně a nebojácně přítčí se takovému krivému pochopení technických úkolů, které vidí v kultuře technické samo ohnisko vzdělanosti, které techniku, určenou od dávna, aby byla *prostředkem*, staví za spasitelný *cíl* života. Ochrana památek opírá se proto světu zmechanisovanému, kde inženýrské rovnice mají nahrazovati ethické ideje a statika zákony krásy — kde komunikaci, kterou lze rovněž správně nahraditi jinou, má ustoupiti, co jest jedinečné a nenahraditelné — kde chvilkový mathematický tělocvik konstruktéra mostu nebo regulátora města má mít právo povalit ztělesnění výtvarné myšlenky, která zrála po věky.

Technika jest mocnou oporou člověka, avšak nelze její důležitost upřílišovati, že byla by „nejmocnější zákon všeho kulturního vývoje“ (Fleischner). Idyllismus Ruskinův, který chtěl ochrániti člověku šťastnou Arkadii bez strojů, bez drah, bez továrních dymníků, byl utopií. Moderní technismus bohužel lze až příliš uskutečniti. Lidstvo trpí přepínáním fyzické výkonnosti, k níž přísluší právě tak nadbytek nepravých šperků a gramofonů jako zbytečná spousta knih a časopisů. Čím lidstvo zpovrchňuje, je množství a co mu uniká, jest stálost a hloubka zažitku. A tu nelze popřítí, že právě technika svedla a svádí na tyto cesty početných výkonů, které neovládá ethický smysl, a účel. Ochrana památek bojuje proto proti samospasitelnosti techniky boj důvodný a dobrý.

Proti takovému „technismu“ vzpírá se ochrana památek veškerou silou, protože jednak technismus jest to,

který zasahá a ohrožuje svou slepou bezohledností stále nové a nové památky a jednak protože ochrana památek zásadně a veškerým smyslem své existence jest namířena, jsouc programem ideálním, proti vyznání mechanistickému, jakým jest výhradně usilování o fyzické prospěchy a pohodlí. V tomto živelném odporu ochrany památek proti upřílišnému cenění techniky není však nevážnosti k ní. Jeť technika, pokud slouží člověku a neovládá jej, požehnáním; ona urovnává jemu cestu životem, zmírňuje námahu, získává čas, chrání před přírodními živly; boj člověka s přírodou za pomocí techniky zasluhuje obdivu, avšak výkony techniky mají řídit se stále jedinou účelností: chránit a usnadňovat život člověku a nesmí se stát cílem sama o sobě čili — civilizační hříčkou.

Ochrana památek upoutává člověkův zájem k věcem i přírodě, zakotvuje jeho život v okolí, přichyluje k němu jeho rozum i cit. Ukazuje mu společenství života, jež on sdílí na určitém místě a v určité době s jinými. Učí oceňovati svérázný charakter lidského života i přírodního vývoje (chrání ráz měst, krajiny, díla umělecká, vzácné druhy přírodnin, národní kroje, obyčeje). V ochraně památek koření tudíž a z ní může vzrůstat pietismus, shrnující hlavou i srdcem zaujetí pro určitý okruh života, kde uvědomuje si člověk svůj poměr k okolí, společenství tohoto poměru a starých tradic s těmi, kdo žijí tu s ním. Od ochrany musejních památek pokračujeme k celým městům a krajinám, jež jsou a byly po věky domovem našich rodů, dospíváme k ochraně zvířat, pak k lidové svéráznosti země, ke svéráznosti národní kultury. Tato úcta k věcem, živé přírodě i lidem vrcholí v ideální víře a citu, které jsou shodny s ušlechtilým nacio-

nalismem, založeným na tolerantním, obecně lidském humanismu.

Ochrana památek, pokud správně se pojímá, nehoví tedy jen výlučným zálibám odborníků neb esthetiků. Ona chrání palác dobyvatele jako rodnou chatu buditele, památku zapadlé obce jako pomník vši lidské pospolitosti. Ona svědčí, že cit, který opatruje zvětšely list z rodinného památníku, jest stejně ryzí jako ten, který uchovává jedinečný papyrus, protože o obojí ten cit může opřít se víra v idealismus a v bratrství všech generací i stavů. Ochrana památek učí oceňovat každou památku a jestliže rovné právo zjednává starým lidským dílům, zjednává je i zásluze jich původců, zjednává rovnou *úctu ke každé duchové i hmotné práci.* Ona také požaduje, aby památky chránily se pro všechny, po jejím rozumu jest v podstatě každá památka statkem veřejným, ne-li právnický, tedy aspoň ideálně potud, že má se opatřiti vše, aby veškeré obci byla k poučení, okrase i potěše. Ochrana památek jest z nejpriznačnějších sociálních idejí současné doby, a to tím důležitější, že vedle převážného počtu hospodářských idejí sociálních klade všem srozumitelnou a užitečnou ideu ethickou. Tento *sociální význam ochrany památek* v nejužším smyslu není přídatkem nebo vedlejší výkladem jejího obsahu, nýbrž samou podstatou a jádrem, neboť účelem jejím právě jest být svědomím doby a vychovávat k ušlechtilé humanitě, která obzírá vše, co je v jejím dosahu, vycituje vztahy k okolním věcem, lidem i přírodě a tomuto soubornému uvědomění světa dává vykristaliovati ve světový názor.

Proto ochrana památek není osamocena, nýbrž víže se s přemnohými ideami jinými, které směřují za týmž

cílem, při čemž její výhodou jest, že ztěžší najde se druhá idea, jejíž vztahy byly by tak rozmanité a bohaté — jest průsečíkem přechetných těchto snah, směrů a oborů — v ní zračí se souhrnně trojí hlavní stránka duchového života člověka; kult umění, kteréž jest výrazem emotivního, citového poznání, péče o vědu, která postihuje lidské poznání rozumové a úsilí o životní etiku, co vrcholnou naši orientaci.

Ješek Hofman.

PAMÁTKY ŽIVÉ.

Ochrana památek hledí jak k rozptýleným památkám „živým“, tak k památkám „mrtvým“ ve sbírkách. Jejím úkolem tedy naprosto není obírat si za účel soustředování pokud možno všech památek ve sbírkách. Ve sbírce — je-li řádně spravována (!) — jest sice věc nejspíše zajištěna před zkázou a je snadno přístupna studiu, avšak ztrácí za to naznačenou souvislost s životem. A právě tento poměr člověka k památce, která slouží aktuální potřebě života, jest nejvíce samozřejmý a nejpřirozenější a to proto, že tu zůstává *památkou člověku nejbližší* a trvale s ním sepjata. *Naopak ve sbírce vzdaluje se památka životu* a tím i člověku a přichází s divákem ve styk jen výjimečně (ve veřejných museích), anebo podněcuje i amatérský a neplodný kult (někdy v soukromých sbírkách), stávajíc se kuriositou, hříčkou, jež nemá hluboké pozitivní ceny životní, nýbrž utkvívá na jeho povrchu jako ornament. Takové památky tedy svádějí k nezdravému kultu v podobě historického amatérství a plytkého estheticismu, to obojí pak jest protivou života.

Museum vědecky systemisované jest chromatickou škálou. Interieur chrámu, vytvořený generacemi umělců, jest akordem chorálu. Typy gotických oltářních soch, seskupené v síni musea, působí dojmem účelného, pečlivě uspořádaného skladiště, v němž lze jednotlivé z nich pohodlně srovnávat i oceňovat, ale kde spolu právě proto každá zůstává řadovým předmětem, kde není jednotného a vrcholícího dojmu. Naopak však, pokud jediný — a třeba nikoli nejvzácnější — z těchto oltářů stojí v příšeří presbytere, kde světlo chrámových oken lomí se na starém zlatu řezeb a obetkává jej barevnými květy, pokud zůstává částí organického celku a spolu jeho středem a vrcholem, potud zachovává si co památka maximum účinnosti a zastíní dojmem i mnohem významnější umělecká díla, jež uchovávají se v střízlivějších prostorách museí. Proto odhodláme se k přenesení památek do museí jen v případech, kdy se tím zachraňují od jisté zkázy, anebo kdy lze to odůvodniti nezvratným a skutečným vědeckým zájmem, ba dokonce památky, jež nejsou uniky a jichž vhodné typy jsou již uchráněny v museích, nemůžeme leč *nechat na původním místě i tehdy*, když jsou tam vystaveny rozkladným vlivům přírody, jež ovšem vhodnými prostředky se zmírňují a zadržují;¹⁾ neboť snaha zabezpečiti *všem* památkám trvání na *neomezenou* dobu nevedla by leč k tomu, že by se *všechny odstranily do museí* (na př. všechny soškultury s průčelí domů, obrazy z kostelů atd.).

Ještě zřetelněji objeví se rozdíl mezi památkou živou a musejní, přihlédneme-li k památkám přírodním. Pře-

¹⁾ Viz článek o konservaci musejní v II. díle.

nese-li se část přírody organické (živočich, rostlina) do musea, jest přímo nutno předem zastaviti všechny její životní funkce — umrtviti ji, praeparovati ji. Přírodní památky pak nemovité (skála, vodopád) pak vůbec nemožno vřaditi do musea a to nejen v celku — že to je fysicky nemožno — ale ani v částech (balvan, voda řeky), protože právě volně působící na ně přírodní síly jsou objektivním substrátem dojmu, jímž na nás působí, a nemělo by smyslu vzdalovati je z jejich dosahu. Proto umístování přírodních památek v museu má za účel jen získati přehlednou a přístupnou sbírku k vědeckému studiu. Kvetoucí louka a herbář, oživené hnízdo ptáka a musejní praeparát — toť rozdíly, jež samy se stupňují téměř až k vzájemné protívě a dovedou chrániti od *upřílišování sbírek na úkor života.*

Ze širokého pojmu, co jest památkou, plyne, že památky nejsou kuriozitami, vyloučenými z běhu života a utkvělými mimo něj, nýbrž že naopak všude provázejí život a mají v něm své úkoly. Jest totiž mnoho věcí, jež sloužice účelu, k němuž byly vyrobeny, přetrvaly tak dlouhý čas, že za tu dobu změnil se cele ráz života, jeho směr, druhový obsah a jeho projevy; taková věc pak, přesahujíc svým trváním z jednoho vývojového období lidské vzdělanosti do jiných period, odlišuje se ovšem jsouc výtvořem jiného století nebo jiné generace od všeho nového — dokládá nám minulost — jest památkou. Až pokud užívá se prakticky k původnímu účelu věcí, jež mají nárok, aby byly zahrnuty do pojmu „památká“, jest lišiti případ od případu.

V moderní továrně, jakmile byl vynalezen nový dokonalejší stroj a jakmile tedy o málo starší typ počíná

se stávat dokladem právě překonaného způsobu výroby ihned se starý stroj nahradí novým, protože každý nový technický pokrok zvětšuje úsporu energie a tedy i láci výroby. To jest případ typický, ale i přes to, zatím co v turbinách velkých závodů zachycuje se pád téměř každé krůpěje vody, aby se přetvořil ve výrobní energii, odplývá pod koly pohorských mlýnů pořád ještě mnoho síly bystřin nespoutaných.

Najdou-li se tedy, jak viděti, i v oboru strojní techniky případy, kdy stroj vykonává svůj úkol po věky, jest v odboru stavitelské techniky tento případ pravidlem. Stavba především svou nákladností vede k snaze, aby byla co nejdéle udržena a využita; proto také věk, jehož dosahuje stavba, jest průměrně značný. Gotické, ba i románské kostely nejsou jedinečnými vzácnostmi a posud stojí a jsou obývány celé čtvrti a města, vystavěná v jádře v XVI., XVII. nebo XVIII. století. Rovněž i drobné výrobky řemeslnické — nábytek, nářadí, šperk — přetrvávají generace, aniž se jich přestalo užívatí a důležitá právní listina uchovává se po věky a není při tom hlavním důvodem, že by byla památkou, nýbrž, že jest na př. dokladem platného práva.

Také obraz není jen materiálem historickým, nýbrž i předmětem náboženského kultu nebo zdrojem aktuálního zájmu estetického. Dokonce pak i zřícenina neslouží sice žádnému účelu hmotnému, není však bez života; zahalena závoji vegetace odumírá až v stav, kdy pomíjí poslední stopa tvůrčí práce o jejím bývalém — teď zničeném a rozmeteném — tvaru. Kdežto život na všech ostatních památkách jeví se jejich účelným užíváním, jímž vznikají nové statky lidstva (výroba), anebo

jmž člověk udržuje svou vlastní existenci (byt), jeví se týž život i na zřícenině: znenáhly zánik jest též zjevem života — vývoje — a právě to, že zřícenina jest v dosahu rozkladných sil přírody, že na ní jako na části viditelného světa projevuje se odvěký zákon vzniku a zániku, to právě nad jiné význačně, svědčí o tom, že má podíl na životě, třeba ne ve smyslu materialistického názoru lidského, jenž je zvyklý „mrtvým“ věcem účast na „životě“ upíratí.

Na všechny tyto památky jest se tedy dívatí jako na *živé památky*. Jejich opakem jsou památky vyňaté z koloběhu života, památky, jež se uchovávají, hledíc právě a výhradně k jejich ceně historické. Takovým typem jsou *věci v museích*, které ukládají se do skříně k studiu a na podívanou a jejichž původní účelová cena tím pomfjí. Hlavním podnětem k uložení předmětu do musea jest, že buď přestane být pro upotřebení užitelný anebo že způsob, jímž vyhovuje určité potřebě, jest zastaralý a tedy neúsporný (stroj), nepohodlný (náradí a náčiní), neúčinný (zbraň) nebo naprosto se nesrovnává s novými zvyklostmi (kroj).

Předměty musejní tedy štěpí se zhruba — a hledíme-li k nim právě s našeho hlediska — ve dvě skupiny: především v ty, které vlna života vyplavila a odsunula stranou, protože jsou z toho či z onoho důvodu *nepotřebné*; takové předměty by jinak byly buď jako užitkově bezcenné zúplna zničeny (pohozená keramika, porcelán) nebo by byla zničena jejich forma tím, že užilo by se materiálu, z něhož jsou vyrobeny, k výrobě nových (věci z kovu) či byly by zničeny k jiné materiální potřebě (spalitelné věci ze dřeva). K této skupině

musejních předmětů úzce se přimykají ty věci, jež posud slouží svému účelu, ale o nichž jest jisto, že dalším užíváním byly by *zponenáhla docela zničeny* (illuminovaný mešní kodex) nebo že na místě posavadního určení byly by vystaveny vnějším ničivým vlivům, jímž jinak nelze zabrániti (obraz v otevřené křížové chodbě, ohrožovaný náhlými změnami teploty, nebo památka trvale ohrožená lhostejností majitele) nebo že byly by odstraněny (nebezpečí vývozu do ciziny).

Druhou pak skupinu musejních předmětů tvoří ty, které připojují se do sbírek *pro zaokrouhlení celku* ve smyslu vědeckého systému (typické předměty z určitých posud v museu nezastoupených period); to jsou předměty, jež mimo museum nadále mohly by sloužiti svému účelu a jejichž existence ani mimo museum není ohrožena, ale které sdílejí osud ostatních památek musejních, jsouce odstraňovány z koloběhu života, aby byly uloženy v museu jako člen soustavné sbírky¹⁾.

Objekty musejní jsou vlastně jedině typické případy památek neživých, t. j. odňatých původnímu účelu a odstraněných z dosahu ničivých sil. Jest sice na př. kaple, odsvěcená a zachovaná co památka architektury, památkou neživou v tom smyslu, že neslouží účelům bohoslužebným, ale jest památkou živou naopak, hledíc k tomu, že zůstává v dosahu přírodních sil; ostatně pak takové památky — z důvodů převahou hospodářských — vrací se životu tím, že původní účel se často nahrazuje jiným účelem novým, pro nějž se stavba udržuje

¹⁾ Viz níže stati o museích a jích vědecké organizaci.

nebo upravuje ¹⁾, nahražujíc výlohy za udržování materiálním aktivem, obsaženým v novém hmotném účelu (kostel proměněný v museum).

Ochrana památek hledí tudíž 1. zachovati památky tam, kde jsou, 2. aby se ničeho na nich *nezměnilo*, snaží se ochrániti i jejich okolí a 3. dbá, aby byly zachovány v *souvislosti se životem*. Jest to důsledek zásadního požadavku, aby ochrana památek zachovávala je v rámci vývoje a tak, aby ponechána byla jejich bytí aktuální funkce, t. j. vliv a trvalý poměr k lidskému životu.

Ješek Hofman.

PAMÁTKY V MUSEÍCH.

Vymezení přesně hranice mezi objekty, jež jsou schopny uloženi v museu a jež jsou vyloučeny z něho, je skoro nemožné; ani velikost objektu často nerozhoduje, kdy již i celá průčelí assyrských chrámů a románské ochozy klášterní jsou ukládány pod střechou, v síni musejní, ani obtíž s konservováním jeho. Skoro můžeme říci, že možnost je tu neomezená a že každým rokem vlastně množí se obory a počet předmětů schopných k uloženi v museu. Ale jsou přece rozdíly mezi tímto materiálem a důležitý rozdíl právě tvoří charakter objektu: je-li typem lehce nahraditelným nebo je-li nenahraditelným kusem ojedinelým.

Pojem památky, jak jej vyhranilo poslední desetiletí, vylučuje vlastně uložiti ji v museu, vytrhnouti ji z prostředí, v němž vznikla nebo v němž je již dlouhou dobu zasazena, ale vědecká potřeba a ještě ča-

¹⁾ Viz článek o adaptaci stavebních památek v II. díle.

stěji praktická ochrana památek nutí, jako v mnoha případech jiných, i tu ke kompromisu. U movitých památek (nábytek, nářadí, obrazy) tento kompromis neporušuje ráz památky (pokud nejde o přírodniny: konservovaná těla živočichů, ukázky látek, z nichž je složena kůra zemská), ale objekty nemovité (monumentální sochy, portály staveb), ztrácejíce původní atmosféru, poměry světelné a barevnost okolí, trpí značně a jenom jejich nebezpečný stav fyzický je tu omluvou, že, chtějíce zabrániti skutečné smrti památky, odhodláváme se ji zničiti estheticky a odníti ji účelu, jenž byl příčinou jejího vzniku a vyjmouti ji ze života. Uschování památky per nefas v museu děje se tedy nejen z důvodů vědeckých, ale i z důvodů konserváčnických a tak také jest nám zejména na sbírky nemovitých věcí pohlížeti.

Vývoj pojmu musea od XVI. století je tu sám dokladem. Zprvu jenom honosná *sbírka kuriosit* všeho druhu (*Wunderkammer*) postupně prochází několika etapami, z nichž význačné tvoří zejména *obrazárny a kabinet antik* v XVIII. století, *kabinet přírodopisné* v době osvícenské, vlastivědná a *historická musea období romantického* a stává se pozvolna *systematicky urovanou stálou výstavou* předmětů druhu jediného nebo podobného, a na konec *vědeckým ústavem*, kde sbírky nejsou výhradním cílem, nýbrž spíše podkladem vědecké práce; protože pak má se pokud možno soustavně a neustále doplňovati, snaží se zachraňovati materiál, pokud je vydán zkáze, nebo usiluje o získání předmětů, jež jsou nezbytné k doplnění materiálu a tak zbavuje ustavičně řadu památek jich původního okolí a uloženi. Vlastní sběr mu-

sea, pokud řídí se vědeckým programem, nemůže ovšem být nikdy odvislý jen od ochrany památek a je se mu bráti především cestami, jež diktuje cílevědomá organisace sbírek, ale tyto cesty jsou často shodny s ochrannými snahami. Úhrnem řečeno, je moderní museum nejbezpečnějším útočištěm ohrožených památek a spolehlivým skladištěm památek neporušených.

Jakmile jsme se však smířili již s tímto osudem mnohých památek a přenesli je do vědecké dílny muzejní, přestáváme je pokládati za památky v pravém slova smyslu. Jsou pak jen muzejní objekty, jež podléhají určitému systému, jsou přiváděny v určité vztahy, zařazeny do skladiště nebo ukládány do skříní; při tom rozhodují pak ovšem jiné důvody než konservační a ochranné a stejná péče věnuje se objektům nejzachovalějším jako již se rozpadávajícím. A právě toto překonání všech předsudků a stejný poměr vědecký ke všem předmětům muzejním, nepatrným i důležitým, jež tolik bezděky prospívá snahám ochrany památek, stvořilo teprve moderní museum.

Typ moderního musea lze charakterisovati jako negaci muzeí starých. Nesbírá kuriozity, ale články určitého vývojového řetězce, nehromadí vše, co nalezne nebo se mu nabídne, ale vybírá a hledá, nevystavuje svých předmětů na odiv jako líbivé cetky, ale řadí je geneticky a soustavně, neodhazuje materiál nevystavený, ale třídí jej a uschovává badatelé co detaily k celkovému obrazu sbírky. I zevně je moderní museum opakem starého. Nepotřebuje — není-li právě ústředním ústavem, repraesentantem a místem manifestací vědeckých korporací — zdobných místností,

nádherných vestibulů a schodišť, ale za to potřebuje praktických síní, mnoho světla a čistoty, četných pracoven, dokonale zařízených dílen konservačních a atelierů a rozsáhlých skladišť.

Moderní museum je vědecký ústav právě jako chemická laboratoř nebo seminář universitní. Jeho úkoly jsou širší než úkoly „stálých výstav“ a jdou třemi směry. V prvé řadě je zmíněná již *činnost sběrací*, jež vyžaduje nejen vědeckého rozhledu a organizačního ducha, ale i talentu k praktickému působení, poněvadž často vyskytují se tu obtíže, které překoná kromě vědomostí i zkušenost a osobní obratnost úředníka; zejména dnes, v době úžasně rozplameněné horečky sběratelské, modního proudu bez vnitřní ceny a bez ušlechtilého rysu ideálního zanícení, kdy morální hodnota, uložená v památkách, je převažována hmotnou jich cenou, je obtížno doplňovati sbírky pohodlným způsobem dřívějšího sběratele, vyčkávajícího, až cena objektu zlevní.

Činnost druhého směru zahrnuje zejména *třídění* nasbíraného materiálu, jeho *installaci* a konečné *vědecké zpracování*. Tato část práce muzejního úředníka je ovšem ze všech nejdůležitější a získala si dnes již stejnou vědeckou hodnotu jako vědecké badání v jiných oborech. Teprve na tomto stupni práce je možno zjišťovati bezpečně, pokud sebraný materiál vyžaduje doplňků, teprve toto studium přináší spolehlivou směrnicí dalšímu sbírání a doplňování jeho. Výsledky tohoto studia ukládají se v katalogích, jež platí dnes za samostatné práce vědecké a dávají často nové popudy celkovému proudu badání, zejména pokud jde o výrobky uměleckého řemesla, soustavně sbírané a seřazené jenom v muzeích

Ale i na vystavení předmětů ve skříních i mimo ně kladou se stejné požadavky. Museum není již honosné skladiště, jež působilo malebně jako atelier nebo starožitnostmi dekorovaná síň v zámku, ani není kabinet systematicky vypravený, řádně podle schematu srovnaný, ani architektonické dílo dekorativní, odvislé v uspořádání, massách, koloritu atd. od uměleckých, subjektivních názorů doby, nýbrž je vědecké thema, zpracované přímo hmotnými svými dokumenty. Proto je s pojmem musea neslučitelný jakýkoliv romantismus, právě jako pedantství a každá sbírka vyžaduje sama způsob instalace rázem svého materiálu. Že je možno právě při instalaci obratně vrátiti předmětu aspoň část bývalého kouzla, jímž působil v bývalém svém prostředí, je nesporno, ale tato snaha má míti vhodnou mez, kde vadila by jasnosti a přehlednosti musea. Samozřejmě je, že četné nápisy na předmět, jež neponechávají návštěvníka sbírky v nejistotě o původě, stáří, účelu a ceně (umělecké, historické, hmotné) předmětu, je požadavek velmi důležitý. *)

Jest také obor činnosti, socialisací kultury požadovaný, který patří k povinnostem, jež stojí sice stranou vlastní vědecké práce, ale zavazují *musea co veřejné vzdělávací ústavy*. Je to činnost paedagogická, jež záleží ve využití bohatství musejních sbírek k popularisaci přednáškami, průvody po museích, stručnými katalogy, obrazovými příručkami atd. Povaha této činnosti vylučuje hlavně z ústního výkladu často i výborné vědecké pracovníky a tak je skoro výhodnější hledati

*) O instalaci a technických úkolech musejnictví pojednává díl II.

spolehlivé vykladače museí mimo kancelář musejní a soustavným poučováním je školiti. Pokud jde o literární příručky pro užívání sbírek laiky, je dbáti nejprísnejší vědecké objektivity; výklad nemá se omezovati na vábivé předměty, ale má i laiky vésti k soustavnosti prohlídky. Zejména všeobecné přehledy a úvody jsou k tomuto účelu vhodné, protože získávají zájem i jednotlivostem.

To platí v podstatě o všech museích, ale přísnost těchto požadavků řídí se ovšem druhem musea. Při dnešním extensivním ruchu osvětovém rozšířila se instituce musejní i na venkov, ba tříštění v tomto oboru jde tak daleko, že vznikají i musea na vesnicích, což je často jen příznakem nezdravého pudu napodobovacího a vede k základním chybám a omylům v organisaci jich sbírek.

Co do druhu převažují stále ještě historická musea nejrůznějšího obsahu. Z nich zejména kompromisní útvary ř. *vlastivědná a krajská musea*, jež mají podati obraz určité země nebo kraje, okresu po všech stránkách kulturních a v nichž vedle historického materiálu (praehistorie, historická archaeologie, numismatika, archiv, obrazárna atd.) je mnoho oddělení nikoli ryze historických, dále *speciální historická musea* pro umění (obrazárny, sbírky plastik, řemeslných výrobků, lapidaria, atd.), pro lidový život (musea národopisná, agrární), pro jednotlivé obory (arsenály, musea divadelní, hudební atd.), pro historii města nebo osoby (museum města Prahy, museum Napoleono).

Vedle historických stále více půdy získávají musea odborná, jež jsou vědeckými *laboratořemi*, jež sbírají

a utřídují materiál a stále jej doplňují (musea přírodopisná, lékařská, anthropologická, technická, menšinová, sociální). Kromě toho souborným názvem musea jsou charakterisovány i *ústavy, jež nemají* nejpodstatnějšího znaku toho pojmu, *sbírek*, a vyvíjejí jen činnost odborně vzdělávací, organizační nebo podpůrnou (museum obchodní, technologické v Praze).

Nová doba přinesla nejen přeměnu zevního vzhledu musejní budovy, ale zasáhla i do představy musea co budovy naplněné ošetřovanými předměty a pokouší se oživit materiál musejní tím, že předvádí jej tak, jak se ho užívá, místo co by jej ukládala ve skříni musejní: předvádí dílny, stroje v chodu (návrh Kochův) anebo aspoň opatřuje musejním předmětům uměle rámec, jež měly, prve než do musea byly uloženy: stavi na př. pro lidové památky celé stavby, v nichž je uspořádává do jizeb, stájí, sýpek (museum Skansen ve Štokholmu, návrh Šubrtův na národopisné museum v zahradě Kinských). Při těchto typech vystupuje ovšem do popředí převahou úkol lidovýchovný. *Zdeněk Wirth.*

PRÁCE V MUSEÍCH.

Činnost musea záleží tedy ve *sbírání* a *řazení* památek určitého oboru v soustavnou sbírku k vědecké potřebě i obecnému poučení, jakož i v jejich účelném *vystavení* a postupném *vědeckém zpracování*. K pojmu musea jest potřebí veškerých těchto čtyř znaků a jedině ten ústav, kde jsou sloučeny veškeré tyto obory činnosti, má nárok na název „museum“ na rozdíl od pouhé „sbírky“; název ten zavazuje také k rovnoměrnému pěstění všech těchto stránek činnosti dle zodpovědně určeného programu.

Prvým požadavkem vzniku musea jest přesné určení programu. Jest potřebí vezdy hleděti k tomu, že účel musea tkví v jeho niterném odůvodnění, v jeho vlastní práci vědecké a osvětové, nikoli však ve vnější honosivosti. Smyslem musea jest, aby zjednal se ústav pro pěstění vědeckého badání i obecné osvěty v oboru, pro který nebylo dosud vůbec, anebo nikoli dostatečné sbírky studijní. Tak zakládá se galerie obrazů tam, kde na př. množství památek umění malířského v některém museum vybízí k zaokrouhlení a doplnění jejímu ve zvláštní samostatnou sbírku, aby bylo dosaženo soustavné představy o rozvoji malířství v určitém období historickém, k čemuž ovšem třeba speciálních badatelů (úředníků) i prostředků hmotných (místností, publikací), jichž nemůže poskytnouti všeobecná sbírka posavadní.

Jinde dochází na př. k zakládání museí místních, když v určitém obvodu vyskytá se množství památek, které jest vhodno ke studiu shromažďovati ve větším počtu variant, než bylo by možno v některém z posavadních museí všeobecnějšího programu. Rovněž tak i sám rozvoj a rozlišování úkolů vědy zavádí na př. k požadavku založení nového musea (na př. rozvoj a třídění vede k založení musea technického nebo krojů). Jindy pak jsou opět vzpruhou praktické potřeby sociální (jde-li na př. o založení musea hygienického).

Veškeré tyto podněty vzniku museí opodstatňují je vnitřně, docházejí k nim co nutnému prostředku vědy nebo obecné osvěty. Jsou však naopak musea, založená pro důvod vnější: aby se vyhovělo iniciativě nějaké osoby nebo snaze po reprezentaci města; to jsou však důvody, jež nehledí k vnitřní zákonitosti práce v museu, nýbrž

používají ho jen za vývěsní štít, zakrňující nebo ustrnující, ježto chybí jim hlavní zdroj jaderného rozvoje — totiž program.

Rovněž jest s chybou, jestliže zakládá se museum proto, že snad kdesi po úřadovných porůznu visí několik starých obrazů a je několik starších kusů nábytku; tyto památky leckdy ani v novém museu, když minulo rušné zahájení, nejsou ošetřovány pozorněji a zanikají třeba v prachu, vlhku, znovu zapomenuty. Lépe bylo by, kdyby spíše na př. byly pečlivě ošetřeny a z nich obrazy umístěny v síni zasedací nebo ve školní síni pro přednášky, nábytek pak, pokud snad nejde o choulostivé unikáty, snad v přijímacím pokoji radnice; tam všude zůstaly by uprostřed života, byly by viděny, používalo by se jich, byly by s to, co odkaz předků, veřejně svědčiti o dějinách města, připomínati zasloužilé kdysi občany, byly by součástí v dobrém smyslu honosného zařízení těchto prostor. Aby pak tyto starožitnosti nebyly němými svědky minulosti, o to lze postarati se výkladem, přednáškou, knihou a zisk z věcí těch byl by spíš, než když dřímaly by v „museu“.

Než museum mnohdy vzniká i z vůle nejlepší a přec ne na prospěch památek, když děje se tak, aniž dbalo by se zodpovědnosti za jeho budoucnost. Museu třeba zřetelně vymezeného oboru činnosti. Jest uvážiti, zdali právě dotyčného oboru již nezastává ústav jiný (na př. kdyby zakládala se dvě ústřední musea vinařská v jedné zemi nebo dvě všeobecná musea historická pro týž obvod sběrný). Jeť třeba, aby památky na úkor studia nebyly rozptýleny tak, že nikde by neutvořily úplný, zaokrouhlený soubor. Mimo to udržování řádného musea vyžaduje tolik práce i nákladu, že bylo by neehospodár-

ným v obojím smyslu — programním i peněžním — kdyby museí byl nadbytek.

Veškeré museální sbírky bez výjimky buďtež *inventarisovány* co nejpečlivěji. Při tom veškerá *unikata* a jednotlivé vzácnosti buďtež bez výhrady odvedeny veřejným museím, kde je zřejmě postaráno o jich bezpečnost ještě lépe a kde spíše přístupny jsou širšímu kruhu badatelů než v malé sbírce; sbírce menší nebo místnímu museu vždy postačí vědecky přesná kopie¹⁾.

Materiál nashromážděný na základě vhodného programu jest pak přiměřeně upravit. Sbírkou mějtež vhodné místnosti, aby netrpěly chemickými vlivy (rozkladem pro vlhkost, horko) nebo mechanicky (poškození vzniklá hromaděním věcí na věc). Třeba opatřiti vše, čeho potřebí k *zabezpečení* všech předmětů pro budoucnost: odstraniti rez nebo patinu, pokud byla by škodlivá, přitmeliti uvolněné součásti předmětů, postarati se o ochranu proti slunci, vlhku, hmyzu a konečně i odcizení — souhrn veškerého tohoto úsilí zahrnuje se v obor musejní konservace a jest samostatným technickým oddílem musejníctví²⁾.

Druhou povinností museí jest *vystaviti* získaný materiál tak, aby vznikl soustavný přehled ukázek památek jednotlivých oborů. Soustava, dle níž má tato musejní výstava být uspořádána, řídí se účelem, k němuž museum bylo založeno. Hlavním dělítkem, společným všem musejním sbírkám, jest

¹⁾ Krásným dokladem takovéto rozumné disciplíny jest na příklad museum poděbradské, jež věnovalo zemskému museu vzácné románské tympanon z tvrže oldříšské, samo spokojíc se odlítkem.

²⁾ Viz stať o musejní konservaci v II. díle této knihy.

uspořádání dle stáří, dle dob, z nichž musejní památky pocházejí. Toto dělítko jest ovšem zcela přirozené, ježto, hledíme-li k samotnému pojmu památky, přísluší k němu určité stáří, a při rozlišování *dle stáří* hledí se tudíž k prvé a nejdůležitější vlastnosti těchto věcí. Kromě toho pak stejné stáří podmiňuje i shodné znaky památek (na příklad úhrnem na památkách z druhých dvou třetin století XVI. u nás jeví se v celkovém tvaru i výzdobě formy renesanční). Sloučí-li se tudíž památky ze stejné doby v jedno, vzniká souladný obraz tohoto období, který znázorňuje různé stránky života tehdejšího (na př.: kroj, zbraň, umění, techniku XVI. století).

Kromě tohoto obecného zásadního rozdělení dle času rozdělují se musejní sbírky dle dalších dělítek zvláštních. V museu dospíváme ke skupinám jednak ze všeobecných důvodů soustavných (systematických), jednak plyne takové rozdělení i z povahy materiálu. Všeobecné důvody musejní systematiky požadují, aby především byly rozlišovány památky, jež slouží ke studiu zcela *rozdílných oborů vědy*. Je patrné, že zvláštní skupinou jsou památky lidové; život na venkově totiž ode drahých staletí rozlišil se od života městského, uchoval si zvláštní své znaky (srovnejme hrnčířství nebo truhlářství v městě a na venku, kroj městský a venkovský, poměry společenské, náboženský život atd); byl tu až do nedávna dvojí kulturní ráz, pro něž je třeba k výzkumu obojího tohoto okruhu života, jak jeví se v zemích evropské kultury (v zemích primitivní vzdělanosti zajisté toho rozdílu není), také různých způsobů badatelských.

Podobné dělení, byť i s jiného hlediska, nastává při odlišení památek *literárních*; je zjevno, že čin-

nost spisovnou a její plody — spisy, knihy — třeba studovati poněkud jinak než na př. zdokonalování hmotné techniky — strojů, stavitelství. Obdobným úsudkem dospějeme k odlišení památek pravěkých a památek historických; jeť tu m. j. na př. ten podstatný rozdíl, že při vlastních památkách *pravěkých*¹⁾ nelze použití za pomůcku přímých literárních pramenů historických a sbírka pravěká sestává tudíž jen z památek hmotné kultury.

Pokud jde o samotný material, jest na jevě, že na př. větší výjimečné *množství památek jednoho druhu* dá podnět k založení zvláštního oddílu (četné památky místního průmyslu, na př. hutnictví, zavádí ovšem k zřízení oddílu hutnického), čímž docílí se lepší přehlednosti, než kdyby byly tyto památky rozptýleny po jednotlivých oddílech dle stáří. Rovněž i *hmotná podstata* památek vede k rozdělení (hospodářské náradí a stroje jest uložiti jinde a jinak než knihy).

Pokud jde o vlastní úkol, jak *ukládati a vystavovati* v museu památky, jest hleděti k tomu, aby památky v museu byly pečlivě chráněny, dobře přístupny, správně osvětleny, přehledně seřazeny. Oborem tímto zabývá se rovněž zvláštní obor musejnictví, t. j. nauka o musejním výstavnictví (instalaci),²⁾ která poučuje o vhodném vyložení, upevňování a sestavování památek v museu.

¹⁾ Říká se „i památky předhistorické“, což jest s hlediska moderní vědy méně přesný pojem proto, že nyní archaeologie pravěká také již buduje „historii pravěku“, a chybné s hlediska jazyka, protože sloučení předložky s přídavným jménem není ryze české.

²⁾ Viz stat o musejní technice v II. dílu této knihy.

Soustavně nasbíraný, řádně ošetřený (konservovaný) a vhodně vystavený (instalovaný) materiál jest třeba divákovi řádně vysvětliti; děje se tak jednak již vhodným sestavením, jež samo o sobě nabádá tu k posuzování a srovnávání, jednak nápisy („etiketami“). Nápisi jest potřebí tolik, aby divák byl poučen nejen, co, odkud a jak starý který předmět jest, nýbrž aby mu byla patrna i jejich vzájemná souvislost a význačné jejich vlastnosti; proto třeba i nápisi pro celé skupiny (památky ze XVII. století, památky pražské, lékařské knihy a p.) a na vhodných místech i vysvětlivek, čím který objekt vyniká (několika slovy výklad o rozdílu pušky křesací, předovky a jehlovky nebo o rozdílu fibule s pérem a se stěžejkou či o rozlišení sklenice vybrušované a lisované). Také poznámky o zvláštní historické ceně jsou vhodné (kniha, která patřila Husovi, zbraň z blízkého bojiště, nádoba, v níž byl nějaký poklad peněz a p.). Veškeré tyto vysvětlivky teprve jsou s to jednotlivé poznatky divákovy spojití zjevně v jeden celek, uvéstí v souvislost s jeho okolím — jsou s to vskutku plodně obohatiti jeho znalosti o životě. Konečný tento cíl jest stále míti na mysli při označování, aby nedálo se značení muzejních památek ve smyslu nápadných hesel, jaká sluší inserátu nebo panoptiku (udávání ceny, domněle úžasných rozměrů atd.). Nadepisování předmětů v muzeu jest totiž prací právě tak důležitou jako pracnou a začasťe nákladnou; mnoho z ní lze ušetřiti tam, kde muzeum má dobrý, srozumitelný a levný popis sbírek (průvodce).

Kromě zřetelného označení slouží zužitkování muzejních sbírek jich uveřejnění; do musea může poměrně menší počet lidí; jmenovitě nedostatek času a peněz na

cesty po museích brání, aby každý je shlédl, kdo se o ně zajímá. Kniha je přístupna každému skoro všude, ať již koupí pro vlastní knihovnu anebo půjčkou z veřejné biblioteky. Proto muzeum dbalé svých vědeckých povinností vydává *průvodce* anebo i úplný *katalog*, dále po možnosti svůj „*věstník*“ a po případě i občas větší publikace. Publikování vždy samo se bohatě odmění a to nejen ideálně, že zřetelně vzrůstá zájem o muzeum, že muzeum jest váženým kulturním ústavem, nýbrž vyplatí se vždy nepřímou i hmotně; známému ústavu vždy snáze dostane se veřejných podpor i soukromých darů, než museu, jež živoří stranou od vědecké veřejnosti, a za vlastní publikace lze získati mnohý cenný příspěvek do studijní knihovny výměnou.

Že ovšem k činnosti publikační přísluší i *přednášky*, sbírky *obrazů* a *diapositivů* k přednáškám i pořádání veřejných *prohlídek* musea, jest zřejmo. Tu ústí kruh muzejní práce již přímo do obecné osvětlné činnosti k dobru vědy i obecnému poučení.

Ješek Hofman.

MUSEA VLASTIVĚDNÁ.

Vybudovati úplné všeobecné muzeum pro památky veškerých oborů a to z celého světa není při dnešní specialisaci vědních oborů možné. Zřízení takový nesmírný ústav není také potřebí, protože naopak zdar vědeckého badání i obecný prospěch z muzeí zaručuje právě účelná dělba práce. Sbírkami, které měly obsáhnouti veškerý materiál k poznání světa i člověka, byly sice zřizovány XVI. i XVII. století (knížecí „Kunstkammern“

„Wunderkammern“, na př. Rudolfské sbírky v Praze), ale jejich základem byly mnohem užší obzory tehdejší vědy. V nich bylo vše, počínajíc herbářem až po čarodějnou mandragoru, vzácná drůza kamenů i řemeslná práce zlatnická, obraz Tiziánův i řezbářská hříčka, antické torso i mechanické jesle — tedy přírodniny i díla umělá, vše pak učleněno systematickou dobou přírodovědy, fyziky, mechaniky, filosofie, esthetiky. Pestrá tato musea neobstojí ovšem před kritikou moderní vědy, ale přes to jsou úctyhodnými pokusy o souhrn památek a věcí, jež mají zobraziti ve výběru svět, veškeré okolí člověka po smyslu dobové vědy — pokus vyjádřiti veškeré člověkovy znalosti a tím jeho poměr k světu a jeho jevům. Nová věda takového musea nemůže požadovati, protože bylo by utopii. Vznikajíť téměř den ze dne nová musea speciální, jež sloužiti mají jednotlivým oborům vědy a sám jejich počet dokazuje nemožnost shrnouti je v jeden nedosažitelně obrovský ústav. Ani ústav takových rozměrů jako Britické Museum, kde rovně lze studovati plastiku západoevropských dómů jako chrámy indické, egyptské papyry jako klasické tisky Morrisovy „Kelmscott-Press“ z XIX. století, renesanční šperk jako nástroj křovákův a kde pod stejnou správou je přičleněno i veliké přírodopisné „British Museum of Natural History“ s materiálem ze všech úhlů světa — ani tu nelze hovořiti o úplném universálním museu. Musea tudíž svůj *úkol omezují*, což může se státi *oborem, časem, místem*.

Dle *oborů* vznikají musea, jež přihlížejí k jednotlivým stránkám života člověka i přírody: zakládají se musea umělecká, technická, lidovědná, národopisná, zemědělská, botanická, hygienická, literární; dospívá se k také spe-

cialisaci, že vzniká museum moří (v Monte Carlu), dolů (v Paříži), vinařské (v Mělníku), kožařské (ve Frankfurtu), nauky o koni (v Saumuru), museum písma (v Lipsku), šatních spinadel (Waldesovo v Praze), nehledě k menším sbírkám speciálním, jež jsou aktem osobních zálib anebo zájmů, jako museum psacích per (Soeneckenovo v Berlíně) a p., a které nemají přiměřeného aparátu vědeckého ústavu.

Dle *času* ohraničují svou činnost moderní musea méně často. Při studiu památek rozhoduje pojem vývoje, totiž souvislosti, která jest mezi jednotlivými obdobími historickými; moderní věda snaží se sledovati svůj předmět co nejzáje vpřed i nazad, takže musea dle dob vyhledávají svůj úkol méně často. Jako pomínil na př. ve své bývalé uzavřenosti pojem středověké archaeologie, tak v nové době i musea (rovněž jako i soupisy) šíří svůj zájem postupně do XVI., XVII., XVIII. století, překračují hranici XIX. věku, přihlédajíce k „empíru“, a dospívají pořadím období až po 90tá leta minulého věku. (Příklady dobou omezených museí jsou: pravěké v Saint Germainu en Laye, Halle, Luxemburská galerie nových mistrů v Paříži, Museum doby Husovy v Praze.)

Nejčastěji člení se činnost museí po *místních obvodech*. Jsou musea říšská, zemská, okresní, městská, vesnická; musea oblastí poříčních nebo horských (Alpské v Mnichově, Karpatské v Popradu), sbírky dle formací geologických („Barrandeum“ v zem. museu v Praze). Pokud taková musea všímají si veškerých poměrů přírodních i kulturních v určitém obvodu, jde o *musea vlastivědná*.

Zvláštní skupinou jsou musea, kde pojí se výzkum vědecký s některým úkolem praktickým, jako je tomu v zá-

sadě u muzeí umělecko-průmyslových (záchrana památek umělecko-průmyslových a výchova řemeslníků) anebo u technologických (sbírky vzorných výrobků a kursy odborné). Dvojí úkol těchto ústavů nebývá zpravidla vyjádřen jejich činností rovnoměrně. Začasté převažuje činnost vědecká a ona blíží se muzeím historickým nebo uměleckým, jindy převažuje činnost propagační a paedagogická a ústav má charakter učiliště s pomocnými sbírkami. Jinak takové ústavy a jich práci propagační a poučnou lze uvést za doklad, že moderní museum jest právě povinno zaříditi svou činnost nejen co ústav konservační, ale že má i odborně vědecky pracovat a napomáhati lidové osvětě.

Z těchto typů musea vlastivědná jsou nejrozšířenější a jejich program jest anebo má být podkladem práce všech muzeí lokálních, pokud neobrala si úkoly zcela speciální (místní museum ovocnické, vinařské a p.).

„Snaha po zakládání četných muzeí lokálních vznikla prostě důsledným domyšlením požadavku, aby památky byly uchovány po možnosti ve sbírkách na místě svého původu a prospívaly vědě i lidové osvětě v rámci celého rázovitého souboru výplodů, odstíněných přírodními i psychofysickými poměry dotyčného místa, za jichž vlivu vznikly. Idea vděčí vlastně za svůj původ nemálo Napoleonovi, jsouc i reakcí na jeho dobovatelský systém, jež přenesl také do musejnictví, vytknuv si za úkol zříditi v Paříži ústřední museum světových kultur od dob dynastií faraonů, až po práh XIX. věku; světoobčanský názor, vanoucí z Winkelmanova obdivu antické kultury, byl půdou, z níž záměr vznikl. R. 1815 však vítězové nezapomněli rovně právem moci vrátiti většinu

snesených pokladů zemím domovským. Tehdy také Göthe ujal se slova v Německu, aby bránil centralisaci vrácených památek i na půdě německé a požadavek, aby památky uchovaly se v jejich domovině, vyslovil v podobě, jež zúplna vlastně hovoří i názoru a vědecké potřebě moderní. Rovněž Palacký v klasické formulaci, již naznačil program musea království Českého, vytkl typ musea domácího — musea vlastivědného.“

Museum vlastivědné má sloužit poznání místního prostředí, v němž člověk žije. Je to především *příroda*, jejíž ráz vznikl vlivem sil přírodních, a pak *kultura*, která je dílem lidské práce fyzické i duchové; sleduje se tu jak soudobá práce člověka, tak ovšem i minulá, neboť právě památky jsou dílem minulé lidské práce. Výsledky práce působí pak na přítomnost obyvatel co historická tradice místa. *Museum vlastivědné má shrnouti, co typicky vyjadřuje přírodu kraje a svéráz obyvatel i tradici místní.*

Přírodní poměry (*klima*) rozhodují o celém životě člověka. V teplém podnebí kol moří, kde člověk snadněji uhájil svého života; kde pole mnohonásob vracelo setbu, les dával hojně zvěře a moře štědře prostíralo stůl, tam záhy rozvila se pokročilá kultura, protože nebylo úporného zápasu o holé bytí s přírodou, jako v krajinách severských a člověk mohl obrátiti své síly k vytříbení svých umělostí a ducha (u moře středozemního vznikla už v 2. tisíciletí před Kristem vyvinutá kultura egejská, z níž zachovala se díla vyspělé architektury, malířství, zlatnictví, kdežto na evropské pevnině člověk ještě odíval se kožemi a klál zvěř kamenným mlatem, na nejzazším severu v zemích arktických živoří až podnes kmeny Eskymáků na úrovni primitivní vzdělanosti, hájíce holého

života). Bohatí obyvatelé rovin mají pokdy a prostředky k opatření pohodlí, ba luxu, kdežto obyvatel hor dobývá své skývy obtížněji a žije bez velkého nadbytku, což zračí se na př. v kroji a bydle. Také charakter povrchu půdy, rostlinstvo, nerosty, zvířena rozhodují o způsobu člověkova života: Uhelné sloje a rudné žíly zakládají hornictví, moře vábí k rybolovu a plavbě do zámoří, stepi podporují chov koní, úrodné roviny zdávna dávají vzkvétati orbě. Člověk roste z přírody, s přírodou jeho vlohy, fysické schopnosti, ráz plemenný i naznačené způsoby zaměstnání souvisí s krajem — s jeho domovinou.

Vlastivědné museum tudíž především podává soustavný obraz krajiny: modely nebo kresby geologického složení půdy, vzory hornin, nerostů, obrazy přírody; vrchů, skalin, lesů, rovin; preparáty živočichů od ssavců až po prvoky i herbáře rostlin. Má tu však vzniknouti přehledný a *srozumitelný obraz* skutečnosti, nikoli skladiště; má to být výmluvný výklad o přírodě kraje. Třeba tu vyhověti požadavkům vědecké soustavnosti, ale spolu potřebí umět shrnout před očima diváka poučení v *jednotný obraz jeho domova* a přiblížit mu jej. Z musea vlastivědného má prostý divák vycházet nikoli se zmateným údivem nad množstvím podrobností v přírodě, jež neumí ovládnouti, jeho pozornost nemá být rozptýlena, nýbrž soustředěna — má se tu podnítiti k vlastnímu pozorování kraje, lidu, přírodního života, krásy krajinné, památek stavebních, řemeslných i místní literatury. Jest proto třeba výběru a to tak, že se sbírá jen, co je *původu domácího*. Cizí exotické předměty ze zámoří, byť připadaly sebe lákavějšími, do musea vlasti-

vědného nepatří¹⁾. Vlastivědné museum má poučiti o *domově* a vystříci se všeho, co by ukájelo jen lichou zvědavost, anebo dokonce povrchní touhu po nápadnosti, sensaci. Má naopak sloužiti ušlechtilé touze po vědění, která neosobuje si znalosti za hříčku sebevědomí, nýbrž která snaží se poznáním okolí zniterniti poměr k němu.

Jako přírodu a díla její tvořivosti stopuje vlastivědné museum i lidskou práci: znázorňuje zaměstnání obyvatel. V krajích na př. zemědělských sleduje se rozvoj orby: technika zemědělská (hospodářské nářadí), rozloha orné půdy a množství výroby zemědělské (mapy, diagramy; málo, ale názorné!), poměry sídelní, poddanské, berní (listiny vrchností, archivalie kontribuční). Zároveň se zaměstnáním přihlíží se k veškerému životu bývalých i nynějších obyvatel, památkám pravěkým i historickým: lidovému stavitelství, zařízení obydlí (obrazy, modely), venkovským řemeslům a domácímu dílu (př. hrnčířství, výšivky, psané modlicí knihy) i ke kroji, zvykům, obyčejům, náboženství (př. originály krojů, obrazy krojové, spisy náboženské), umění, školství; museum dbá také o kult vzpomínky na čelné rodáky: zastance práv domova, spisovatele, malíře (podobizny, obrazy jich rodišť, sbírky jejich spisů, obrazů).

Protože musea vlastivědná v průměrném typu bývají v nejvýznamnějších městech okresů nebo jiných obvodů,

¹⁾ Připustiti lze to někdy jen se zřetelem k zvláštním poměrům. Na př. v Ochranově, odkud vycházeli a vycházejí misionáři po světě, je exotická sbírka národopisná, snesená od občanů. Tu je to příznačným dokladem činnosti obyvatel, ovšem jen vnějšně ilustrativním, ne niterně soustavným.

zahrnují ovšem i všechny památky na rozvoj těchto měst. Znárodnují dějiny města, postup zvětšování jeho hradebního obvodu (plány, modely), vzhled ulic, náměstí (rytiny, kresby) městská řemesla a jejich organizaci (staré výrobky řemeslné: nábytek, cín, majoliku, sklo a pod. j. památky cechovní; zařízení starých dílen); umělecká díla, jež v obvodu musea buď vznikla, nebo tu byla děle umístěna či jsou prací rodáka z kraje anebo vyznačují se právě charakterem místního umění. Místní museum konečně také připomíná domácí dějiny¹⁾ (požáry, povodně, slavnosti) i obecné dějiny politické, jak jevíly se v něm (vpády nepřátel, projevy převratů ústavních a pod.).

Museum vlastivědné jest tedy pro svou mnohostrannou obsažnost opakem museí speciálních. V něm jsou památky z oboru praehistorie, kulturní historie, dějepisu, výtvarných umění, literatury, hudby, národopisu a j. Veškerý ten materiál má se uspořádati v nejpřísnějším výběru ve sbírku, jež by dovedla uchrániti vědeckému studiu veškeré tyto prameny co nejúplněji a v methodickém seřazení i přehledu (katalogy, rejstříky) i šetřiti názornosti, aby ústav mohl hověti i potřebám obecné osvěty. Co nelze vystaviti, uchráni se v *depositáři* musejním, který je rovně důležitý jako sbírka výstavní.

Důležité památky místní, jež jsou ve sbírkách cizích, doporučuje se zaznamenati v generálním katalogu, opatřit opisy, fotografie. Jest tedy zřejmo, že ke každému

¹⁾ Dobrou pomůckou k pěstění dějepisu místního a zájmu o tradici jsou psané zápisníky historické, jež doporučuje se vésti zejména ředitelům a správcům museí.

takovému museu přirozeně se druží i archiv a knihovna, kde uloží se, co nelze na archivačních a knihách vystaviti, kde je uložen i ryzí materiál studijní.

Ješek Hofman.

SBÍRKY VESNICKÉ A ŠKOLNÍ.

Jsou musea ve venkovských městech, jež rázem činnosti přimykají se k typu velikých museí v kulturních ústředích a kromě nich zase některé sbírky venkovské, jichž cíle jsou hlavně a převážně výchovné. Tento typ chtějí pak vychovatelé roznésti po celém venkově a vidí v něm typ musea vesnického nebo školního.¹⁾

Z otázek, jimiž nejčastěji jest se zaměstnávati, jde-li o musea lokální (v neširším smyslu: v městech venkovských i příp. menších osadách), jest, kde všude jest vhodno a doporučitelno je zakládati. Třeba rozhodně tu varovati před přílišným jejich rozmnožováním, protože látka se třístí, zhusta nepečlivě v nich uchovává, odborně nekatalogisuje a nepublikuje; množství museí totiž vyžaduje tak velikého štábu odborníků ve správě anebo aspoň pečlivé inspekce, jaké posud není. Místní musea jsou zakládána povětšinou vždy s láskou, ale ne vždy znalecky; a když i bývají zřizována a po léta spravována odborně školenými nebo prakticky vyspělými ochotníky, stačí odchod takového vzorného kustoda, aby byla celá sbírka ohrožena; příchod nového pečli-

¹⁾ Z části použito stati autorovy: „Vesnická a školní musea“ v „Agrárním Archivu“ r. 1916.

vého správce je vlastně zůstaven náhodě, zda zase někdo z místního učitelstva, profesorstva, úřednictva zaujme se časem vážně a obětavě o sbírku. Nelze sice zrazovati úhrnem od zakládání museí, ale třeba je zakládati rozmyslně a opatrně.

Vychovatelský úkol „museí vesnických“ jest jejich úkolem hlavním a převážným. Museím v kulturních ústředích naopak jest si hleděti především úkolů vědeckých; k nim druží se pak okresní musea venkovská, jsouce jich zdobnělou a lokálně přizpůsobenou formou. Ježto tudíž i „musea ústřední a okresní“ i „musea vesnická“ vyznačují se zvláštním úkolem a rázem činnosti, není pochyby, že pochybnosti o jich vzájemném poměru a oprávněnosti každé z obou odrůd lze vyvrátiti jejich důsledným rozlišením, totiž ustanovením dvou typů museí venkovských: *museí okresních a museí vesnických neboli školních*. Přibližným náznakem rozdílu mezi oběma mohl by býti rozdíl mezi vyššími učilišti a elementární školou lidovou. *Mají-li býti vesnická musea, jest třeba najíti pro ně typ, který by 1. nejlépe vyhověl potřebě lidové osvěty a 2. vyhnul se srážce s musejními zájmy vědeckými.*

Známým a uznaným úkolem výchovy po smyslu, jemuž slouží musea domovská, jest: seznámiti člověka se všemi hlavními přirozenými podmínkami života, jimiž jsou příroda, vliv místní kultury a dějinná tradice. Pokud jde o tento úkol výchovy, není pochyby, že dosahuje se ho především působením na mládež tím, že budí se v ní zájem o prostředí, kde žije, a poučuje se o všech věcech, jež ocitly se tak v okruhu jejího obzoru. Náhornou pomůckou při této výchově jest ovšem sbírka, kde kdykoli naráz učitel má po ruce typický exemplář přírodniny,

prostý technologický model, schema statistické, nádobu z místního pravěkého sídliště, ukázkou starých domácích mincí, obrazy důležitých domácích památek stavebních. Avšak souhrn všech těchto pomůcek, i když máme na zřeteli po každé stránce postačitelny výběr a zcela bohatou pokladnici dokladů mluveného naučného slova, nestačí k pojmu *skutečného musea* a jest vlastně zbytečno tento pojem sem zaváděti. Název „*Sbírka učebných pomůcek*“ není méně obsažný a méně čestný; v pojmu učebné pomůcky jest naznačeno, že jde tu o věc, která stále jest nástrojem ducha, která vždy znovu ožívá v rukou učitelových k výmluvnému poučení, která jest zvolena, aby byla reprezentativním typem za mnohé jiné a která jest tudíž příkladem, ba symbolem celého pořadí zjevů, jež člověka obklopují a jimž rozuměti a jež zahrnovati do sféry svého ducha má se člověk naučiti právě na této „pomůcce“. Hledíme-li na školskou sbírku s hlediska takovéto tvořivé výchovy, jistě že netoužíme po velikých „museích“. Tužba po školských museích jistě že prýští ze zaníceného idealismu vychovatelského, ze snahy, učiniti škole služebnými všechny moderní prostředky poznání, ale spolu bezděky v těchto požadavcích nahnouti kolem žáka množství vychovatelských sbírek, přístrojů, vábných objektů jeví se dosti obecný rys nynější výchovy, který není, tuším, ve všem všudy pozitivní a jenž jest stínem jakéhosi, bezděkého ovšem, materialismu. Doba, honosící se vždy znovu a znovu technickou kulturou a materiálními civilizačními vymoženostmi, projevuje se totiž i na vychovatelství; zdůrazňuje se vnější hygienická a krasocitná forma, pomíjí se mnohdy výchova vůle, projevuje se tu determinismus ve výchově, který

snazí se obklopiti žáka množstvím výchovných vlivů a věcí, aby předem určily jaksi mechanicky jeho rozvoj — pedagogika někde skorem zdá se nám spíše velkolepým automatickým přístrojem, než živou duchovou disciplinou. Návrhy, jichž důsledkem bylo by, že z učitele více nebo méně měl by se státi musejní úředník a organisátor sbírek místo organisátora dětských duší, jsou bezděkým projevem této náklonnosti doby naplňovati život vymoženostmi hmotné kultury, přeplňovati jej — přiznejme to — ne vždy hluboce zažívanými dojmy a poznatky. Museum nutným nástrojem výchovy na obecné škole není. Výchova ve sbírkách a sbírkami obklopuje dítě vlastně při vši názornosti jen umělým světem a jest dobře užívati jich za oporu tam, kde slovo nestačí, ne však jimi slovo a představu zatlačovati. Jako je dítěti přiměřenější mnohdy prostá lidová hračka než přejemnělý model stroje, protože neživí a nezaměstnává dětskou fantasií, tak jistě je spolehlivější cestou k ovládnutí dětské duše výchova se spořejšími snad názornými pomůckami, jen když soustřeďuje se na vlastní problém: ovládnouti ducha ne přístroji a věcmi, ale duchem. Že zavádějí se sbírky do škol, toho příčinou jest, že právem byla oceněna jejich výchovnost. Že by však prostředky musejní pedagogiky předčily pedagogiku školní, toho tvrditi nelze.

Učitel nepotřebuje tudíž musea ke splnění svého úkolu, ba ono bylo by mu břemenem. Učíteli jest třeba toliko — hledíme-li ke sbírkám v nejšířším smyslu — dobrého souboru učebných pomůcek a požadavkem moderního vychovatelství jest tudíž požadavek reformy učebných sbírek a to jmenovitě na základě zásad, jež plynou z mo-

derního pojetí ochrany památek. Dospělo se již ke zcela šťastnému druhovému pojmenování vesnického musea: *sbírka učebných pomůcek pro místní školy a místní vzdělávací spolky*. Je patrné, že v tomto názvu jednak je obsaženo omezení látky, jež zúžuje se na přírodní a umělé produkty místní a to na *typické*, nemnohé kusy, jednak pak naznačuje se, že materiál musea má býti ne skladištěm, nýbrž stále užívaným prostředkem vzdělávacím v ruku učitelů a vzdělavatelů. Název jest tedy již sám o sobě dobrou zkrácenou definicí, ale ta o sobě nepostačí k rozřešení úkolu; právě v ruku nejpilnějšího a nejoddanějšího správce rozroste se sbírka snadno do rozměrů, jež přesahují představu nutné sbírky učebných pomůcek, a tu jest se ptáti, jak ohraničiti pojem, aby konec konců konkurence s musei velkými nevyvinula se sama sebou i kdyby se musea školní výslovně nezakládala. Tomu lze se vyvarovati ovšem jedině tehdy, když správci venkovských sbírek projeví tolik inteligence, že *uniká* a věci vzácné, jež ve velkém museu platněji slouží vědě a lépe jsou tu obyčejně konservovány, dobrovolně popustí těmto velikým sbírkám a od nich opatří si, což je důležitější, typický materiál k vyplnění příp. mezer vlastní soustavné sbírky. Druhou zárukou, že sbírky vesnické nevzrostly by v příval malých ústavů, osobujících si úkoly, které přesahují jejich schopnost, potřebu i vlastní účel, jest, aby uchovala svůj osobitý typ — totiž, aby chránila úsilně a sebezapíravě zásadu přehledného *uğbëru* co nejmenšího počtu výstižných kusů, aby jádro svého úkolu viděla v důmyslném, názorném uspořádání, počování žáků a příp. i lidu a ne v množství mrtvých inventárních čísel. Vždyť i největším sbírkám jest ome-

zovati centralisaci památek jen na ty věci, jimž, pokud by nebyly v museu, hrozila by zkáza, a objekty, kterých je třeba k doplnění soustavy sbírek. Jinak památky přísluší uchovati, kde jsou od kolika lidských věků, kde jsou viditelnou částí tradice rodiny, obce, církve a kde tudíž dosahují maxima své mravní váhy a plodného užítku pro život.

Sledování účelu paedagogického jest tedy pro takové sbírky naprosto nezbytné.

Bylo by osudné, kdyby školní sbírky nedržely se co nejpřísněji vlastního programu a kdyby jaly se napodobiti skutečná musea velká, všímající si více sběru množství památek než vzdělavací práce na základě malého výběru typů. Výsledkem pochybeného vývoje vesnických sbírek bylo by přeplnění a nepřehlednost, nedostatek místností i peněz, upoutání správců tříděním materiálu místo poučováním na základě sbírky — úhrnem tedy úplné odvrácení od učitelského úřadu. Tu spolehlivá pomoc zatím není zcela snadná: Jest proto radno, aby množství vesnických museí nebylo zakládáno dříve, pokud nebude vhodně vychován dorost učitelský, a pokud tudíž učebná osnova učitelských ústavů a instrukce veřejné ústřední školské správy by výslovně na tento obor učitelovy činnosti nepamatovaly, i pokud ovšem by nebylo také aspoň minimálních prostředků k úhradě nutného rozpočtu věcného i osobního.

Mluví-li se o museích vesnických, není tudíž zamítati tuto plodnou myšlenkou lidovýchovnou, ale spolu jest nezbytno zařaditi jejich organisaci převážně do oboru vychovatelství a vynasnažiti se hned z počátku o jejich

úzkou souvislost se školou; jest zřejmo, že tak v malém správním celku, jakým jest vesnice, mají býti zdroje osvěty rozumné a hospodárně soustředeny, a nelze najíti vhodnějšího místa k tomu, než jest škola. Náklady na museum tohoto typu bude vždy beztak hraditi z většiny obec, a tu není jistě rozdílu, udělí-li se podpora na tento účel škole či spolku, ba u školy jest záruka udržení sbírek a dozoru veřejného dokonce mnohem spolehlivější. Reformou školních sbírek v soustavné, nevelké (!), ale methodické sbírky vlastivědné také předem byla by zaručena jednotná organisace a normálie správní, vzájemné styky, dozor odborný, což vše jsou podmínky, bez nichž jakoukoli hustší síť venkovských sbírek vlastivědných zřídití nelze. Přičlenění ke škole bylo by přirozené i proto, že učitelstvo již nyní těchto snah si všímá a vždy a všude bylo by tu z živelů vůdčích.

Takto rozvinuté a organisované sbírky školní netřeba omezovati na vesnice, nýbrž ony byly by šťastným typem i pro větší osady a venkovská města. Skutečné, vědecky organisované museum může prospívati jen v městě krajském, větším okresním. Ve všech jiných obcích mohlo by se museum nahraditi sbírkou při škole střední či měšťanské. Hlavní podmínkou ovšem jest dodržeti rozdílu mezi museem a obecně přístupnou sbírkou školní a dodržeti ekonomii výběru či nákladu. Pro tuto stránku činnosti škol bylo by zřídití odbornou inspekci, která byla by školena na universitě i paedagogiích. Stejně mnoho bylo by lze dosáti poradami, schůzemi, kursy o těchto odborných úkolech školy a to tak, aby bylo zřejmo, že jde tu o prohloubení práce učitelovy a ne o podporu musejního amatérství.

Venkovské školní sbírky památek přírodních i kulturních právě jsou z dokladů, jak universálním úkolem je ochrana památek. Jejich oprávněnost, pozeňaná působnost a záruka existence záleží v tom, aby hleděly důsledně a stále k zvláštnímu svému úkolu výchovnému a aby nebyly dílem ojedinělého, záslužného amatérství, nýbrž květem obecné kulturní organizace a tudíž společným dílem všech činitelů, kterým přísluší veliké sociální celky organizovati ke kultuře.

Ovšem jest vzpomenouti i možných námitek. Prvá asi byla by, že forma samostatných muzeí spolkových je autonomnější. Lze odpověděti, že je-li kde ničím nevázaná autonomie se škodou, že je tomu, jak bylo dokázáno, právě u muzeí. Naznačená venkovská musea mají býti všechna vtělením *jednotné idee* a při vši rozmanité lokální barvitosti mají býti v jádře a metodě *jednotného* typu. Toho jistě spolehlivě lze dosáti zařazením do organizace školské, kam patří tato musea vši svou podstatou, neboť tu bude lze o nich jednati spolu s ostatními důležitými reformami ve prospěch zdravého kultu domoviny. Výhod autonomie v rámci společných závazných zásad budou pak moci správy vesnických muzeí školních užívati rovně, jako užívá jich učitel v jiných oborech působnosti. Bystrá individuální metodika, talent organizační, nadprůměrné vědomosti, osobní energie, kouzlo v získávání příznivců myšlenky, výjimečné zaujetí a oddanost věci — toť vlastnosti, které samy sebou, prostou vahou své existence a svého projevu dovedou učiniti z těchto sbírek nejen čísla úřední agendy, nýbrž skutečná životní díla, svědčící nejen o individualitě místa, nýbrž i osoby.

Hlavním jejich úkolem není a nemůže býti ochrániti památek fysicky jejich *hromaděním při škole*, nýbrž naopak jsou určeny, aby oživeny slovem učitele, v podstatě a úhrnem staly se neúčinnějším prostředkem k vy-pěstění obecné morálky, jež silou přesvědčení dovedla by uchrániti památky *v ruce těch, jimž připadly* co přirozené dědictví po předcích. Pokud pak by vyučování a vzdělávací práce učitele vyžadovaly občas zevrubnějšího nebo všeobecnějšího materiálu, lze vyhověti této potřebě pravidelnými speciálními kočovnými výstavami okresních muzeí; jimi dostalo by se každé osadě, jež by projevila zájem, občas „musea“; omezenou dobou trvání by se popud k návštěvě spíše zvětšil než zmenšil, okresní museum by takto co neúrodněji dostalo svému úkolu vzdělávacímu a spolu vyplynul by nový důkaz toho, že ideální soustavu muzeí všech druhů i systémů nelze provésti leč tehdy, podřídí-li se společnému programu vědeckému i obecně osvětnému.

Ješek Hofman.

MUSEA PAMÁTEK PRAVĚKÝCH.

Význačnou součástí muzeí jsou sbírky praehistorické. Opatřovati je pro museum nelze jako objekty ostatní prostým vypátráním na obchodu starožitnickém nebo v majetku soukromém, nýbrž po většině jest se jich zmocňovati výkopem, prozkoumáváním starých sídlišť a pohřebišť lidských. A k takovým *výkopům praehistorických památek* povolána jsou právě především musea, jsouce ústavy veřejnými, kde zůstanou památky trvale uloženy

k studiu a obecnému poučení, jest jim však bedlivě toho dbáti, že takové výkopy jsou odbornou vědeckou prací a jest při tom hleděti ovšem — jako při veškeré ostatní činnosti — aby se nepřekročovaly hranice místní působnosti. Rozumí se též, že ti, kdo vedou takové výkopy, mají za povinnost opatřiti si zevrubnější vědomosti o praehistorické archaeologii, než je povšechná orientace, a že mají se k svému úkolu připraviti odborným studiem.

Archaeologické výkopy se podnikají, aby se získal *studijní materiál*, který se skládá jednak z *poznatků* získaných při výkopech, jednak z *vykopaných předmětů*. Z řečeného plyne, že archaeologický výkop je *důležitou a velmi zodpovědnou vědeckou prací* a že se má tudíž podnikati jen za dozoru skutečného, vědecky kvalifikovaného odborníka; jen v případech nejnnutnějších, hrozí-li některému nálezu zkáza a odborníka nelze včas povolati, pokusme se vykopati jej sami, dbajíce ovšem pečlivě největší opatrnosti, aby nález nebyl pochybenou manipulací znehodnocen. Většina dosud podniknutých výkopů byla prováděna buď polovičatě nebo přímo špatně. Hrozných chyb se dopustili, kdo kopali jen, aby získali „starožitné předměty“, „výstavní kusy“ pro sbírky. Tak se dříve kopal skoro všeobecně a nečinila tu výjimku ani velká musea u nás i v cizině. As od patnácti až dvaceti let lze však znamenati pozvolné zlepšování, aspoň u velkých museí. Jde však o to, aby správný názor pronikl i do museí malých i k jednotlivcům, dilettantům a soukromým sběratelům, jejichž činnost — druhdy zhoubná — by mohla vědeckému badání býti na prospěch.

Dost na tom, co se zničit musí. Dnešní mnohotvárný život spěje bezohledně ku předu a bere své potřeby,

kde na ně padne. Že tu není vyhnutí, protne-li stavba železnice pohřebiště, nebo narazí-li se při melioračních pracích na staré sídliště a pod., je na snadě. A co materiálu zmizí v cihelnách a pískovnách. Avšak těmto škodám lze snadno čelit včasným zakročením u podnikatelů staveb a majitelů pozemků, že aspoň, není-li možno provésti methodický výkop, zachráni se materiál. Materiál získaný náhodou a v nepřítomnosti odborníka nemá ovšem té ceny pro vědecké zpracování, jako materiál odborně vykopaný, ale je přece jen důležitý co topografický dokument pro onu krajinu a má i do jisté míry velkou cenu jako materiál k typologickým studiím.

Jsou sběratelé, jimž přísluší spíše název soukromí badatelé a kteří obohatili archaeologickou vědu vzácnými poznatky. Bohužel, že se vyskytují kromě dobrých sběratelů také dilettanti v nejhorším významu slova, kteří se ženou jen za pěknými, výstavními kusy nebo dokonce jen za určitými předměty. Ten sbírá jen bronzy, onen jen kamenné nástroje, jiný jen zbraně a pod. Zde přestává všechn styk s vážným badáním a začíná sport, jemuž padá za obět převzácný a cenný materiál. Takový „specialista“ totiž zahodí vše, co nespadá v obor jeho sbírání, roztrhne celky nálezů a kopaje nedbá ničeho, nic nepoznamenává — jen vyhrabuje své oblíbené speciality.¹⁾ Někdo rozkope dokonce řadu hrobů, jen aby získal několik kusů k dekoraci pokoje — které za čas se pohodí — a zničí pro vrtoch cenné praehistorické objekty. Po staletí a tisíciletí skrývala a ochraňovala země

¹⁾ Za mnohé jiné stůž zde jediný případ nerozumného výkopu, podniknutého baronem Kollerem v Skvořeticích u Blatné. Viz Pam. Arch. XIV. Str. 322—324.

těch několik málo zbytků dávno vyznělého života; vše, co nebylo z kamene, kovu, nebo aspoň z kosti, zmizelo, rozloženo a změněno v černou hlínu. Jen tyto nepatrné zlomky dávné nádhery a dojemné úcty, nebo i všedního života a usilovné práce zbyly — a dnes přichází nový člověk a hrubě všetečnou rukou ruší klid hrobů, prohraňuje se ve zbytečných chat (to řídčeji, protože méně výnosné), jen aby vyhověl svému vrtochu, nebo ukojil ješitnost. *Takové výkopy jsou loupežtí, znesvěcováním starých pohřebišť a okrádáním vědy o vzácný materiál.*

Z různých zřetelů, jichž třeba při výkopu zvláště dbáti, jsou nejdůležitější:

1. *Přesné topografické určení místa*, kde se výkop provádí. K tomu třeba dvou map. Přehledné mapy širšího okolí, nejlépe speciální mapa gen. štábu, a podrobné mapy, kde jsou uvedeny názvy tratí i jednotlivých polí a pod., nejlépe katastrální mapa.

Detailní plán celého výkopu, kam se zanášejí jednotlivé celky (hroby, jámy, mohyly atd.) a plány jednotlivých celků, kam se zanášejí nálezy jednotlivých předmětů. Vše v půdorysu a v kolmých průřezech. Při tom třeba vždy přesně dbáti rozměrů.

2. *Bedlivě si všimati všech zjevů*. Každý celek islovat, odkopat co možno nejdříve jalovou hlínu kolem a pak pozorně a opatrně drobnými nástroji odkrývat předměty tak, aby vše pokud možno nejdéle zůstalo pohromadě a mohlo býti na místě fotografováno. Fotografovati se má s několika stran, také kolmo shora dolů. Vybíráti vše, až do nejmenších podrobností, co bylo v hrobě, nebo jámě a pod. (i úlomky kostí, vypálené

hlíny, kameny a pod.). Neodhazovat předem ničeho, dokud materiál nebyl očištěn a prozkoumán.

O práci vedme *přesný zápis*, v němž se zaznamená celý postup výkopu, každý předmět, jeho poloha a všechny zjevy, které jsme při výkopu pozorovali. Doznamenky a subjektivní výklady o nálezech do protokolu nenáležejí; nejvýše možno důležité a okolnostmi nálezu oprávněné dohady krátce zaznamenati v poznámce. Při každém výkopu dbejme též geologického složení půdy a všechny poznatky zaznamenávejme v protokole.¹⁾

3. *Předměty, hlavně nádoby, třeba vybíráti velmi opatrně*. Špatně vypálené, nebo příliš chatrné a velmi promočené nádoby třeba předem ovinouti, nejlépe gazovým obínadlem. Podobně i lidské lebky z hrobů. Keramika, kosti a silně zrezavělé předměty (také dřevo, u nás v praehistorických nálezech ovšem velmi řídké) budtež po vyjmutí ze země chráněny před rychlým vyschnutím, aby nepopraskaly a nerozsypany se. Na místě výkopu nemá se nic čistit, škrabat, ani obsah nádob vybírat. Vše buď provedeno až doma, kde možno pracovati v klidu a pohodlně, a když předměty náležitě vyschly. Vše, co bylo nalezeno v jednom archaeologickém celku (v hrobě, jámě a pod.) *ponechme pohromadě*. Neroztrhávejme nálezu ani podle hmoty, ani podle tvaru. Z té příčiny opatrně každý předmět hned po vyjmutí ze země označením, aby se nemohly jednotlivé celky pomíchat.

¹⁾ Příklad vzorného výkopu a zprávy o něm, viz G. F. L. Sarauw, Maglemose. Ein steinzeitlicher Wohnplatz etc. Praeh. Zeitschr. III. 1911. Str. 52—104.

Konečně jest poznamenati, že při výkopu na sídlišti nebo pohřebišti nemá se omeziti kopání jen na hroby, nebo jámy, které se zjistily sondováním zemním nebo-
zezem, nýbrž má se *překopati celá lokality*, protože mezi hroby i jamami se mohou vyskytnouti zajímavé a důležité nálezy.¹⁾

V některých případech pak, jako je prokopávání velkých vrstev, rozebírání mohyl a někdy i odkrývání kostrových hrobů, je dobře častěji *fotografovati postup práce* v různých fásích.²⁾

Pokud by jednotliví badatelé sami neměli v úmyslu *publikovati své nálezy*, jsou povinni informovati o svém

1) Srov: *Frau Kaete Ricke*: Drei Holzbrandplätze mit Steinkern aus der Bronzezeit. Mannus I. 1909. Str. 211—224.

2) *Výzbroj. Pro mapování*: Kompas, pásmová míra, skládací míra (pérová dvoumetrovka). V některých případech, zvláště důležitých: sklonoměr, nivellační přístroj.

Pro vlastní výkop: Rýč, drenážní rýč (sakovák), motyka, špičák, lopata. Jemné nástroje: malé rýčky, na způsob botanických, ploché i oblé, škrabadla rovná, zahnutá, plochá i oblá. Stačí ovšem také starý kuchyňský nůž a plechová lžice.

Nagumované lístky k označení nálezů, dostatek papíru k balení, několik menších krabiček s vatou a pod.

Fotografická výzbroj: Komora stativní s pevným stojanem; nejvhodnější formát 13×18; zařízení k sklápění komory do vertikální polohy; objektiv: širokouhlý anastigmat. (Velmi dobrý a levný je Mayerův Aristostigmat F: 9.) Fotografický materiál: výhradně desky, pokud možno izolární a ortochromatické; v tomto případě vždy fotografovat se žlutým filtrem. Vyvolávat detailně a kontrastně, kopírovat na lesklé chlorobromstříbrnaté papíry (pro plynové světlo) tvrdě kopírující a hodně kontrastně je vyvolávat, aby se kopie hodily dobře k reprodukci. Kopie satinovat, nebo sušit na ferrotypových deskách, aby měly silný lesk. (Důležité pro reprodukci.)

badání aspoň v povšechných *zprávách* v odborných časopisech, aby jiní vědečtí pracovníci mohli užiti materiálu nalezeného i zápisů o výkopu. Takovéto pojetí musejních prací v oboru praehistorických vykopávek a takovýto postup jedině jsou s to, aby se nepomíjelo při výkopech příležitosti získati cenné vědecké poznatky a aby se vělenila práce jednotlivých museí v celkovou organizaci vědeckého badání.

Albín Stocký.

MUSEA NÁRODOPISNÁ.

Národopisná musea buď podávají materiál, přispívající přímo k poznání svérázu vlastního národa, shromažďující památky jeho života, pokud jsou odlišny od průměru mezinárodní (evropské) kultury — a to jsou *musea lidovědná*, nebo přispívají k poznání vlastního svérázu nepřímými památkami a ukázkami výrobků a předmětů, sloužících úkoji potřeb u národů exotických, t. j. národů, jež nebyly účastny světových dějin, vyvíjejících se na základě staré kultury středomořské — a to jsou *musea exotického národopisu (ethnologická)*.

Obsah museí národopisných — *ethnologických* i *lidovědných* — je podstatně stejný. Nelíší se tím, které předměty se shromažďují, nýbrž odkud, z rukou kterého národa. Ovšem sbírky lidovědné, jejichž okruh pozorovací je nepoměrně menší, mohou býti podrobnější, zevrubnější. Vždy však jde při národopisných sbírkách o to, celkově znázorniti obraz života lidu, národa nebo národů, pokud je to *hmotnými památkami* nebo *grafi-*

ckým znázorněním vůbec možno. Nepodávají-li celkového obrazu — a to je zvláště těžké a dosud také výjimečné právě u muzeí exotického národopisu — zůstávají pouhými sbírkami rarit. A zůstávají němé, nejsou-li provázeny grafickým vysvětlením, zejména mapami. Vlastním obsahem muzeí národopisných jsou ovšem *sbírkky folkloristické*, t. j. soustavné a význačné, typické ukázky a doklady toho, co lid (u primitivních národů je lid i celým národem) ví a umí. Je tu předvěsti, *jak lid bydlí*: rozčlenění obce, ráz staveb, zařízení vnitřní (nábytek, domácí nářadí); *jak se odívá*: kroje celé a umělecky význačné krojové součásti (výšivky, tkaniny vzorkované, ozdoby hlavy a pod.); dále tu mají býti zastoupena prvotní *zaměstnání lidová*: rolnictví a zaměstnání s ním bezprostředně souvislá (pastýřství, brtnictví, chov domácího zvířectva), lesnictví (lovectví, dřevorubectví, plavectví a rybářství), průmysl domácí (zpracování dřeva, košíkářství, tkalcovství, soukenictví a j.) a zemědělství (mlynářství, olejářství) i lidová (vesnická) řemesla (kovářství, kolářství atd.). Konečně sbírky folkloristické mají znázorniti hmotnými památkami, rekvizitami, *zvyky a obyčeje lidové*, v nichž i u národů kulturních se zachovalo dosti přežitků a ozvěn — obyčejně neuvědomělých — životního názoru dob starých. Zde, sbírajíce památky a sestrojující jejich pomocí obraz života lidového, dnes již většinou zaniklého, postupují musea národopisná obdobně jako musea historická. Ale jejich zobrazení bylo by kusé, kdyby se nepokusila vystihnouti i *prostředí*, v němž žije onen lid (národ), i tělesný ráz těch, kdož vytvořili znázorňovanou právě kulturu. Sbírkky národopisné potřebují tedy vždy oddíl za vstup-

ní nebo doprovod exposicí geografickou (vyznačující polohu předváděného národa na zeměkouli, polohu jeho vzhledem k sousedům, povrch půdy, podnebí, přírodní bohatství zemí jím obývaných atd.), anthropologickou, znázorňující jeho vlastnosti tělesné, a demografickou, předvádějící graficky jeho přirozené způsobilosti, pozorovatelné jenom co zjev hromadný (plodnost, úmrtnost, nemocí [morbiditu] a pod.).

I musea lidovědná mají své úkoly vedlejší, jimiž slouží praktickým potřebám života. Nejdůležitější z úkolů těch, které kříží druhy jejich vlastní poslání vědecké, jsou na poli praktického poučování, kde slouží na příklad lidovému průmyslu, na poli uměleckém poskytováním uměleckého požitku obecnstvu i tvůrčích podnětů umělcům a na poli ochrany památkové. Zde působí lidovědné museum již samou svou existencí; sbírá-li, vždy památky zachraňuje, aniž by je samo teprve odcizovalo účelu a prostředí, pro něž původně byly určeny. Přes to žádné, plánovitě vedené lidovědné museum nesbírá šmahem všechny pozůstatky starého života lidového. Je ovšem pravda, že v jeho materiálu téměř není duplikátů. Předměty, o něž jde, byly skoro vesměs výrobky ručními, zhotovovanými pro vlastní potřebu výrobcovu, který ani neměl příležitosti, aby v práci svou uvedl určitou šablonu. Ale fyzické meze, které jsou dány každému museu jeho silami finančními a pracovními a jeho rozsahem místním, nutí k *výběru*, který volí památky typické a výstižné pro jednotlivá stadia vývoje. Ovšem nashromážděním památek ve svých sbírkách museum ještě nesplnilo celý úkol ochrany. Získané památky má *zabezpečiti pro budoucnost*: má je především konse-
78

vati (ne restaurovati) a má je uložit tak, aby na dále byly co nejvíce chráněny od zkázy.

Cesty, kterými musea plní svůj úkol, jsou *sbrání materiálu* — jeho *uspořádání a zpřístupnění* veřejnosti — a jeho *zpracovávání* vědecké. Není pochyby, že obě první úlohy pracovní jsou musejním pracovníkům na řadě první. Sbírkky nemají být studijním materiálem pro odborné práce výhradně musejního úřadnictva. Mnohem spíše mají být přístupny všem povoláním odborníkům. Úředníci musejní mají být ke sbírkám v stejném asi poměru, v jakém je svědomitý knihovník ke spisům bibliotéky, svěřené jeho správě. To jest: mají uspořádati a uložit musejní materiál tak, aby si o něm mohl učiniti snadno správný přehled každý interese, pokud možno přímo (vlastním názorem) nebo aspoň nepřímou (na základě dobrého odborného a podrobného katalogu). Za tím účelem mají některá moderní musea (na př. v New Yorku) depot, přístupné odborníkům, kde se musejní předměty ve zvláštní pracovně půjčují (obdobně jako knihy v bibliotekách). To má význam zejména, pokud jde o varianty, jejichž řadu, někdy nepřehlednou, nelze bez nebezpečí únavy vystavovat pro laické obecnstvo; pro odborníka je však vyčerpávající série variantů nezbytna pro studium na př. vývoje vzorů nebo výrobní techniky a pod. Pokud jde o katalogisaci, musí jako každé museum i musea národopisná mít *inventární denník* (inventář přírostu), *inventář místní* a systematický (*vědecký*) *katalog*, který ovšem bude řazen u nich ne věcně, nýbrž předem dle původu. Má-li mít tento katalog význam pro orientaci odborníka, má být podrobný, přesný, má podávat názorný popis (pokud

možno doprovozený fotografií) a má užívati pevných terminů. Popis musí uváděti naleziště předmětu i místo (kraj) jeho původu, jeho velikost a tvar, účel, lidový název, materiál, z něhož je vyroben, techniku, ráz výzdoby (ornamenty) a její lidové názvy a odhad stáří. Podrobným dobrým popisem plní museum svůj hlavní úkol vědecký. Mimo něj lze mu klásti v tomto směru za povinnost publikovat zejména unika.

Pokud jde o sbírání materiálu, právě musea národopisná nemohou čekat na to, co buď přímo jim nebo na trh starožitnický samo přijde. Jejich účel nutí je podnikati *cesty studijní a sběratelské*, což se obecně a téměř od samého počátku uznává pro musea ethnologická, co však neméně platí i pro musea lidovědná, třeba dosavadní praxe vedla k tomu jenom výjimečně. Ba musea lidovědná měla by této činnosti věnovati pozornost dvojnásobnou: jeť poslední hodina, kdy mohou ještě v některých krajích zastihnouti zbytky lidového svěrázu, kdy mohou čerpati ze života a ne se teprve dohadovati z mrtvých památek. Mimo to jenom uvedeným způsobem lze docíliti, aby veškeré oblasti byly ve sbírkách zastoupeny vědecky postačitelně, aby sbírkky podávaly *ucelený úplný obraz* a ne namátkou ukázky. Konečně jenom cestami studijními a sběratelskými možno bezpečně ověřiti materiál jinak nabytý koupí v museu nebo u starožitníků a sběratelů. Spolu cesty mohou museu opatřiti *materiál anthropologický* (měření, fotografování typů) a *fotografické doklady památek*, jež není možno nebo vhodné získati v originálu. Konečně studiem na místě je umožněno všimati si opravdově i *duševního života lidu* a zápisy nabytých poznatků (tradici, zejména po-

hádek, písní, dokladů světového názoru lidového, popisů zvyků, obyčejů atd.), uložiti v archivu, který pro odborníky všude má doplňovati obraz, podávaný sbírkami. U památek, kterých národopisné museum nabývá, je třeba zjistiti naleziště (jímž lze někdy doložiti rozšíření dotyčného předmětu), původ, který se velmi často neshoduje s nalezištěm, místní (lidový) název, smysl výzdoby (je-li ornamentika symbolická, při čemž však musea lidovědná musí postupovati velmi kriticky), účel a užívání, způsob výrobní techniky a materiál. Již proto třeba viděti předmět, který se stává památkou, v jeho původním prostředí. „Předměty, jejichž naleziště není zjištěno a jejichž původ museum samo nemůže bezpečně určit, nemají se vůbec přijímati do sbírek.“ (O. Richter.)

Co do uspořádání a zpřístupnění sbírek široké i odborné veřejnosti, dnes většina museí má vlastní *exposice* určené laickému obecenstvu a sklady pro odborné pracovníky; *skladiště*, kde by ležely památky zabaleny v bednách a nepřístupny studiu, řádně vypravené národopisné museum míti nemá. Sbírkami přístupnými široké veřejnosti nesmí býti přeplněny, aby neunavovaly svou bohatostí, mají býti uspořádány přehledně, věcně a jednoduše. Instalace má tu býti rozčleněna dle místního původu, dle geograficky etnické souvislosti. (Nově někteří žádají pro musea etnologická instalaci dle klimatických pásem, soudíce, že vliv klimatu — svým působením na floru a faunu, na zevní přírodní podmínky života — ve vývoji materiální kultury převažuje nad vlivem styku a souvislosti národní.) V mezích toho rozčlenění může teprve

býti provedeno rozdělení věcné ve skupiny: sídel, vnitřního zařízení, krojů, zaměstnání, umění, zvyklovní.

Zde právě liší se od museí etnografických *musea pro primitivní lidskou ergologii* (prvé v Basileji), jež obsahující podstatně stejný materiál, seřazují své sbírky předem ne geograficky (ethnicky), nýbrž věcně, aby podala obraz a přehled vývoje některého odvětví úkoje lidských potřeb místo obrazu kultury určitého jednotlivého národa. Způsob instalace má býti volen tak, aby podával živé představy, nejen mrtvé vědění. „Všechny památky národopisné jsou jako oživeny, vidíme-li, jak se jich užívalo; rozvěšeny po stěnách sbírek jsou nepůsobivý, jako mrtvý.“ (P. Sarasin.) Proto musea národopisná vystavují často v *interiérech*; proto v posledních letech jsou právě zakládána co musea pod širým nebem (Skansen, u nás prvé museum valašské v Rožnově), kde jsou památky vystaveny tak, jak byly ukládány, dokud se jich užívalo: statek, chalupa se vším zařízením a pod. Při tom všem je však dbáti, aby přílišná malebnost nebyla na úkor instalaci věcné, aby každý předmět působil sám svým vlastním rázem; zejména při instalaci po vitrinách všechna výzdoba jenom rozptyluje a odvádí pozornost divákovi.

V sbírce etnografické nestačí, ač je velmi důležité, hojné, přesné a jasné *etiketování*. Aby sbírky byly dosti výmluvny, je třeba doplniti je různými pomůckami moderního musejnictví. Zeměpisnou orientaci umožní návštěvníkům přehledné *mapy* o celé sbírce a mapky ve vitrinách s vyznačením zastoupených míst.

Mapy (ovšem i plastické) jsou také hlavním prostředkem, kterým podává své informace zeměpisné oddělení muzeí národopisných. *Graficky* bylo by možno předvésti zvláště demografický úvod (vstup) sbírek. *Fotografické znázornění* je nezbytno všude, kde nelze předmět sám získati do sbírek, na př. pro jeho fixní místo (stavby), velikost, nebo kde nejde o památku, nýbrž děj — při lidových zvycích a obyčejích, při úkonech pracovních — nebo kde jde o člověka sama (typy). Ovšem fotografie zachycuje jediný okamžik děje, ztrnulého v obraz; děj v jeho celé životnosti dovedl by zachytiti *kinematograf*, který i při vši své nedokonalosti neměl by býti muzei pomíjen. Vydatněji užívají již musea národopisná jiné moderní technické pomůcky, *fonografu*, na jehož desky fixují pro budoucnost lidovou mluvu, zpěv a hudbu. Fotografii samu lze často na prospěch větší názornosti nahraditi zobrazením plastickým: *modelem nebo odlitkem*. Model potřebí ovšem vždy doprovoditi udáním měřítka a připojením fotografie. Odlitek svou technikou podává dostatečnou záruku věrnosti a může nahraditi originál, který jinak nelze uchovati (pečivo), nebo vůbec zařaditi do sbírek (odlisky obličejů, částí těla). Napodobeniny mohou míti místo v muzeu v jediném případě: kde originálu se již neužívá a nelze jej získati, ale žijí dosud staří pamětníci, kdysi jeho hotovitelé (na př. při šablonách lidového malování). Názornosti expozice také poslouží *figuriny* aspoň tam, kde jde o kroje; neboť kroj lze poznati správně teprve na těle; jeho součásti rozvěšeny nebo rozloženy ve vitrině nedají o něm pravého obrazu i když jsou k sobě všechny seřazeny.

Sbírký ethnografické mají býti vystaveny tak, aby byly knihou, ve které by dovedl každý čísti. Průvodce sbírkami má podávati jenom všeobecné uvedení a vysvětlení; jinak mají mluvití k návštěvníkům expozice samy.

Aug. Žalud.

MUSEA PŘÍRODOVĚDNÁ.

Museologii zplodila vrozená touha člověka po poznání. Význam muzeí, jich dokonalost i početnost rostla a roste s výší kultury. Když tedy už existuje přímo nutnost takových institucí, dlužno, aby si člověk při jejich zřizování a rozšiřování vedl co nejdůstojněji a co nejmrvněji. Museum přírodovědné bere všechn materiál z přírody. Aby se zřídilo museum, jest nezbytno určitý počet živočichů zbaviti života, nechati odumřítí rostliny a přerušiti jejich přirozené spojení s půdou, aby zaujaly co trvalé, ale mrtvé praeparáty příslušné místo v poučné výstavě musejní. Aby se tato účelná vědecká činnost nezvrhla v krutost (usmrcování zvířat), jest třeba taktu. Aby se pak nezvrátila v pustošení, jest třeba rozmyslu. Po této stránce jest všeobecně jediná metoda zásadní: *nebudíž ohrožována existence celých druhů a rodů, existence jedinečností*, nebudíž ohrožováno, co je nenahraditelné. Oběť individua (jedné rostliny, brouka, ptáka) může člověk ospravedlniti, neboť je-li účel obětované části živé přírody, účel obětovaného kusu přírodní krásy opravdový a rozvážený, je-li ve službách zušlechťování, poučování, vzdělávání, tu jest takováto oběť zmírněna tím, že propaguje se vlastně účinná ochrana přírody, neboť ochrana prýští z nutného předchozího poznání.

Vhodnost právě těchto omezení, kdyby se zdála po některé stránce poněkud úzkostlivě rozvláčná, jest patrna zvláště pro naše poměry české a středoevropské, a brzy snad i evropské vůbec, kde za doby lidské historie pro přelidnění mnohých krajín a pro bezohlednou civilisaci ztenčila se říše vlastní původní přírody přeměnou v pole, louky, zahrady, vinice, parky, plantáže, a kde příroda omezila se v těchto zalidněných krajích na dnešní „lesy“, rybníky, cvičiště, lomy. Celé okrsky původních formací jsou tak buď navždy změněny nebo zůstaly pouhými zbytky, troskami; jednotlivé formy rostlinné jsou buď slabé nebo vzácné nebo jich už není, a to zvláště proto, že jejich význam pro účely vědecké jest v rozporu s jejich užítkovostí. Tuto zhoubu množiti zbytečně a dovršovati sbíráním přírodnin přičilo by se samé podstatě a podnětu badání přírodovědného. Jest proto nezbytno při zakládání sbírek a muzeí přírodnin nespouštěti se zřetele, že museum není účelem existence přírodnin, že příroda nevznikla, aby sloužila především musejní systematice.

Nebylo by tomu tak, kdyby správa či dárci za cenu vyhubení získávali vzácností z lokalit ohrožených, nebo snad sbírali zbytečně mnoho vzácných kusů z domácí lokality. V tomto případě někdy nutno pro orientaci raději ten druh vystaviti z jiné krajiny, kde je hojný, aby alespoň názor byl možný.¹⁾

Sbírký přírodovědné jsou *všeobecné* a *speciální*; prvě obsahují ukázky všech tvarů přírody anorganické i or-

¹⁾ Někdy ovšem museum může na věky zachovati nějaké celé milieu či jednotlivý unikát, když jej odstraní s místa, kde byl by zničen (lomy, drahou, odvodněním, kácením).

ganické (nerostů, hornin, rostlin i živočichů); *speciální* vystihují zas buď celou jednu říši přírodní (na př. nerosty a horniny) nebo jen jednotlivé řády (brouky nebo ssavce, houby nebo řasy a pod.) anebo dokonce podružné skupiny systematické a jednotlivé druhy (blanokřídly hmyz, kolibříci, mravenci a p.). Převážný počet muzeí — zejména typu staršího — jsou právě jen takovýmito demonstracemi systematickými — srovnáním přehledem druhů; *moderní musea však sledují nejen druhy, ale i jevy přírodní* a nejsou tudíž jen výrazem systematiky přírodopisné, nýbrž kromě toho i sbírkami k potřebě speciálních odborů badání přírodopisného. Tak hledí museum poučiti o tom, jak se živočiši nebo rostliny liší vnitřní ústrojností (anatomicky), kteří jedinci žijí pospolu (symbiosa), jak hájí živočiši svého života přizpůsobením k okolí (mimikry), jakých útočišť vyhledávají (oikologie), jak jsou na sobě uloženy nerosty a horniny ve vrstvách kůry zemské (geologie, stratigrafie), a vedle kolekcí, jež ukazují jednotlivé formy (druhy), umísťují se kolekce, kde je též materiál srovnán opět slouže poučení podle těchto speciálních jevů a oborů studijních (sbírka anatomická, oikologická, stratigrafická).

Jinak se musea dělí dle oblasti krajinné, z níž přírodniny jsou snášeny: *museum universální* předvádí soubor přírodnin celé zeměkoule, což při tak ohromném rozsahu možno jen tak, že se přestává na pouhých typických zástupcích typických skupin.¹⁾

¹⁾ Klasickým vzorem jest British Museum v Londýně; příkladem jest i Vídeňské dvorní museum nebo všeobecná sbírka musea království Českého.

Museum určitého okruhu předvádí buď obraz některého přirozeného charakteristického obvodu zoogeografického (sbírka středoafričké zvířeny), fytoogeografického (sbírka polárních rostlin) nebo určitého útvaru geologického (sbírka rostlin z útvaru kamenouhelného). Taková musea mohou se týkati i velmi malého distriktu krajinného, ostrova, enklavy geologické, zátoky, jezera, hory, údolí. Nikoli však přirozený, nýbrž praktický pouze bývá obvod většiny museí zemských a místních. Takové museum řídí se hranicemi politickými, jež ovšem druhy živočišné a rostlinné i formace geologické namnoze překračují stejně, jako na př. není často s hranicí země totožná hranice lidské rasy nebo kmene¹⁾.

Museum malé ve venkovském městě má voliti okruh své působnosti co nejpřirozenější. Dobře v takovém případě na některém úvodním místě, v čele katalogů, u vchodů a pod. naznačiti, jaký je distrikt působnosti musea, jak je daleko k hranicím formace jiné; dále jaký je tam podklad geologický, výška nad mořem, poměry oro- a hydrografické, kolik lesů, luk, rolí atd.²⁾.

¹⁾ Tak jest na př. ryzí místní kompetence musea království Českého, jehož materiál jest ohraničen politicky a v němž nemá místa na př. exemplář druhu z bavorské Šumavy. Avšak zoo- a fytoogeograficky přece jen jest fauna i flora česká bližší přirozenému rámci, než na př. moravská.

²⁾ Pěkný a přirozený okruh pro malé přírodní museum by poskytl okolí Strakonice, jakožto ostrova neogenového, s velmi charakteristickou, na vápenný tamní podklad omezenou zvířenou a květenou (Cypripedium, Vincetoxicum, Anemone silvestris, Calosoma reticulatum a pod.). Museum silursko-devonské pánve naší, šumavské, jihočeské, polabské, jsou jiné náměty.

Zřizování musea jest vždy otázkou velmi složitou. Hlavní zajisté jest, aby na nejmenší možné ploše při nákladu co nejmenším a přehledně (!) se co nejvíce směstnalo, aby se to stalo co nejnázorněji a účelu paedagogicko-didaktického aby se tak dosáhlo úplně. Velká musea mají kromě hlavních sbírek pro veřejnost i bohatá oddělení uzavřených sbírek k vědeckým pracím, a ani malá musea neobejdou se bez skladišť (depozitářů), protože vždy lze vystavovati jen výběr materiálu, ačli nemá utrpěti přehlednost a srozumitelnost sbírky. Význam každého oddělení, ba každého kusu se vyznačuje umístěním, nápisem, aby i prostý návštěvník byl pohnut k přemýšlení, čím důležitý je ten kus, když tolik důmyslu, práce a nákladu se tu spojilo, aby vyzvedly z prachu jinak domněle snad bezvýznamnou věc. Dávné výklady školské, přečtené knihy oživnou a doplňují se tu a dává se tu podnět k dalším studiím.

Pro sbírky tedy bráti dlužno jen kusy nejlepší. Ty buďtež co nejlépe upraveny, zpraeparovány, desinfikovány a vůbec co nejtrvanlivěji zpracovány. Horniny se formují, nerosty se ukládají celé v charakteristických kusech, drúzách, s celým milieu, vybrušují se profily, průřezy. Herbáře patří spíše do vědeckých studoven. Vystavují se kmeny, dřeva, plody, semena, rostliny ve formalínu; co je netrvanlivé, pořídí se co obraz, fotografie, odlitek. Živočiši se vystavují ponejvíce jako vycpaní, anebo jako mokré — hlavně lihové — prae-paráty.

Význačnosti anatomické, biologické (nezvyklé tvary mořské zvířeny, abnormality a zrudnosti) buďtež vystavovány pouze, když jest tu určitý systém, pravá snaha po

získání poučení a názoru; rovněž význam praktický budiž jen delikátně znázorňován (užitečnost perleti, kovů; tu byla by nevhodná celá výstava krabic šperků a p.). Přílišná snaha může tu *upadati v sensačnost*. Právě tak jest často, zejména v některých exposicích odborných, litovati upřílišené snahy po úplnosti za každou cenu, jakož třeba lze připomenouti některou výstavu hospodářskou, kde mezi urputnými nepřáteli ryb jest vycpán ubohý ledňáček, jenž se živí drobnými, bezcennými rybičkami, jež ani více už nenarostou. Exposice včely obsahuje někdy i sýkorku, žluvu a pod. mezi škůdci, protože někdy výjimečně chytá včely. I smrtihlav dáván tu na pranýř — za to, že si na úlu odpočine přes den. Takové a podobné zjevy vštěpují pozorovatelům, zvláště dětem, nenávisť proti bezbranným a nevinným tvorům a zasévají křivý názor.

Přírodniny buďtež bezpomínečně určovány jen odborníky; pokud sám správce musea není si někdy určením jist, materiál budiž poslán monografům! Nomenklatura má býti vědecká (latinsko-řecká); jen dobrá jména lidová (všechny naše rostliny, živočiši, s nimiž se odedávna člověk stýkal) a úplně vžitá, v učebnicích dlouho užívaná, v duchu jazyka vytvořená, jména v jazyku domácím, jsou tu oprávněna a kde starých dobrých jmen domácích není, jest přestati na termínu latinském, protože nová násilně tvořená jména přčetných druhů ani nejsou obohacením jazyka, ani se v nich nelze vyznati.¹⁾

¹⁾ Rozhodně tu jest zamítnouti směr přírodnických snůživců, již hyzdili a bohužel ještě si někdy zahyždí jazyk překlady vědeckých jmen, jako jest „typáček“, „bezbrázdec“, „rozdílník“, „drtník“, „zkrácenec“, „obšrník“.

Každá úchylka pouhého systematického kladení předmětů vedle sebe mějž svůj účel. Jet důležité předměty přehledně seskupovati (biocoenosa, houby, mimikry. Systematicke at je nápomocna morfologie, anatomie, oekonomie atd.). *V čele každé skupiny budiž předveden soubor značků a význačností slovně i názorně* — krystalem, částmi horniny, profilem, kostrou, praeparátem vnitřností (situs viscerum), krunýři, embryologickým praeparátem, diagramem atd. Pak následují vybrané exempláře jednotlivých druhů na doklad variabilnosti (rozlišnosti) té skupiny.

Museální materiál mají doplňovati *obrazy, fotografie, profily* — celé scenerie mají tam býti předvedeny, a to harmonicky (na př. v geologickém oddělení se budou pojiti se seriemi zkamenělin obrazy rázovitých skal, údolí, vrchů). Význam pak bohatství přírody pro industrii dokumentují ukázky technologické, statistická data, mapy, modely, sbírka výrobků. Zvláště museum lokální má stále dbáti této spojitosti vystaveného materiálu se životem — má se snažiti zobraziti celkově obvod, v němž památky přírodní zachraňuje. Geologický útvar, rostlinný porost, klima, živočiši, člověk a všechno lidské dílo člověkově, jež s přírodou souvisí (hospodářství, lesnictví, lukařství, vinařství, domácí řemesla), mají býti v lokálním museu patry na pečlivě vybraném výběru a ve vzorném uspořádání. Takové museum, omezené lokálně, rozšiřuje velmi logicky svou kompetenci věcnou a vybočujíc z pojmu ryzího musea přírodovědného vyvinuje se v *museum vlastivědné*. Musea lokální pak konečně mají býti řízena i za *ústředny soustavného vědeckého badání*. Nelze vlastně, aby správce musea nebyl ve stá-

lém styku se všemi odborníky musejního obvodu, neboť již samo soustavné získávání a určování materiálu k tomu vede. Při těchto stycích pak vzchází musejní správě povinnost organisovati společnou práci těchto odborníků za účelem postupného přírodovědného výzkumu okresu, praktické ochrany památek přírodních a za účelem soupisu přírodních památek.

J. Roubal.

SBÍRKY ODLITKŮ A MODELŮ PAMÁTEK.

Musea, a sbírky památek nemohou obsáhnouti všechny významné památky. U mnohých památek jest to fyzicky nemožno, protože jsou nemovitostmi, spojenými nerozlučně s původním místem. U jiných, jež jsou zachovány jako unika, nelze jinak, než aby pouze jediné museum zařadilo je do své sbírky a všechna ostatní musea nemohou, leč zůstaviti mezeru tam, kde měla by být zařazena takováto památka. Proto záhy dospělo se k napodobení (v nejširším smyslu = reprodukování) památek kopií, odlitkem, modelem, obrazem. S kopiemi shledáváme se na samém počátku vývoje sběratelství, kdy vášniví sběratelé nebo zbožní uctívatelé zázračných obrazů kostelních, pokud nepodařilo se jim dosáti příp. repliky téhož obrazu od téhož umělce, nemohouce smířiti se s tím, že obdivovaný obraz jest nerozmnožitelný výtvar individualního genia umělce — dali napodobiti současná i stará takováto díla, snažíce se zjednati si aspoň zrcadlový odlesk

díla¹⁾. Dávno známé mechanické napodobení plastických věcí jest odlitek. Vypouklý tvar reprodukováného předmětu vtiskuje se do měkké hmoty právě tak věrně, jako přesně rozkládá odraz světla od fotografovaného objektu citlivou vrstvou fotografické desky. Odlitek vzniká tedy přímým působením originálu na hmotu, z níž vznikne forma pro odlitek. Nový tvar, jenž vyjde z formy, jest tedy objektivním napodobením originálu a lidská ruka jest tu účastna leč primitivními úkony, jako je tlak na tvárnou hmotu a příprava formy; přímým dotykem ruky tu nevzniká žádný tvar.

Plastické dílo může tedy býti odlitkem reprodukováno do podrobností věrně, nemůže však být jím dostiženo nebo nahrazeno. Zásadní rozdíl je především již ten, že originál vzniká tvořivou činností umělcovou jako nové dílo, jímž se svět hmotně viditelných tvarů přímo rozmnožuje, kdežto odlitek je prostě opakování tvaru, který již byl prve, než se napodobil. Nad to odlitek skoro vždy liší se od díla původního i materiálem a právě i vliv materiálu na vzezření výtvarného díla jest podstatný

¹⁾ Z mnohých příkladů je drážďanská kopie Holbeinovy Darmstadtské Madonny, která dlouho byla považována za originál, až v 70tých letech minulého století tuhá polemika, v níž nabyli vrchu historici umění nad malíři, rozhodla ve prospěch obrazu darmstadtského. Ze schopnosti napodobiti umělecké dílo nekladly se namnoze vůbec hranice, o tom svědčí známé přemalování a domalování obou křídel z Dürerova oltáře Paumgartenského pro kurfirsta Maxmiliána Bavorského, kde malíř počátku XVII. století přimaloval na obrazy z mladší periody mistrovy detaily, jež vyznačuje jeho vrcholné období, aniž se však přestalo k oběma obrazům hleděti jako k Dürerovým originálům.

a umělec vždy materiálu při tvoření dbá tak, že vidí předem, pokud a jak objeví se myšlený tvar ve zpracované hmotě. Průsvitnost slabých okrajů na úbělu (alabastru) změkčuje obrys sochy, lom světelných paprsků ve vrchních vrstvách mramoru má vliv na to, jak modeluje se oku tvar; zrcadlový odlesk světla na kovovém poháru jest pro zamýšlený dojem jeho tvaru tak nezbytný, že kopie z jiné hmoty (sádry) jest leckdy méně názorná, než na př. pouhá fotografie, již podařilo se tyto světelné reflexy výrazně zachytiti.

Dokonalá věrnost odlitků může také utrpěti neobratným zasažením ruky při nutných úpravách po odlití. Závadou velkých odlitků jsou „švy“, jež vznikají při odlévání tam, kde přiléhají k sobě jednotlivé části formy; vypukliny ruší přirozeně vzhled hotové plastické reprodukce. Rušivost švů mírní se sice tím, že nejsou nijak vázány s ostatním reliefem díla a obyčejně na prvý pohled se jeví jako neorganický přídatek, přes to však jen stěží a ne vždy lze cvičenému oku při pohledu na odlitek abstrahovati od nich — „neviděti je“; proto se často odstraňují¹⁾, což je ovšem prací velmi choulostivou proto, že necitlivá ruka může při odstraňování ubrati z vlastní hmoty plastiky.

Odlévání soch sloužilo zpočátku amatérské zálibě, bylo však podřízeno již v XVII. a XVIII. století²⁾ i sbě-

¹⁾ Děje se tak zvláště ve sbírkách francouzských, kdežto ve sbírkách německých z obav před porušením věrnosti odlitky se nechávají tak, jak vyšly z formy.

²⁾ Již r. 1709 založil sbírku odlitků antik v Düsseldorfu kurfirst falcký Jan Vilém. R. 1766 otevřel podobnou sbírku žákům akademie umění v Mannheimu kurfirst hessenský Karel Theodor.

ratelské systematice (odlitky antik) a romantismus XIX. století¹⁾ pod vlivem převažujícího zájmu o literární obsah uměleckého díla dává rozbujeti tomuto odvětví kultu památek v museích i na úkor originálů, ocitajících se leckde téměř ve skladišti odlitků, nebo zastíněných přílišným počtem kopií; současně pak vyvíjejí se sbírky odlitků v nový typ museí, hromadících v jednotném soustavném přehledu a věrném napodobení památky antické i středověké.²⁾ Vznikají tak veliké sbírky, v nichž soustřeďuje se studijní materiál z nepřehledných zásob umění evropského i zámořského všech dob i národů, počínaje detailem sloupové hlavice nebo římsy z Pantheonu a konče obrovitými portály a západních katedrál nebo indických skalních chrámů (Paříž³⁾, Londýn).

Vnitřní zřízení těchto museí, umožňujících methodické studium vývoje umění a shrnující věrně reprodukovanou podobu uměleckých děl v nebyvalé úplnosti a úžasném bohatství, pokročilo pak k mezinárodní organizaci tohoto odvětví⁴⁾, k zařízení dílen a skladišť kladubů⁵⁾, jež umožňují tytéž odlitky znovu pořizovati, k přehledné instalaci v obrovských prostorách, ve zpřístupnění těchto sbírek

¹⁾ Typ: Sběrka hr. Schacka v Mnichově.

²⁾ „Musée de sculpture comparée“ v pařížském Trokadéru, „Neues Museum“ v Berlíně, sbírka odlitků v South-Kensington Museum.

³⁾ Odlitky celého průčelí „Hotel de l'Escoville“ z Caenu, fontány z Rouenu a z Nancy, portál Puerta de la gloria ze Santiaga atd. ve sbírkách odlitků v Paříži.

⁴⁾ R. 1851 při světové výstavě v Londýně smluvena mezinárodní výměna odlitků.

⁵⁾ Museum odlitků v Trokadéru v Paříži nebo státní musea v Berlíně.

vědeckými katalogy a kursy¹⁾. Hledí-li se k dosažené pokročilosti techniky a předpokládá-li se postačitelý hmotný základ, jest možno dosáhnouti v těchto sbírkách skutečně úplného provedení programu a nad to lze tu postupovati při zřizování a rozšiřování přísně pragmaticky, aniž by organisovaný vývoj sbírky byl rušen, na př. náhodnostmi starožitnického trhu.

Musea odlitků jsou tedy stejně blízkými spolupracovníky ochrany památek jako musea kulturně-historická a umělecká, ba jsou ochraně památek ještě bližší, protože musea historická nebývají často — ač by tomu tak být mělo — v trvalém a soustavném styku s obecnými úředními orgány ochrany památek, kdežto ředitel musea odlitků jest právě praktickými zřeteli odkazován k tomu, aby vystupoval za svou kořistí pro museum mnohdy na totéž lešení, s něhož konservátor obhlíží památku, aby prodloužil její život, a nad to často konservátoru samotnému jest se toho dovolati, aby památka byla odlita ať již proto, že blíží se nezadržitelně svému rozkladu, který zničí nenávratně její tvar, nebo že nechce připustiti, aby ruka oprávce dotkla se památky dřívě, pokud nebude zachováno authenticky její originální vzezření. Musea odlitků tedy jeví se, pokud obsahují i sbírky plánů, kreseb a fotografií, co musea architektury a plastiky; ovšem však nejsou jimi v plném smyslu slova, protože omezují se na sbírání reprodukcí památek, jsou spíše monumentálními archivy, kde jsou příslušné prameny studijní.

¹⁾ Vědecký katalog Trokadéra pro XIV. a XX. století od Courajoda a Marcoua. Kursy při Trokadéru o středověké a renesanční architektuře francouzské.

Jsou vlastně doplňky lapidární, v nichž ochraňují se památky a jejich fragmenty v originálech. Nelze však doporučiti, aby se systematicky řadily originály a odlitky ve velkém počtu do společných sbírek. Bylo by sice lze docílit tak jednoty schematické, ale nikoli jednoty skutečné, protože originál a sádrový odlitek nejsou ani vědecky ani estheticky rovnocenné.

Jsou i odlitky kovové, jež mají cenu vědeckou: odlitky galvanoplastické. Jimi lze přesně napodobiti tvar a to v pravém materiálu. Galvanický odlitek vzniká stejně přesnou prací mechanickou jako fotografie nebo odlitek sádrový; pro přesnost drobného detailu bylo by lze jej málem nazvati plastickou fotografií. Ke zjednání názoru o originálu jest nad jiné schopný.¹⁾

Ustupuje-li tolik i věrný mechanický odlitek díla před originálem, jest ovšem tím více v nevýhodě plastická kopie, při níž každá nejmenší ploška díla jest vytvářena štětcem nebo dlátem moderního člověka a kde forma starého díla nepřenáší se na novou hmotu přímo, nýbrž jest postižována nejprve okem, vniká k vědomí člověka a teprve tento subjektivně postižený obraz vtiskuje do nové hmoty ruka kopistova. Při kopii uplatňuje se tedy nutně a mimoděk i pojetí a osoba kopistova. Nelze sice popírati, že kopie nemohla by býti výtvarně cenná (kopie Lenbachovy), ale jest popříti, že by mohla býti plnou náhradou originálu; pojem kopie jest omeziti na interpretaci uměleckého díla celkem namnoze obdobnou s interpretací díla starého umění hudebního umělcem moderním.

¹⁾ Z velikých takových kopií lze uvést sarkofag sv. Simona v Uměl.-prům. museu v Pešti.

Sbírký odlitků jsou tedy zvláštním typem musejním. Sbírká odlitků blíží se spíš archivu, hledíme-li totiž k tomu, že obdobně jako archivní památka listinná zpravuje nás o historické události, tak odlitek zpravuje nás o uměleckém díle, které taktéž není nic jiného, než historický skutek v smyslně postižitelné formě. Proto také sbírky odlitků bývají spojovány v jeden celek se sbírkami obrazů a listinným materiálem v „archivy památek“.¹⁾

Díla umění architektského nelze ovšem reprodukovati pro museum plasticky ve velikosti původní; napodobí se proto — pokud vůbec se na reprodukci plastické trvá — zmenšená. Zmenšená reprodukce architektury — *model* — může ovšem činiti jistě méně nároků na vědeckou přesnost než odlitek; značné zmenšení zpravidla brání především tomu, aby se věrně zpodobily detaily, takže model v poměru k půdorysu, kolmým průřezům a nárysům fasad a kresebně konstruovaným, myšleným pohledům perspektivním vlastně jen pro jeho názornost jest ceniti *paedagogicky* pro usnadnění plastických představ o architektuře a *technicky* pro pokusné luštění projektů, kde jde o závažné změny na památce (přístavba ke kostelu, domu²⁾) v okolí památky (řešení výšky, tvaru střech a plastiky fasady na novém domě vedle staré architektury) nebo na celých skupinách památek (regulace starých čtvrtí městských³⁾). Obdobně užívá se

¹⁾ Viz stať „Archivy památek“.

²⁾ V pořizování modelů oblibovali si již architekti renesance: Michelangelo. Modely přestavby býv. Braunova domu v Praze pořídil v r. 1911 klub „Za Starou Prahu“.

³⁾ Z pražských velikých stavebních podniků z nedávné doby lze uvést modely projektů na průkop a tunel skrze Let-

modelů k znázornění rekonstrukce zničených starých architektur anebo jejich částí (antické stavby) a k rekonstrukci kusých objektů musejních (praehistorické nádoby), kde původní úlomek má být zachován, jak byl nalezen,¹⁾ a vedle něj vystavuje se model; někdy se do takových modelů zasazují střepy, ale třeba aby vždy bylo viděti, co je originál, a co doplněno, a mimo to jest modely pokaždé výslovně označiti nápisem.

Význam těchto pomůcek, jichž tradice sahá zpět až do prvých období vývoje muzeí²⁾, jest tedy v moderních sbírkách omezený a poklesne — hledíme-li k pokroku musejnictví a moderní techniky — pravděpodobně ještě více; z hlavních výhod modelu jest totiž přehlednost celé dispozice a celkového seskupení, již posud bylo lze docílití obdobně leč myšlenými konstrukcemi s výšky, avšak které bude lze přístě snadno opatřiti fotografickými snímky z balonů a letadel, jichž počet a dokonalost jistě časem připustí, aby bylo lze s nimi při těchto pracích zcela běžně počítati³⁾.

nou a na regulaci Malé Strany, jež provádí klub „Za Starou Prahu“.

¹⁾ Sbírká modelů antických lázní na drážďanské výstavě hygienické r. 1911.

²⁾ V XVII. století uvádějí se v berlínské komoře rarit a umění modely Božího Hrobu, provedené na př. z drahých dřev, perleti a sloni jako ozdobná díla umělecko-průmyslová. Na konci XVIII. století a prvé polovině XIX. pořizují se hromadně modely antických staveb, jak dokládají to kol 1790 sbírky kas elské, v třetině XIX. století mnichovské Antikvarium a v polovině XIX. století historické museum berlínské.

³⁾ Ukázkou velmi přesných prací toho druhu jsou snímky zřícenin pompejských, pořizené s vojenských letadel italských.

Praktický význam technický, důležitý právě pro ochranu památek tím, že ušetřuje nenahraditelné památky stavební nebezpečného experimentování a že umožňuje předem vyzkoušet účinek chystaných změn, zůstane ovšem modelům staveb i příště; také starší modely, zachovavší nám přibližný vzhled zbořených staveb nebo celých měst, zůstanou cennými pomůckami studijními.¹⁾ Nelze také úhrnem odmítnouti vůbec každý nový model z musea, ale přes to celkový vývoj bude se bráti naznačeným směrem, protože neobstojí před lácí a snadností přesné fotografie s výšky a protože nad to model architekturní jest v poměru k fotografii objektem drahým a choulostivým.

Jinak jest tomu u *modelů strojů a u modelů anatomických*. Model stroje vyžaduje, aby tato zmenšenina mohla také fungovati jako stroj skutečný; k tomu však jest třeba, aby na modelu byly všechny důležité součásti — protože na stroji není ničeho zbytečného, tedy vůbec všecky součástky stroje — takže není možno přibližné napodobení paušální, a zároveň se tím určuje, až pokud lze stroj zmenšiti; na určité hranici totiž stává se přesné zmenšení strojních součástí tak obtížným, že nelze ji překročiti. Moderní model stroje jest tedy pomůckou k demonstraci, jak se hospodárně využívá síly lidské (kladka) nebo jak se přeměňuje volná síla přírodní v organisovanou energii výrobní (turbina), tím pak liší se od

Viz E. Doležal: Über photographische Ballonaufnahmen und ihre Verwendung, Petermanns Mitteilungen 1914, sešit 13.

¹⁾ Z našich příkladů jest Langweilův model Prahy z půle XIX. stol. v lapidariu Musea království Českého.

mechanických modelů XVI. nebo XVII. století, které byly co kuriozita jen ukázkou dovednosti a zručnosti zhotovitelovy (hodiny v ořechu) a kde mechanismus nesloužil studiu praktické techniky, nýbrž hříčce (hodiny s mechanickými figurami). Mechanické jesle nebo mechanický model stavby babylonské věže ze XVI. století a model dynamoelektrického stroje ze XX. století jeví se nám tedy vlastně členy téhož řetězce vývojového, ale úkoly, jimž tyto věci slouží, jsou naprosto rozdílné. Nové modely strojní — ať strojů starých¹⁾ či nových — seřadují se ve veliké sbírky, jejichž úkolem jest sloužiti historii i technickému pokroku a jež vznikají proto, že zařízení musea, v němž stroje byly by postaveny v originále, není příp. možné²⁾ anebo originály nedostupitelné.

Podobně aktuální posud je úkol modelů v musejích *přírodovědeckých*. Praeparáty přírodnin nejsou vždy tak dokonalé, aby zachovaly tvar a barvu živého živočicha nebo rostliny (medusy, houby); chce-li tudíž sbírka zjednatí návštěvníku pravdivou představu o takovém živém živočichu nebo rostlině, jest se utéci k věrné napodobenině. Také anatomické praeparáty nevyhoví často a to zvláště pro drobnost ústrojů, jež nejsou dobře viditelné, pořizují se tu proto za názorné pomůcky zvětšené modely (musea anthropologická a lékařská³⁾).

¹⁾ Model Stephensonovy lokomotivy v „Deutsches Museum“ v Mnichově.

²⁾ Viz Kochovy návrhy na musea v podobě úplných vzorných dílen, továren, aby dosáhlo se životnosti a musejního materiálu.

³⁾ Technikou i methodikou z nejlepších ukázek je sbírka „Der Mensch“ z drážďanské výstavy pro hygienu r. 1911.

Odlitky a modely — at architektury, strojů či přírodnin — řadí se tedy k sobě společně potud, že jsou napodobeninami, a po té stránce jest i jejich poměr k památce společný. Naopak však rozdílná je jejich cena vědecká: kdežto odlitek lze studovati obdobně jako originál (byť tu i byly určité nedostatky), kdežto lze na odlitcích studiem věrné formy zjišťovati zákony výtvarné i vývoj umělecké ideje, nelze naopak při studiu přírodovědeckém vystačiti s umělou nápodobou tvarů přírodních — at jsou to odlitky či volně modelované napodobeniny — a to proto, že výzkum přírody nepřestává na studiu tvarů (morfologie), nýbrž pátrá po ústrojenství živočichů (anatomie) i složení neústrojných přírodnin (chemie) a zabývá se také jejich životem (biologie). Výzkumu přírodovědeckému tedy model sloužití nemůže a jest tu v podstatě jen pomůckou paedagogickou.

Rozdíl mezi odlitkem uměleckého díla a modelem přírodniny jest tedy — ani nehledě k individualnosti uměleckého díla a k druhovosti přírodnin — největší; mezi oběma stojí asi modely architektury, které sice — porovnávali je s odlitky — jsou v nevýhodě proto, že nejsou mechanicky věrným otiskem originálu, které však jsou zase ve výhodě před modely přírodnin tím, že poznání vnitřní struktury není u architektury předem tak elementárně nezbytné, jako je tomu na př. při studiu živočicha.

Model strojní tvoří kategorii sám o sobě. Představuje sice hmotnou formou abstraktní myšlenku (vynález v nejširším smyslu) stejně jako dílo umělecké ztělesňuje ideu umělcovu a vědecké studium chce v obou případech proniknouti k tomuto myšlenkovému substrátu věci, ale přes

to je mezi nimi zásadní rozdíl ten, že nepřesný odlitek nebo neumělá napodobenina uměleckého díla je pro studium téměř bezcenná, kdežto strojní model, odchylující se třeba v podrobnostech hmotné podoby nebo v materiálu značně od stroje původního, nebrání, aby jeho idea (vynález) nebyla pochopena a využita k vědecké práci věrně a přesně (dřevěný model stroje z kovu není sice ideální, ale přes to může dostáti úkolu, názorně zprostředkovat ponětí o nějakém vynálezu).

Protože tedy uživatelnost odlitků a modelů jest pro různé druhy památek a musejních objektů různá, jest tedy při jejich pořizování bedlivě hleděti k tomu, jak bude nebo bude-li vůbec moci nějaká napodobenina, zařazovaná do sbírek, sloužití úkolu musea a vědě vůbec.

Ješek Hofman.

SBÍRKY SOUKROMÉ.

Kromě museí (což jsou sbírky vědecky dle vylíčených zásad usoustavněné a po většině ústavy veřejné, protože vědecká správa vyžaduje nákladů, jichž soukromník jen zřídka se podejímá) — jsou přechetné sbírky soukromé, v nichž shromažďují se památky ponejvíce bez vědecké soustavy jen ze záliby. Sbírají se tak zejména díla umělecká (obrazy, sochy, díla řemeslná), která jsou sběrateli ozdobou domova a potěchou oka. Sběratel zařizuje si byt starými kusy nábytku, zavěšuje na stěny příbytku staré obrazy, opatřuje staré nářadí, nádobí, knihy. Pokud by šlo o prosté zařízení bytu, kde nové potřebě

hová staré, uchované věci, není takový soubor sbírkou ve vlastním slova smyslu, nýbrž *zařízením bytu*, ač jde tu také o projev sběratelského zájmu. Je ovšem zřejmo, že nemůže to být případem průměrným, neboť především není tolik památek, aby stačily na zařízení každého milovníka starožitností. A po druhé: Bylo by to nepřirozené a přičilo by se modernímu citu. Člověk moderní má svou vlastní kulturu, své zvyky, svůj šat, své umění. Století na př. XIV. rozlišují od doby moderní tisícové proměny života (poměry výrobní, vynálezy technické, veřejná hygiena, život společenský i všechen ostatní ráz kultury, náboženství, názory umělecké, organizace veřejná). Rozdílné tyto formy života vyžadují i odlišný způsob bydlení. Porovnejme obydlí zámožného měšťana XV. věku v tlustých zdech jeho domu za okny, utěsněnými, zakalenými skličky v olovu; jemu zajisté vadilo to daleko méně, než člověku modernímu, který mnohem více je odkázán na psaní a čtení, k němuž potřebuje světla. Jestliže tedy kdo v touze sběratelské ubírá na př. svému bytu světla zasazením starého nedokonalého zasklení — ať původního či napodobeného — přičí se potřebě svého vlastního života co člověk moderní. Podobný rozdíl je mezi prostornou na př. zámeckou síní, v níž stávaly honosné, těžké kusy nábytku ze XVII. věku a mezi průměrným nevelkým pokojem dnešního občana, kam někdy takové starožitné nebo častěji aspoň napodobené kusy se staví.

Byt naší doby vyžaduje *moderního pohodlí* i moderní úpravy formové. Nová osvětlovací technika (elektrické osvětlení) požaduje jiných forem než stará (osvětlení svíčkami). Lehké záclony, propouštějící co nejvíce světla,

jsou opakem starých těžkých okenních čalounů. Nevelký prostor pokoje nedopouští, aby se tu stavěl nábytek přiměřený rozměrům pokojových sálů. Požadavkům a vkusu naší doby jest blízky ještě nejspíše nábytek druhé čtvrti XIX. století — z doby před revolucí¹⁾ (Biedermaier); není tedy závažných námitek, aby si kdo takovým době přiměřeným nábytkem zařídil byt — ačli nejde o zvláště vzácné, nenahraditelné kusy, jež by stálým užíváním znenáhla se zničily a jež patří do musea. Je správné, když užívá takového nábytku v rodinách generace po generaci; tu ovšem nejde o sběratelství, nýbrž o rodinné památky, jež mají se vždy pečlivě v rodině uchovati; je také pochopitelné, když příležitostně získané takové soubory starého nábytku docházejí svého použití a když sběratel zařídí si své okolí milými sobě předměty. Avšak je naopak s chybou, když záliba v takových památkách zavádí k modě — když ve snaze za získáním starých kusů přeplácují se uchazeči — namnoze bez porozumění pro cenu objektů — nerozumnými obnosy, takže starý nábytek platí se nepoměrně draho a při neznalosti a naivní umíněnosti kupců vyrábějí se napodobeniny. Vzniká tak škoda modernímu uměleckému průmyslu, jenž nemá, pro koho by pracoval, a brání se tak porozumění a podpoře moderního umění. Rovněž pochybené jest soukromé sběratelství, když hromadí se předměty zařízení — skříně, stoly, židle, zrcadla, sochy, obrazy — měrou takou, že z bytu vzniká skládka starých věcí bez přehledu, účelnosti a učenosti, kterýchž

¹⁾ Užívá se tu obyčejně nečeského názvu sloh předbřeznový („Vorwärts-Styl“).

jest potřebí k pojmu pohodlného a dobře zařízeného bytu. Takové antikvářské skladiště vysvědčuje také o svém majiteli; jako samo jest změtené, složené z tisícerych nepřehledných maličkostí a nezračí se v něm harmonie jednotného pojetí, tak i takový sběratel bývá buď diletantem v nedobrém smyslu, který shrnuje kolem sebe věci jen z hříčky, nerozuměje jim a neuměje jich využití správně k okrášlení života, anebo bývá to někdy i odborník, který rozumí památkám co historickým pramenům, ale chybí mu smysl moderního života. V žádném z obou případů nevyplňují památky svého úkolu plně a úrodně. Hodnoty dosahují památky teprve poměrem člověka k nim; tento poměr má pak obsáhnosti veškeré stránky jejich hodnoty: mravní, esthetickou i vědeckou. Je zjevno, že uchází veliký užitek z památek „sběrateli“, který vidí v nich jen objekt *investiční* nebo předmět nutné reprezentace, jako je knihovna se sebranými spisy několika slavných spisovatelů. Nejinak ten, kdo jednostranně vidí v nich jen *ornament* bytu a života, nepostihuje hloubky jich významu. A konečně ani odborník, který jich váží jedině co *pomůcky studijní* jako napjatého motýla nebo preparátu v lihu, není jim lidsky dosti blízko. Málokdy ovšem vyskytají se tak jednoduché a prosté případy sběratelské záliby. Psychologie sběratelství naopak je velmi složitá a práce sběratelova kvalifikuje se teprve z mnohonásobných složek různých podnětů mravních.

Sběratelství může dostáti vážnému úkolu tedy jedině prohloubením poměru člověka k památkám. Pokud jde o vzbuzení zájmu mravního (ocenění práce předků, vědomí tradice) a esthetického (porozumění umělecké formě) přísluší vliv vychovatelství — tedy organizaci vlivů

na člověka v rodině a ve škole ¹⁾. Pokud jde o zájem vědecký nebo obecně poučný, lze otázku řešení především určením programu pro soukromé sběratelství.

Jako nemůže být musea, které by obsáhlo veškerý materiál památek, a jako třeba práci musejní specialisovati, tak jest hledati zvláštní jednotlivé úkoly i soukromému sběratelství. *Specialisace* může a má se tu prováděti značně zevrubněji než u museí; jsou prostředky a zhusta i vědomosti jednotlivcovy značně sporejší a zúžení úkolu potud, aby vážně a řádně se mohl vyčerpati, jest doporučiti tím spíše. *Specialisace* vyžaduje ovšem vědomosti; třeba znáti obor sběrný, aby sběratel věděl, co se má snažiti dosíci, aby viděl mezery sbírky i uměl ji doplňovati. Tyto speciální znalosti sběratelovy mohou ostatně prospěti i sbírkám veřejným a vědě, protože při důsledné specialisaci může si i sběratel menší erudice vědecké osvojit znalosti určitého úzkého oboru tak zevrubně, že jest s to objeviti v tomto okruhu i nové poznatky; ovšem nelze zapomínati, že širšímu uplatnění sběratelských znalostí nejčastěji brání nedostatek methodického školení u amatéra jistě pochopitelný.

Bylo by vhodné, aby sběratelé hledali prohloubení své záliby v tom, že snažili by si zjednati obory posud málo pěstěné, čímž by jejich práci přibýlo i na absolutní ceně a oni by byli s to uchrániti leckterou památku méně známých oborů (místo příliš častého sbírání porculánu, skla, na př. sbírky grafické: navštívenky, poutní obrázky, prospekty, divadelní plakáty nebo sbírky rychle mizícího

¹⁾ Viz II. díl této knihy o školské organizaci ochranné.

materiálu k dějinám politickým a života veřejného, jako jsou volební tiskopisy, pamflety, písničky a p.).

Cena práce sběratelovy tkví tedy v tom, že on pronikne začasť tam, kam by nepronikl musejní úředník, a že tedy může ochrániti, co snad by jinak zašlo.

Dokladem věcného úspěchu vážné práce sběratelské jsou středověké obrazové sbírky bratří Boisseré, jež staly se vzácným národním majetkem německým, renesanční sbírky Sollyho, které zakoupil pruský stát, Caumondova galerie moderních mistrů, darovaná francouzské republice, Barrandovo museum českého siluru, odkázané českému Národnímu Museu a j. v.

Kromě této vědecky-methodické stránky vyžaduje sběratelství, ačli má nárok na charakter činnosti obecně prospěšné, také *mravního obsahu* a čistých podnětů. Bytby kdo sbíral i odborně, avšak neuměl podrobiti svou práci ideálním zásadám ochrany a kultu památek, nelze jeho úsilí uznati za správné, nelze je doporučovati ani podporovati.

Sběratel nesmí především spatřovati ve sbírce výhodnou investici jmění; nelze popírati oprávněnost toho, když snad při koupi uváží, zda nepoškodí své potřeby existenční, zda pro dostiučinění své zálibě neohrozí svou budoucnost, avšak činiti soustavně památky nástrojem spekulace, zmocňovat se jich o překot a lakotně jako cenného zboží, jest konáním špatným, jež třeba odmltnout. Nejinak tomu, když sběratel, snaže se obohatiti sbírku, pokouší se přenést do ní památky — platí to zvláště o jedinečných nebo výjimečně cenných památkách — z majetku veřejného. (Nepovšimnuté vzácné kusy inventáře veřejných úřadoven; z nezalosti zanedbané kusy

bohoslužebného náčiní na farách nebo neprávem odstraněné obrazy a sochy s oltářů.) Nemíní se tu ovšem bezcenné nebo méně cenné drobnosti, jež se dobou v každém pořádném hospodářství odstraňují, ale o hodnotné památky, jež by mohly dále sloužiti svému účelu co památka živá nebo užitečný objekt musejní. Sběratel, který přisvojuje si takové věci, ať darmo či za peníze, prohřešuje se proti bezpečnosti veřejného statku a to nejen s hlediska odtažitě ideje, ale i s hlediska pozitivního práva; jeho počínání ohrožuje majetek (obce, záduší a p.) a jest trestné.¹⁾ Mnohem více ovšem váží nám důvod mravní a jest si přáti, aby soukromé sběratelství veskrze a absolutně podrobovalo se právě ryzímu zájmu ideálnímu a aby se stalo vesměs vědomým a oddaným pomocníkem ochrany památek.²⁾ *Ješek Hofman.*

SBÍRKY OBRAZU PAMÁTEK; ARCHIVY PAMÁTEK.

Kde není památka přístupna studiu sama co originál, opatřuje se její obraz. K tomu účelu zobrazují se památky veškeré, movité i nemovité, musejní i architektury.

Přesný obraz památky jest s to vyvolati představu nad jiné určitou a spolehlivou a umožňuje vyhnouti se při slovním popise přílišné rozvláčnosti, takže pak obraz a slovo vytváří představu společně, dopl-

¹⁾ Viz třetí díl této knihy: Organizace ochrany památek.

²⁾ Krásnými příklady oddané lásky k památkám jsou začasť správcové sbírek veřejných, kteří zařazují do nich své vlastní. Příkladem Hellichovy výkopy v museu v Poděbradech.

ňující se; obraz — byť i sebe menší — na ráz zpraví spolehlivě o celkovém tvaru předmětu a slovný popis může pak rychle vybudovati i analogické pohledy na předmět s jiných stran, upevniti představu poukazem k tomu, co na obraze lze postřehnouti, oživití schema vylíčením barev, rozlišením materiálu, označením techniky. Pokud jde o ilustraci, jest vždy dáti přednost reprodukci mechanické, t. j. *fotografii*, která jediná může zpravití badatele o skutečnosti objektivně. Fotografické snímky mají tu býti ostré, prokreslující podrobnosti tak, aby bylo lze je po možnosti stopovati jako na originále. Jen barevné věrnosti nelze tu docílovati, protože barevná fotografie není posud zcela spolehlivá; a i při černé fotografii barevných objektů — zvláště obrazů — jest hleděti k účinkům jednotlivých barev na fotografickou desku (neutralisace barevnými skly), takže i toto mechanické zobrazování vyžaduje zkušeného odborníka.

U plastik jest kromě zřetelnosti zvláště důležitá volba hlediska, s něhož se snímek pořizuje; jsou plastiky namnoze komponovány pro určité pohledy a chybné stanovisko pozorovatele nedává pak vyniknouti komposičnímu zámyslu umělcovu. Tak zaujme-li se stanovisko příliš nízko nebo naopak příliš vysoko, nabývají linie tvarů jiného směru (mění se sklon hlavy a pod.), při pohledu s chybné strany pak zničí se obrys (resp. nahradí jiným méně výhodným) a případně sploští se prostornost sochy tím, že úmyslně vystupující a ustupující tvary srovnají se v rovině.¹⁾ Obraz tedy pak není vědecky výstižný, protože při jeho studiu nelze postihnouti podstatný, formální charakter památky.

Při *reprodukcii obrazů tiskem* jest rovněž opatrně určití, pokud se zmenší (měřítko); nesmí se především zmenšovati obrazy až k nezřetelnosti a třeba zvláště hleděti k zmenšení při nápisech v plánech. Zmenšení jest zvoliti po možnosti aspoň přibližně stejné u všech obrazů a u drobných objektů jest zachovati nejlépe přirozenou velikost.¹⁾ O zřetelnosti obrazu rozhoduje spolu i způsob, jak se rozmnožuje tiskem (*reprodukční metoda*). Jako se k mechanicky přesnému zobrazení věci užívá fotografie, právě tak i snímky mechanicky se rozmnožují pomocí fotografie a zúplna se pomíjí starší techniky reprodukční (ruční rytina do dřeva — dřevoryt, nebo kovu — „rytina“ a kresba od ruky na kámen — lithografie). Nejspolehlivější reprodukční metody jsou světlotisk a heliogravura; heliogravura však předem se povětšinou vylučuje nákladností, nemajíc nad to kromě vnější okázalosti rozhodných výhod zásadních před světlotiskem; tento

¹⁾ Viz pravidla o pruských soupisech Alinea VI, Bildliche Darstellung (Denkmalpflege IV. 78) a P. Kristeller: Zur Reproduktion von Kunstwerken (Repertorium f. Kunstw. XXXI. 588). Jest ovšem v určitých případech připustiti i nadprůměrné zmenšení: Tak na př. v Posseově katalogu obrazů berlínského Kaiser-Friedrich-Musea jsou reprodukce velmi zmenšené, ale lze to odůvodniti nutnou úsporou místa při množství těchto obrazů (vtištěných do textu) a snadnou přístupností originálů. Podobně na př. v Reinachově „Repertoire des Vases peints grecs et étrusques“ lze omluviti drobné měřítko tím, že jde tu o přehledné dílo quasi lexikální, jež vědomě počítá s jinými díly speciálními, jež přinášejí týž materiál po skupinách k zevrubnému studiu. Při normálním soupise jde ovšem přímo o vědecky upotřebitelnou publikaci objektu a jest tedy zmenšování po možnosti omezovati.

pak, protože lze jej užít jen na přílohy, také vyžaduje výloh, pro něž nemůže soutěžit tam, kde jsou peněžní prostředky omezeny, s methodami, jež připouštějí tisknout text i obrazy společně: se zinkografií (pro kresby pérem) a s autotypií (pro plošné tónové obrazy). Jich užívá se nejčastěji a lze jimi poříditi ilustrace i k vědeckému studiu zcela potřebné,¹⁾ pokud se jejich mechanická přesnost neumenšuje opravami a dokreslováním (retušemi) ať na negativu či kopii fotografické či na štočku.²⁾

Obrazy památek shledáváme jmenovitě i v *museích vlastivědných* a sbírkách rytin co pomůcky ke znázornění historické topografie a doklady umění grafického: panoramata, obrazy ulic, náměstí, kostely, krajiny; shromažďují se tu obrazy všeho druhu (fotografie, rytiny, kresby, obrazy z časopisů, výstřížky z knih). Také ve sbírkách grafických („kabinetek rytin“) bývá množství obrazů památek, jak plyne z povahy materiálu (reduty měst a j.) Rovněž potřebí obrazů památek ve všech *vědeckých a učebných ústavech*, jež buď slouží studiu dějepisu umění (př. universitní semináře), anebo přímo studiu starého umění pro vytříbení smyslu pro uměleckou formu (př.

¹⁾ Nová lithografie reprodukuje také postupem fotografickým (fotolithografie) a methoda Mertensova připouští tisk obdobný heliografuře (tisk z hloubky) na strojích knihtiskařských, ale obojí nevyvažuje posud oba obecné způsoby psavání.

²⁾ Velmi častý způsob takovýchto retuší na štočku jest silhouetování, při němž se odstraňuje tmavé pozadí, aby při tisku na bílém papíře fotografovaný předmět vynikl; takovými úpravami však se spolehlivost fotografie u objektů, kde právě na obrysu záleží (předměty plastické), zcela ruší.

školy umělecko-průmyslové). Na hranici mezi oběma těmito typy ústavů, jimž jest opatřovati si soustavné sbírky obrazů památek, stojí musea umělecko-průmyslová. Jsou beze vší pochyby ústavy vědeckými veškerou svou podstatou jako musea jiná. Avšak motiv jejich zakládání v druhé půli XIX. století byl spolu zásadně paedagogický. Vznikly ze snah o obrodu uměleckého průmyslu, měly být vlastně velkolepými kabinetu učebných pomůcek pro umělce a řemeslníky, již vzdělávali se na umělecko-průmyslových školách. Těmž úkolu pak měly a mají napomáhati knihovny těchto museí, jež zejména doplňují sbírky poučením o objektech a „vzorech“ staré práce řemeslné, jež nebylo lze zjednati v originále pro sbírky musejní; obraz jistě je tu především schopen zjednati představu o nich a to ať již je v knize nebo co volný list: rytina, litografie, tisk, fotografie či j. Tak vznikly v knihovnách museí umělecko-průmyslových početné, namnoze obrovské *sbírky „předloh“*. Obrazy byly tu hodnoceny a to zejména v počátcích těchto museí co předlohy k pracím novým; v době slohů historických byla taková sbírka žáku studnicí, z níž vyvažoval a sestavoval motivy v nové celky, nová díla řemeslná. Nyní nejsou takové sbírky žactvu vzorem tak primitivně bezprostředním, žáku slouží „předloha“ spíš jen za orientaci, najde tu podněty, ale nekopiruje se již — aspoň na dobře vedených učelištích — v tom smyslu, jako dříve vůbec. Tudy i sbírky předloh přesunují znenáhla poněkud svůj význam a smysl, rovně jako musea umělecko-průmyslová; vystupuje do popředí také badatelský zájem historický, jinak ovšem že studujícímu řemeslníku stejně jsou prospěšny tyto sbírky jako dříve, jenom že

on staví svůj pracovní stůl poněkud dále od vitriny mu-sea nebo pultu knihovny a chce tvořit formy v slohu své vlastní doby a vlastní invence.

Konečně typem sbírek obrazů památek — jsou archivy památek¹⁾. V zásadě *archivem památek* lze nazvat všechny soustavné sbírky obrazů památek. Jako archiv listin jest sbírka pramenů, jež podávají zprávu o nepřítomných, minulých událostech, tak archiv památek jest sbírka zobrazení, jež znázorňují nepřítomné, bývalé anebo daleké památky. Tak mluví se pak o obrazovém archivu krojů, architektur, uměleckého průmyslu a t. p. Ve vlastním smyslu užívá obyčejně se názvu „archiv památek“ pro soubor obrazů, který slouží úřední potřebě při ochraně památek. Při agendě úřadů na ochranu památek hromadí se zajisté materiál, o nějž se činnost úřední opírá, právě jako v kterémkoli úřadě jiném. Vzniká tu tedy registratura a archiv. Agenda úřadů ochranných má ten zvláštní ráz, že třeba pracovat stále konkrétně, ne s odtažitými pojmy, ale s památkami. Právě o tento stálý styk s památkou musí se ochrana opírat, ačli si počíná správně. Pokud nelze ohledati památku, třeba obrazů — fotografií, kreseb, nárysů, půdorysů, příp. modelů, odlitků. Soubor jich činí registraturu nebo archiv zvláštního rázu a ten spolu s listinami, jež slouží agendě, sluje archiv památek.

Úředník potřebuje však nejen materiál ke každému případu, nýbrž opatřuje si materiál k studiu památek

¹⁾ Otrockým překladem a paušálním tvořením slov byl vytvořen termín „památkové archivy“ stejně plochý jako „památková ochrana“, „památková konservace“ a p. j.

vůbec. Jednak potřebuje jej, aby byl připraven na každý jiný případ a nemusil pokaždé zvlášť — a třeba na škodu věci s opožděním — opatřovat si materiál. Jednak pak v úřední povinnost úřadu ochranného patří nejen organizace technické ochrany, nýbrž i vědeckých poznatků o památkách — úřad ochranný jest povinen bádati o památkách svého obvodu, publikovati je, vydávat soupisy a tudíž jeho archiv památek, je-li pečlivě veden a vědecky organizován, stává se znenáhla i sám o sobě vědeckým ústavem. (Paříž, Štrasburk.)

Proto se jmenovitě obrazy a plány z agendy úřední doplňují: užívá se prohlídek k soustavnému fotografování, kupují se dobré obrazy: především přesné fotografie, u starších jest se chopiti obyčejně rytiny, začasťe technického náčrtu stavitele anebo malebné skizzy malířovy; nelze-li jinak, prokáže dobrou službu i přesná pohlednice a výstřižky z časopisů.

Archiv památek tudíž se po stránce soustavné bu-duje právě jako museum. Postupuje se dle programu, vyplňují mezery, udržuje se v evidenci obchod s těmito objekty. Značným příspěvkem do archivů památek jsou ovšem obrazy a plány, jež pořizují se k soupisům; tento materiál po reprodukci v soupise nemá se zůstavovat le-žet bez užitku v deposituře, nýbrž má se ihned učinit mobilním a přístupným, montovat, nadepsat a zařadit.

Řazení obrazů a archivu památek jest ovšem obvykle všude místní. Plyne to z potřeby úřední. Mož-no však podružně rozlišiti obory umění: Architekturu, malířství, plastiku, umělecký průmysl a pod. Uložení materiálu v archivu památek třeba přizpůsobiti rázu věci:

jinak ukládají se akta, jinak obrazy, jinak plány; přesné rozlišení patří do techniky museální a knihovní.

Ješek Hofman.

SOUBORY PÍSEMNÝCH PAMÁTEK: ARCHIVY,

Úkol archivnictví v podstatě jest dvojný: 1. Chrániti archivní památky o sobě, brániti jich přirozenému fysickému zániku nebo dokonce zničení. 2. Udržovati archiválie pohotově k vědeckému badání. Prvý úkol zapadá v obor techniky,¹⁾ druhý v obor vědecké archivní organizace.

Archivy a knihovny se odlišují od museí tím, že význam památek archiválních a knižních netkví především ve formě, jako u památek musejních, nýbrž v literárním obsahu a že tudíž úkolem archivů a knihoven není vystaviti materiál, aby co nejlépe bylo jej viděti, jako v museích, nýbrž uchovávatí jej pouze v takovém přehledu, aby kterákoli písemná památka mohla být rychle pohotově k studiu a aby její literární obsah mohl z ní býti vybaven.

Mimo to však je rozdíl i mezi vznikem musea a archivu: Museum obyčejně povstává sbíráním věcí, jež namnoze jsou rozptýleny a teprve v museu se včleňují do soustavné výstavy, v museu vzniká mezi nimi teprve zřetelný vzájemný poměr, jehož dříve nebylo anebo jenž nebyl patrný; do musea přicházejí památky, když namnoze dlouho se jich užívalo k různým potřebám,

¹⁾ Viz pojednání o archivní konservaci v II. dílu knihy.

při tom jsou těmto původním účelům odnímány a počínají novou existencí, zcela jinou, než byla prvá. Archiv naopak nevzniká povětšinou sbíráním, nýbrž roste přirozeně ze samotných potřeb života a uchovává si, nebo má si uchovati tuto organičnost napořád: archiv vzniká úřadováním.

Každé úřadování totiž má za výsledek kromě viditelného vlivu v určité lidské organizaci: ve státu, v obci, ve spolku, v soukromém podniku, také soubor písemností, jež se hromadí postupně s prací, v nichž se obrazí všechna tato úřední činnost a na jejichž základě se úřaduje. Úřadování jest výplodem organizace a organizace není možná bez trvalé důslednosti; proto třeba při úřadování stále hleděti k minulé činnosti úřední, zprávy o ní vyhledávati v starých písemnostech a tudíž uchovávatí tento materiál v původní soustavě, neboť pořádek, jaký při úřadování vznikl, nejlépe zase úřadování vyhoví. Takovýto soubor listin jest listovna (*registratura*). Jednotných zásad pro pořádání registratur není, jako rozdílné je úřadování a jako rozdílné jsou osoby, jež registraturu zřizují, tak různé jsou i systémy registraturní; ovšem některé zhruba společné rysy sdílejí všechny listovny, jsou to výsledky některých společných zkušeností a zvyklostí úředních, jako: chronologický přehled došlých písemností, nebo knihy, kam se opisují vypravené dopisy (kopiáře), abecední přehledy (rejstříky), ve kterých jsou sepisována vlastní jména, místa, věci a udáno, kde jsou uloženy listiny, jež se jich dotýkají. Avšak ani tyto zvyklosti neprovádějí se všude anebo ne všude stejně anebo leccos mění se na nich příchodem

a odchodem úředníků. Kdo by tedy neznal úřadu a jeho organizaci, nevyzná se ani v jeho listovně, ona provází úřad, řídí se jím ve všem všudy, sdílí jeho osudy právě tak v ústředním úřadě millionové říše jako v úřadovně poslední osady, v kanceláři společnosti, jejíž lodě brázdí všechna moře světa, jako v krámku drobného překupníka; nerozhoduje tu také, je-li subjektem oné činnosti osoba právnická (státní úřad, obchodní společnost), nýbrž vznikají také registry jednotlivých osob, při čemž ovšem nemluví se o registratuře, nýbrž o korespondenci osob; soukromník totiž — pokud neorganizuje svoji činnost ve vlastní kanceláři — nechává své písemnosti, aniž by je systematicky srovnával a řadil, jako tomu je v skutečné registratuře a i pokud je srovnal, chybí tu zápisy o nich (protokoly podací, rejstříky a p.), protože vládne svými listinami sám, vyzná se v nich i beztak a protože takovou mechanickou práci jednotlivce pro nedostatek času není obvyčejně s to sám vykonávat.

Registratura množí se časem a vzrůstá, až dosahuje někdy rozměrů, jež ztěžují připouštějí, aby se jí řádně vládlo a užívalo; bývá tomu tak zvláště u veřejných úřadů, jichž trvání je vlastně neomezeno, protože dotýčný úkol veřejné organizace (soudnictví, správa státního hospodářství, správa obce) bylo třeba vykonávat ode dávných dob a úřady se sice snad časem měnily, ale dotýčný svůj úkol v podstatě přejímaly vždy znovu a s ním i výsledek úřadování minulého — registraturu. Tehdy bývá ovšem za těžko uchováti v registratuře všechny staré písemnosti, jež

nahromadily se za dlouhá desetiletí nebo i celá století a správa úřadu pokouší se zbaviti se těch, jež již pro úřad zastaraly a po nichž není třeba sahati vůbec nebo jen zvláště zřídka.

Za pravidlo jest si především uvědomiti všude, kde v registratuře jest starší, méně uživatelný, nebo k úřadování neužitečný materiál, aby byl oddělen od úředně užívané registry a ustaven v řádně spravovaný archiv. Tak dochází k rozlišení listovny úřední ve vlastní živou *registraturu* a část pro úřad zastaralou — *archiv* úřední, který spravuje se pak zvláště a spolu — protože aktuální zájem úřadu o tyto listiny jest jenom podřízený — vystupuje do popředí historická cena archívalií, jež z úředního materiálu stávají se archívními památkami. Nelze ovšem, aby každý úřad měl vlastní registraturu i archiv (místodržitelská registratura a místodržitelský archiv); starší soubory archívalií korporací veřejných ukládají se společně v ústředních archívech říšských, zemských, krajských, obecních a tam také uchraňují se registry korporací soukromých (spolků, obchodních společností) a soukromníků (spisovatelů, politiků).

V jednom archívu tudíž soustředí se pravidlem materiál, jenž není pokaždé seřazen jednotně; jsou to celky vzniklé o sobě a spořádané dle různých soustav a potřeb. Správy archívů podléhaly tu zvláště dříve pokušení usoustaviti toto množství materiálu jednotně dle pravidel, jež si samy určily, takže písemnosti stejného druhu (na př. archívalie k dějinám politickým, k historii místní, k dějinám práva) byly vyňaty z jednotlivých deponovaných registratur a spojeny v jedno; takové počínání však poškozuje

materiál archivní a umenšuje výtěžek historického studia v archivu takto nově spořádaném, nebo lépe řečeno zpřeházeném. Vzájemná souvislost archiválií na místech, kam je zařadila činnost úřední, jest totiž s to povědět bedlivému badateli mnoho podrobností a ukázat hlediska, jichž by se na listině izolované a vytržené ze souvislosti nedohádal. Proto pořádek každé staré registratury má zůstatí v podstatě nedotčen a to až do takových podrobností, že na př. ani žádný svazek listin nemá se rozložití, pokud se nezjistilo, proč byl pořízen; neboť nesmí se zapomenouti, že nejen jednotlivá písemnost, ale i celá stará listovna jest památkou celistvou, že archiv je organicky vzniklý soubor listin a zdroj organicky souvislých znalostí o minulosti.

Nedotčeným pak má zůstatí archiv i potud, že každá jeho součást — listina, část listiny — má se zachovávatí v originále a to i tehdy, když snad byl pořízen opis a originál zdál by se být nezřetelnou troskou.

Zvlášť v malých archivech jest se obávati spíše než kde jinde, že materiál archivní nebo jeho řádná správa a srovnání utrpí, a to proto, že příliš často není prostředků nebo porozumění, zjednatí těmto archivům odborně školené úředníky, takže často cenný materiál pokud nebývá přímo *ničen* nebo tak *nevhodně uložen* že jest vystaven nenáhlému zániku, bývá vydáván do rukou ochotných, ale neškolených pracovníků, kteří *přirozený systém registratury ruší* a poškozují její vědeckou uživatelnost, věnujíce svůj jednostranný zájem tu pečeti, tu autografům, jindy illuminovaným listinám nebo listinám královským a vyplňují

jimi musejní skříně, ostatní materiál však zůstávají nechráněny a změněny tímto kořistěním. Takové počínání možno uvéstí za obdobu onoho pochybného zájmu archeologického, který rozkopává hroby a mohyly, aby zmocnil se několika efektních objektů, ale ostatních poznatků při výkopu nedbá a příštím badatelům buď ztěžuje nebo vůbec znemožňuje soustavný vědecký výzkum. Anebo asi obdobně by si počínal, kdo by přerovnával zařízení ve starém domě, kde zachovalo se do podrobností vše na těch místech, kde čeho bývalý majitel kdysi užíval, takže na rozestavení a poloze každé části nábytku nebo zařízení lze ihned vyčísti, co se tu dalo a jak se dělo; spořádatí takový dům podle musejního schematu by se každému jistě přičilo, protože byly by na ráz zničeny všechny vzájemné vztahy věcí, jimiž věci v obývaném interieuru právě před námi ožívují, byl by zhlazen obraz života, který se tu rozvíjel, setřeny výmluvné stopy rukou bývalých obyvatel.

Pokud nedojde k oddělení staré registratury a ustavení v archiv, anebo pokud by nedostatek místa naprosto to nepřipouštěl, jest třeba, aby byl *povolán archivní odborník* (konservátor archivní, úředník archivní), jenž by označil sám, oč mohlo by být registraturě ulehčeno, co třeba v registraturě před vyřaděním a zničením („skartováním“) zachovati, anebo jenž dal by dotčným úředníkům či ochotníkům aspoň návod.¹⁾

¹⁾ Za poradce možno u nás užítí konservátorů ministerstva školství a osvěty. O zprávu, kterému konservátoru jest příslušný obvod příkázán, jest — pokud by nebyly po ruce pří-

Takovýto návod nemůže ovšem býti leč přibližný a může dotýkati se obyčejně jen určité registratury, již rádce aspoň zhruba přehlédl. Naváděti k správnému vyřadování listin (ke „skartování“) úplné laiky v badání archivním — byť i byli snad velmi schopnými úředníky kancelářskými — a podávati takový návod všeobecně, toho nelze se odvážiti vůbec. Obsah archivního materiálu je tak různý, že nelze jej v návodu vyčísti. Každá veřejná činnost úřední, ba každá téměř kancelář soukromá může býti podnětem ke vzniku listin nebo kollekcí akt, jež jsou historicky cenná. Správně tu však posuzovati dovede jen ten, kdo je zkušený v badání archivním a ví, jak čerpati z archívalií, neboť laikovi zůstane často i nejvzácnější archívalie němá a on nechápe, že je cenná.

Výsledkem a doplněním celkového srovnání archívu má býti pak práce *inventarisační* (katalogy), jejíž zřetel postupuje po řadě k jednotlivým kusům, a uvádí je v evidenci i přehled. Katalogy mají orientovati úředníka a badatele co nejrychleji o druhu i obsahu jednotlivých listin i aktů a mají usnadniti co nejrychlejší vyhledávání kteréhokoli kusu. Katalogů a rejstříků bývá ovšem v dobře spravovaných archívech řada; srovnávají se v nich seznam materiálu archivního pro badatele dle jmen, dle míst a podobných speciálních kriterií. Katalogy jsou důležitou a nezby-

slušné seznamy úřední — požádati okresní hejtmanství. Případně možno dotázati se u okresního konservátora památek uměleckých a historických, jenž bude moci odkázati ke kolegovi konservátoru archivnímu; lze také dopsati ředitelství Zemského Archívu v Praze či v Brně inspektorátu archívu v Bratislavě nebo zemským konservatorátům.

nou součástí archívu, protože jsou klíčem k jeho obsahu, umožňující badateli, aby s námahou co nejmenší se orientoval, kde na ráz najít potřebný studijní materiál; bez pečlivých katalogů bylo by lze v archívu orientovali se leč za cenu úmorné práce a zbytečně vyplývaného času. Katalog přibližuje teprv fakticky archívu jeho vlastního účelu, jímž jest: býti obecně badatelům přístupnou a obecně užitelnou sbírkou historického materiálu. Proto vydávají se katalogy archivní — pokud lze — tiskem, dbá se soustavně otiskování hlavního obsahu (regist) důležitých cyklů listinných a — kde je dosti sil a peněz — zakládají se zvláštní publikace archivní, kde se soustavně seznamuje všechna obec badatelská s obsahem dotyčného archívu.¹⁾

Povinností tedy jest nejen chrániti svěřené památky před zkázou — ať úmyslnou ze svévole či neporozumění nebo před přirozeným rozkladem — nýbrž jest třeba, mají-li tyto archívalie vskutku přispěti k rozmnožení historického poznání, aby bylo zjištěno, jaký jest jejich povšechný obsah, což děje se inventarisací, a aby se tyto znalosti o svěřeném materiálu archivním sdělily s kruhem pracovníků co největším, což může se státi otiskem inventáře; to jest však poměrně tak nákladné a mimo to znalosti k vědeckému soupisu archívalií jsou u správců malých archívu obyčejně přece jen tak nerovné, že tisk inventářů malých archívu pravidlem provádí se společně za dozoru státních nebo zemských orgánů a z peněz veřejných.²⁾

¹⁾ Viz stat o soupisech a katalozích archívu.

²⁾ Příkladem jest jednotně organisovaný soupis hlavně sou-

Kde dosud k takovéto organizaci archivního soupisu nedošlo, jest správně archivní tým bedlivěji toho dbáti, aby zajistila úplnost a přehled archivu vlastním soupisem rukopisným a aby otiskla v odborných časopisech aspoň úhrnný popis, které obory historického studia mohou z archivu těžiti a jaký asi materiál z těchto oborů to jest.

K vědecké výzbroji velikých archivů přísluší i fotografické pracovny, jež přispívají dle potřeby k luštění písemností methodami fotografickými a dodávají ve snímcích materiál studijní badatelům přespolečným. Úkolem velikých archivů, pokud jinak není to opatřeno, jest také pečovati o pořádání kursů pro archivní úředníky.

Pietu širších vrstev k písemným památkám mohou archivy pěstiti výstavkami význačných listin — případně s přednáškami o tomto materiálu, neboť všude, kde nezatěžuje se tím příliš vědecká práce odborná, jest povinností vědeckých ústavů prospět i obecné osvětě.

Ješek Hofman.

PAMÁTKY KNIŽNÍ.

Úkol knihy není jen vzdělavací, ale kniha jako každý starý výtvar lidské ruky jest i památkou. Byl jednou stanoven zdánlivým paradoxem rozdíl mezi bibliotékářem evropským a americkým: evropský bibliotékář snaží se prý, aby knihy jeho knihovny byly co nejvíce ušetřeny,

kromých archivů, jak vydávala jej „Společnost k výzkumu největších rakouských dějin“.

americký, aby byly co nejvíce opotřebovány, máje nejraději ty knihy, jež musí nejčastěji nahrazovat. Evropský knihovník své knihy střeží, americký rozšiřuje. Srovnání není bez pravdivého základu: staré evropské knihovny jsou především sbírky vzácných pokladů, jež jsou předmětem studia, nové americké především zásobárnami vzdělavacích pomůcek pro všechny vrstvy. Ovšem že evropské připojují k svým sbírkám starých památek zásoby moderní literatury k praktické vzdělavací potřebě a americké shromažďují též rády rukopisy, prvotisky, unikáty — literární poklady, neurčené k denní vzdělavací potřebě.

Ten dvojitý úkol knihovny charakterisuje právě dvojí poslání knihy: jako vzdělavacího prostředku a jako památky. Kniha má býti především živá nositelka kultury, šířitelka vzdělání, pojítka, sbližující lidské duše, jednotící lidské myšlení. I nejvšednější kniha má však rysy, jež ji činí i památkou — dokumentem doby, prostředím, myšlenkového ruchu. S jakou péčí opatrujeme dnes každý lístek pergamenu, na němž zapsáno v XIII. století nad latinským textem české slůvko, jak vzácný jsou dnes první české tisky — ať bible neb trojanské kroniky — z XV. století. Jaké ceny nabývají v očích literárního historika žlutavé sešitky zchrádlého papíru, na nichž koncem XVIII. a počátkem XIX. věku jsou tištěny první pokusy českého básnictví.

Bez ohledu na úpravu a na obsah nabývá taková knížka dávné minulosti shodou okolností ceny vzácného pokladu, jenž je svědkem výmluvným a pravdomluvným o faktech, jež by jinak unikly naší pozornosti. A není divu, hledí-li knihovna šetřit a uchovat před zká-

zou svoji sbírku takových dokumentů; jeť taková kniha důležitým pramenem k poznání minulosti — památkou, jejíž ryzi význam historický bývá leckdy zvýšen i cenou uměleckou. Vedle výroby tihového zboží od počátku tisku rostla totiž snaha vytvořit umělecký styl knihy: papír, tisk, předsádka, vazba, výzdoba, písmo, titulní list, úprava záhlaví a zakončení, rozměry a rozsah stránek, vše studováno po staletí, s horlivou péčí, nabývalo svého stylu, jenž měnil se vkusem doby i změnou techniky a dosáhl dnes veliké dokonalosti i rozšíření. Starší takové pokusy o vzácnou úpravu knihy učinily z některých vydání drahocenné památky umělecké (bibliofilské).

Cena těchto knižních památek záleží pak v tom, že nejen uchovávají starou literaturu, ale jsou spolu doklady o pokroku a snaze po uměleckém výrazu v typografii (tisk), malířství (ornament a ilustrace) a knihařství (vazba).

Avšak nejen úprava může učinit z knihy víc než pouhý prostředek k práci, vzdělání neb zábavě, jež ničme, užívající ho, neb postupujeme dál, když ho nemáme již potřebí. Jsou knihy, jež stávají se našimi miláčky, poněvadž mluví k nám jimi autor, který je naší duši blízký. A čím více se včítáme do jeho díla, tím milejší je nám právě ten exemplář, z něhož jsme autora po prvé poznali, jenž provázel nás životem, okouzloval svým obsahem sny našeho mládí, byl nám utěшитelem v hořkých chvílích. Láska k dílu přenáší se na knihu, již šetříme z úcty k těm chvílím, kdy byla nám druhem. A jsou knihy, jež zbyly nám co odkaz milých lidí, jimž byly takovým průvodcem, co upomínka na soužití

s nimi, památka na doby s nimi prožité v těsné duševní důvěrnosti. Taková kniha je pro nás také *historickou památkou*, třeba tu šlo jen o historii rodiny neb intimní vzpomínku na naši vlastní minulost. — Jsou však i knihy toho druhu, jež svými majetníky jsou památkou celého národa. A tak kniha, jdoucí za kulturním posláním národa, stává se památkou jeho ducha, památkou jeho umění a památkou jeho života.

Ušchovávat tyto památky národního života je povinností knihoven a muzeí. Velké knihovny studijní, jež již z minulosti uchovávají jako odkaz sbírky knižních památek, starají se také o sbírání jich z doby současné. Po venkově však, kde knihovny mají převahou úkol šířit vědomí a čtení, postupují raději úkol uchovávat významnou knihu místním a okresním muzeím. Ať knihovna, ať museum hledí tedy sbírat pro dobu budoucí z knižních památek toto:

1. Současnou literaturu náhodnou a příležitostnou, která obsahem nemá třeba literárního významu, ale v soustavné sbírce bude příště dokumentem doby: provolání, slavnostní a příležitostné publikace, programy, polemiky atd. svého kraje. Drobnou literaturu tiskáren svého kraje (písničky a povídky pro lid, kalendáře, modlitby, pozoruhodnější cenníky a návody).

2. Ze starší doby *prvá vydání českých knih* XVIII. a počátku XIX. věku, i starší lidovou literaturu, v kraji uchovanou. *Staré školní knihy* svého kraje z první polovice XIX. věku, i starší.

3. Staré tisky české.

4. Všechny *staré rukopisy*, ať již jsou to paměti zapsované v XVIII. a XIX. stol., traktáty, zápisky, modli-

tební knížky a pod. neb zbytky starých rukopisů středověkých.

5. Knihy chované co *památky rodinné* hlavně s přípisly a knihy z *majetku vynikajících mužů a žen*.

6. Knihy *významné výzdobou a úpravou*, vazbou, předsádkami, ex libris a pod., zvláště pokud mohou sloužiti za doklad vývoje řemesel a umění dotyčného kraje (na př. tiskařství, knihařství, papírnictví, rytectví, miniaturního malířství a pod.).

Všechn tento materiál má býti v knihovně pečlivě umístěn zvláště, má býti chráněn před zkázou a zbytečným půjčováním, seřazen věcně, dle toho, čím vyniká nad obyčejnou knihu, čím jest nám památkou, a to právě tak soustavně, jako je tomu u památek musejních, a také pečlivě inventarisován. Vystavovati jej všechn není ovšem ani možno ani účelno, protože památky písemné jest — mají-li se státi výmluvnými — studovati a nestačí pohled na knihu ve skříni, kam patří jen úzký výběr. Hledíme-li tedy k dvojímu významu knihy — literárnímu obsahu a výtvarné formě — jest patrné, že velkým knihovnám jest uložen vlastně úkol dvojitý, totiž úkol šířiti osvětu a úkol býti knižním museem. Malé knihovny naopak nejsou s to vyhověti oběma úkolům najednou, nýbrž zůstávají na organisaci šíření osvěty a knižní památky odkazují museím, vyřazující je z oběhu půjčovného a prostředkující tedy sběr písemných památek musejních.

Václav Tille.

SOUPISY MUSEÍ, ARCHIVU, KNIHOVEN.*)

Prvým úkolem ochrany jest poznati všechno množství památek, jež se má chrániti, a změřiti tak úkol. Jest se tedy ptáti především kolik a jaké to jsou památky. Tuto prvou elementární otázku zodpoví *seznam (inventář)* památek.

Inventáře v nejširším smyslu pořizovaly se — jakmile hospodářství s hmotnými statky dosáhlo vyšší úrovně — ovšem ode dávna.¹⁾ Staré inventáře byly pořizovány z *důvodů hospodářských a správních*, aby seznamenaly věci soustředěné v rukou jednoho právního subjektu nebo aby právně zjistily existenci věci v určitý okamžik (v době koupě, ve chvíli úmrtí) a aby je sečetly a rozlišily údajem nápadných vnějších znaků (barvy, materiálu a p.). Potud by se shodovaly i se základní zásadou inventarisace památek, neboť i tu se vychází z potřeby, aby se památky především *zjistily* a aby tak bylo lze je přehlédnouti.

Hledíme-li takto k starým seznamům, jest na jevě, že vlastně každý takový seznam, pokud jest na př. starší než lidská generace (as 30—40 let), jest spolu

*) Tato a následující stat jsou upraveným otiskem článku „České Revue“ 1919.

¹⁾ Příkladem jsou censorské inventáře, pořizované k fiskálním účelům v říši římské; uvádějí se v souvislost se soupisem uměleckých děl u Plinia a byly by tak z nejstarších dokladů o přeměně běžných pomůcek hospodářských k potřebě badatele. — Ráz starých inventářů ilustrují na př. ukázky v Regestech otiskovaných v Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses.

inventářem památek a to prostě proto, že objekty, shrnuté v něm kdysi co věci užité, dnes jsou pro nás památkami. Ovšem těchto památek namnoze vůbec už není a seznamy po té stránce stávají se jen historickým pramenem; i když pak takové předměty potrvaly až podnes, shledáváme, že nejsou tam, kde je uvádí seznam; tu stává se tedy starý inventář jen průvodcem, jenž napomáhá na př. sledovati oběh uměleckých děl a dokládá nám tak s jinými archiválními prameny historická fakta, jež spolu s vědeckým výzkumem samotného díla a s vnější i psychologickou biografií umělce zodpovídají problémy dějin umění (inventář zařízení domu uvádí určité obrazy, sochy; inventář budov v kupní smlouvě vyčítá části zámku, dvorce).

Ovšem není vědeckých seznamů, jež by se spokojily pouhým zjištěním existence a popisem vzhledu. Prostá evidence památek, aby nebylo lze žádnou nepozorovaně odstraniti, jest požadavkem nejprimitivnějším. Památka, jež již svým pojmem vždy tkví v minulosti, vyžaduje, aby tento poměr k minulosti byl blíže zjištěn — určením stáří; současně pak vybavuje se otázka, zachovala-li se, jak vznikla či změněna (opravy předmětu, přestavby domu), a kdo jest původcem změn. Tak při pořizování seznamu památek nelze se obejít, aniž by se řešily *otázky historické*. Ochrance však mimo dat o existenci, stáří a každé změně na památce hledá poruchy, jež by se mohly státi příčinou pozdějšího zániku, vyhledává příčiny těchto poruch a pak je odstraňuje. Ocenění i vlastní ochrana památky jsou tedy podmíněny zevrubnou znalostí objektu, seznam památek pak má tyto znalosti shrnouti a zjednotiti prak-

tickému ochranci památek představu o úkolu, jenž jej očekává. Aby se pak získalo takových soustavných znalostí o památce, jest jí třeba soustavně probádati, t. j. kromě praktického účelu — chrániti památku — objevuje se theoretický cíl vědecký: rozmnožiti lidské poznání o památkách a zorganizovati všechny poznatky z nich a o nich ve vědeckou soustavu, což jest úkolem historie. *Soupis památek* jest tedy spolu *výzkumem památek* a úkolem historika.¹⁾

Vědecké inventáře liší se značně od sebe a to hledíc jednak k památkám, jež jsou v nich shrnuty, jednak k účelům, pro něž jsou pořizovány. Pokud se hledí k povaze památek, jest patrno, že jednu skupinu tvoří *památky ve sbírkách* již soustředěné k účelu studia a methodicky uspořádané, druhou velkou skupinou pak

¹⁾ Soupis památek nebyl dosud vždy svěřován historikovi, a to pro nedostatek osob i peněz. Prvé náběhy k soupisům pokoušely se pracovati s aparátem správního úřednictva a s ochotníky. Z mnohých př.: Oběžník francouzského ministra vnitra z r. 1857 prefektům departementů, aby za měsíc (1) pořídili soupis památek svého obvodu nebo ještě r. 1901 nařízení ruského ministerstva vyučování, aby státní úřady zaslaly zprávy o památkách příslušných okresů. (Ostatně charakter úředních pomůcek podržely celkem posud soupisy francouzské a italské vůbec.) Práce ochotnická byla při inventarisaci a pracích historicko-topografických organizována dotazníky. Z nich jsou na př.: R. 1840 „Sendschreiben des kgl. sächsischen Altertumsvereins an die Freunde kirchlicher Altertümer im Königreich Sachsen“ (otisk v „Mitth. des kgl. S. Vereins zur Erf. u. Erh. vaterländischer Altertümer, Drážďany 1853); r. 1865 „Fragen zur Förderung der Ortskunde“ (vydal „Verein für Landeskunde“ u A. Richtera ve Vídni); r. 1878 „Archaeologické otázky od Lehnera a Bauma, rozeslané „Křesťanskou Akademií“ v Praze; r. 1879 dotazník c. k.

jsou *památky živé*, rozptýlené po širých obvodech a při svém umístění i spořádání vázané především prostou potřebou života. Seznam sbírek jest tu ovšem úkolem užším, od něhož jest při theoretickém výkladu vyjítí.

Sbírkami v nejširším smyslu jsou jednak *museální sbírky* všeho druhu, jednak soubory písemných památek, t. j. *archivy a knihovny*. Tyto se odlišují od museí tím, že význam památek archiválních a knižních netkví především ve formě, jako u památek museálních, nýbrž v literárním obsahu a že tudíž úkolem archivů a knihoven není vystaviti materiál, aby co nejlépe bylo jej viděti jako v museích, nýbrž uchovávatí jej pouze v takovém přehledu, aby kterákoli písemná památka mohla býti rychle pohotově k studiu a aby její literární obsah mohl z ní býti vybaven. Proto rozlišují se právě inventáře museí od seznamů archivů a knihoven.

Seznam knihovny hledí k obsahu knih. Tento obsah jest duchový. Není sám o sobě v knize objektivně

komise na ochranu památek (vypracován od Schestaga, Sakena, Wintra, otištěn v Mitth. Z. K. 1878, str. CXXXI). Positivním výsledkem dotazníků mohou ovšem být jen předchozí informace o místě, kde památky jsou; ukládati adresátům výzkum a ocenění památek, jak starší výsledky ukázaly, nelze. Dotazní akci v tomto omezeném smyslu koná na př. Česká zemská komise na ochranu cechovních památek. Památky písemné jsou ve výhodě potud, že stačí správná reprodukce obsahu, aby se význam památky postihl. Tak zřizuje pomocí dotazníků inventář církevních archivů evangelické církev v Hessensku. (Schema k pořizování inventáře archivního otištěno v Korrespondenz-Blatt, Gesamt V. Deutsch. Gesch. u. Altert. V. LVII., str. 475.)

obsažen — a ocitá se tam teprve, když čtenář si jej vyvolal a zaniká současně s touto tvořivou prací čtenářovou anebo s fyzicky postižitelnou reprodukcí, jde-li o literaturu hudební. Seznam knihovny hledí právě k tomuto irrealnému obsahu knihy a lze říci, že spíše třídí pojmy knihami vybavované než knihy. Památkami vlastně tu jsou pojmy, jež dávno vytvořeny, rozvinuty a organisovány v myšlenkovou soustavu, přetrvaly čas jsouce tradovány knihou co výplodem konvence. Údaje v katalogu knihovny¹⁾ tedy se volí tak, aby podle nich bylo lze orientovati se především o obsahu knihy: uvádí se titul, kniha vpisuje se do určitého oddílu katalogu, v němž shrnut příslušný obor vědy. Roztřídění oborů v knižních katalozích jest individuální a při užívání katalogů jest třeba je předem přehlédnouti; protože pak jde tu o ryze praktické rozlišení, dějí se pokusy zavésti jednotné třídění knihoven.²⁾ Údaje o autoru, místu, čase, tiskárně, formátu dotýkají se sice částečně vnější formy knihy, ale i jejich účel jest především praktický: zjistiti totožnost knihy. Teprve speciální katalogy, jež hledí k formě knihy jako k *dokladu*

¹⁾ Př.: Borovský-Wirth: Katalog knihovny Umělecko-Průmyslového Musea v Praze. Pro usnadnění studia vydávají se i generální katalogy více knihoven; tak chystá se generální katalog pruských vysokoškolských bibliothék a byl vydán generální seznam časopisů v německých a rakouských k nihovných vysokoškolských. Ze starších děl jest toho druhu Hirschingův popis německých knihoven (1786—1790).

²⁾ Z těchto pokusů jest decimální systém Deweyův, propagovaný mimo jiné českým ústavem bibliografickým.

*úvoje techniky grafické,*¹⁾ jsou inventáři podstatně stejnorodými s katalogy musea.

Obdobně jest tomu se soupisy *rukopisů* v archivech a knihovnách, kde především vytyká se obsah.²⁾ Listiny z důvodů oekonomických obyčejně se v tištěných inventářích jednotlivě uvádějí jen po určitou mez (na příklad do XIII. nebo do XIV. století a podobně). Listina určuje se druhem (privilegium, erbovní list, kšaft) a stručným naznačením obsahu — regestem (kdo ji vyhotovil, kdy, komu, nač),³⁾ ostatní listiny a akta označují se pak úhrnem (naznačí se jakou úřední činností vznikly: akta soudní, účty a podobně). (Další zevrubné rukopisné katalogy dle jmen osob, míst a t. d. patří do nauky o archivnictví.) *Rukopisy* v užším smyslu slova (v podobě knih) vytykají se jednotlivě a to nadpisem, údajem o stáří (ať je vepsáno v knize či ať je třeba určit nebo odhadnout), poznámkou o případných přípiscích pozdějších; pokud je v knize sloučeno více různorodých částí, třeba je vytknouti, pokud by nebyl patrný obsah z titulu nebo

¹⁾ Způsob popisu, najdete v části o musejních katalozích.

²⁾ Pi.: Popisy ve „Zprávách Zemského Archivu království Českého“ (od r. 1906).—„Inventare oest. staatlicher Archive“. Vyd. c. k. archivní rada od roku 1909. — Archivalien zur neueren Geschichte Oesterreichs. Vyd. Společnost k výzkumu novějších dějin rakouských.

³⁾ Památkami písemnými jsou nápisy i na jiných materiálech než na papíře a pergameni — než tyto předměty neumísťují se v archivech a knihovnách, nýbrž již rázem hmot, jež tu slouží za látky psací, odkazují se do museí, jichž zařízení vyhovuje předmětům toho objemu a jichž správa vyzná se v opatrování a konservaci věcí z takovychto materiálů.

knihy byla bez titulu, třeba vyznačit obsah zvlášť. Údaje o hmotné formě rozlišují pak, jakých psacích látek bylo užito, jak jsou tyto látky staré (stáří pergamenu, papíru nespádají vždy v jedno se stářím písma); jaký je formát a počet stran; konečně pak zprávy o výzdobě (iniciály, ilustrace), o vazbě, znaméních majitele (ex libris, superexlibris). Při sestavování seznamů tedy se hledí ke knize, k rukopisu více nebo méně i jako k objektu vzniklému činností výtvarnou, což samo již stačí, aby poskytlo povšechnou orientaci a prvá vodítka tomu, kdo studuje rukopis jako památku umění výtvarného a techniky;¹⁾ takové seznamy tedy jsou s to, aby získaly trvalou evidenci památek v knihovně, t. j. zevrubnější představu o literárním a zběžný pojem o výtvarném obsahu knihovny; speciálnímu studiu dějin umění vyhoví ovšem soupis pro tento účel specialisovaný.²⁾

Pokud soupisy listin a rukopisů nedělí materiál *podle místa* (katalogy jednotlivých archivů, knihoven), nýbrž pokud přinášejí jej spořádaný *chronologicky* bez ohledu, kde je uložen, vznikají soupisy dalšího typu.³⁾

¹⁾ Pě.: J. V. Šimák: Rukopisy z majorátní knihovny hrabat z Nostitz-Rienecka. Vyd. Česká Akademie. Praha 1910.

²⁾ Dva katalogy byly vydány pro knihovnu kapituly Svato-vítské: „Seznam rukopisů“, hledící především k jejich literárnímu obsahu, od Patery-Podlahy a „Soupis rukopisů“, hledící k jejich obsahu výtvarnému, od Dr. Podlahy.

³⁾ Příklady: Erben-Emler: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. — Boček-Chlumecký-Chytil-Brandl-Brettholz: Codex diplomaticus Moraviae. Böhrmer: Regesta chronologico-diplomatica regum et imperatorum Romanorum. — Jaffé-Pothast: Regesta pontificum Romanorum.

Tyto práce v původním a širokém smyslu jsou také soupisy, neboť regest popisuje obsah písemné památky a činí ji přístupnou studiu zcela obdobně jako popisuje soupis nebo katalog musea tvar památky výtvarné a zpřítomňuje ji; také pro zabezpečení věcného obsahu písemných památek jest otisk regestu důležitý obdobně jako katalog či soupis výtvarných památek pro uchování představy o formě památky výtvarné. Zásadním rozdílem však tu jest, že na jedné straně jest souhrn zpráv o písemných památkách z *určité doby*, na druhé straně souhrn zpráv o písemných památkách z *určitého musea* či *kraje*. Pro ochranu památek samu pak ovšem je důležitější seznam dle míst, protože prakticky možno organisovati ochranu památek jen v omezeném administrativním okruhu.

V inventáři musea jest důsledně dbáti všeho, čeho je třeba k *evidenci, k výzkumu a ochraně* sepisovaných památek. Každý předmět kromě údaje inventárního čísla se přesně popisuje: ¹⁾ Především udává se jeho *název*, ²⁾ při čemž jest šetřiti naprosté přesnosti

¹⁾ Řád Soupisu památek v království Českém určuje v § 4.: Všechn popis řídí se určitým pořadem v celku a v jednotlivostech a má co nejstručněji vylíčiti každý předmět umělecky neb historicky pozoruhodný tak, aby byl určitě označen a aby každým znalcem mohl býti identifikován. — Pravidla pruských konservátorů určují: Die Beschreibung eines Gegenstandes muss alles enthalten, was zu seiner Kenntniss nötig, dabei übersichtlich, knapp und klar im Ausdruck sein. (Denkpfge 1902, 76.)

²⁾ Pokud název nelze udati, protože účel jest neznámý (fragmenty, staré nástroje), jest se spokojiti popisem. Sub-

pojmu a užívati jazykově ryzích technických terminů z oborů, do nichž inventované předměty spadají, aby vždy týž předmět byl vyjadřován týmž názvem a tento aby měl obecně známý pojmový obsah ustálený konvencí ¹⁾ i zvykem. K názvu připojuje se popis. Naznačuje se celkový *tvar* předmětu; kde lze, udává se pomocí některého z jednotlivých měřických těles základní tvar celkový nebo základní tvary, v něž lze si věc pomyslně rozložit (kamna o tvaru válce, přílba kulovitá s hledím kuželovitě vydutým); stejně ovšem užívá se při popisu měřických tvarů v rovině (obdélný stůl pravoúhlý, elipčitý rám) anebo popíše se věc označením napodobeného tvaru přírodního (nožka v podobě ptačího spáru). Všechny údaje o tvaru doprovází se údaji o velikosti — *měrami* (délka, šíře, výška, průměr atd.). Dále zpravuje inventář o *materiálu*, z něhož předmět byl zroben, a o výrobní *technice* (železná mříž kovaná, leštěná dřevěná skříňka, vykládaná perletí); při popise se pak také poznamenává, je-li věc poškozena a jak (uražené části, smytá polychromie, pukliny), aby se zjistila pro příště autentičnost a usnadnil dozor nad fyzickou existencí památek. Za popisem následuje *určení stáří a původu* (místo vzniku, autor). Tyto jsou buď patrný na věci nápisem, signaturou, monogramem (socha, obraz), puncem (zlatnické dílo), jež jest přesně opsati nebo reprodukovati

jektivní domněnky třeba příslušně označiti; na obšírný rozbor takto pochybných kusů ovšem v soupise místa není.

¹⁾ Archaeologická komise „České Akademie“ pracuje za tím účelem o terminologickém slovníku.

(fotografií, kresbou, otiskem)¹⁾; jinak jest místo a autora určití ze zápisů musea, z literatury, archivních pramenů.

Tam, kde sbírka jest vědecky probádána a kde díla v ní pocházejí z takových obvodů, kde dospělo se již k vybudování určitých a odůvodněných schemat vývoje, lze rozdělit inventární objekty přehledně přímo dle skupin, do nichž byl příslušný katalogisovaný materiál již předchozím studiem roztríděn. Tam však, kde těchto přípravných prací není, volí se určitá vnější dělka (dle druhu a materiálu, sujetu a p.).²⁾

Ze soupisů musejních jest zvláště vytknouti soupisy *museí, obrazů* (gallerií). K druhovému údaji výtvarného díla (obraz, socha) a údaji rozměrů připojuje se tu bezprostředně označení předmětného obsahu díla (ukřížovaný, lovecký výjev, krajina), popis tohoto sujetu, jak je znázorněn a popis umělecké formy. Popis

¹⁾ Pokud jde o nápisy, publikované už v jiných vědeckých dílech, stačí citace. Tak při inventarisaci římských starožitností s nápisy předpisuje se revokace k Momenovu Corpus inscriptionum a pod.

²⁾ Příkladem *Kataloge des Kaiser-Friedrich-Museums, Berlin*: Wulff, Altchristliche u. mittelalterliche byzantinische Bildwerke 1909. Vöge, Die deutschen Bildwerke 1910. Posse, Die Gemäldegallerie des Kaiser-Friedrich-Museums, I. 1909, II. 1910. — *Kataloge des Germanischen Museums, Nürnberg*: Josephi, Die Werke plastischer Kunst 1910. — Schweitzer: Die Skulpturen-Sammlung im städtischen Snermond-Museum z u Aachen 1910. Svazek textu a dva svazky tabulek. — Katalogy sbírek Eremitáže v Petrohradě: Указатель отдѣлення среднихъ вѣковъ и эпохи возрожденія. Э. Ленць: Собрание оружія 1908. — Z pražských museí počíná otiskovati Museum města Prahy inventáře ve Výročních zprávách od roku 1911 prací Dr. Harlasa a Dr. Stecha.

předmětu vyčítá předměty nebo osoby, jež se spatřují na obraze, jich vzhled, šat, jejich vzájemný poměr, polohu, pohyb, při tom pak neomezuje se popis na čiré vnějšnosti, nýbrž vniká současně i do komposice obrazce, sleduje význačné linie, jež budují konstrukci obrazu; dochází tedy k intuitivnímu proniknutí a zažití díla a předkládá kromě popisu předmětného zhruba *opis jeho uměleckého obsahu, pokud jest toho potřeba k výraznější jeho individualisaci*. Stejně jako ke komposici hledí se při obraze i k barvě, při čemž zase neomezuje se popis na výčet barev jednotlivých věcí na obraze v schematickém nebo místním pořádku, nýbrž mimo prosté udaje o koloritu¹⁾ sleduje i zámysl malířův, udáváje také základní tóny, do nichž jest obraz laděn, určuje účinek barev (kontrasty, komplementárnost), funkce barev (lokální tóny, valeury) a sleduje současně techniku, již těchto efektů bylo dosaženo, t. j. látky, na nichž a jimiž se maluje (je-li obraz na př. na dřevě a jakém, na plátně, zda je malován na př. barvou voskovou, pryskyřičnou, klišovou, olejovou), jak jsou nanášeny barvy, zdali a jak je obraz podmalován, lazurován a spolu byl-li *opravován nebo přemalován*, jak, na kterých místech a kdy.

Obdobných hledisek jako u obrazu jest dbáti i u *díla vypuklého*, jenom že jest tu hleděti speciálně

¹⁾ Snaha po docílení přesnosti při údajích o barvách vedla na př. vydavatele díla „Die Denkmäler deutscher Kunst“ k sestavení konvencionální barevné škály pro miniatury, která obsahuje určité barevné tóny, určitými slovy vyjadřované. Ziskem tu je objektivisace popisu, ale ztrácí se spolu i některé výhody subjektivního popisu, který mnohdy dovede vzbudit představu velmi přesnou a výraznou.

k vypuklosti tvarů a k efektům, jichž plastičnosti dosahuje, barva tu není konstruktivní, nýbrž přídatkem; sleduje se tedy, pokud jest tvar vypuklý a jak bylo vydobyto tvaru ze souvislého bloku hmoty (socha, relief; je-li socha obráběna se všech stran, jsou-li tvary na reliefu prořezávány či vyvýšeny na plném pozadí, je-li socha obráběna jen povrchu či je-li prolamován i její massiv, je-li hmotná nebo dutá); stejně dbá se materiálu i techniky (plastika modelovaná v měkké hmotě; litá z kovu, sádry; vyřezávaná ze dřeva a jákého; je-li z jednoho kusu či jsou-li části nasazovány). Velmi pozorně jest ohledati případně polychromii a určit je-li původní či pozdější, i zjistiti příp. všechny stopy starého časem zničeného obarvení, jakož i zdali byla socha *restaurována* doplněním či nátěrem.

Za výsledek pozorování shrnutých v popise připojuje se pak vročení a určení původu — attribuce. Cestu ukazuje tu metoda dějin umění, jež vymyká se z nástinu metody soupisu, toliko lze připomenouti, že nepostačí tu hrubé stylistické zařazení (gotický, barokní a pod.), nýbrž, že požaduje se — pokud nelze přímo určit autora a místo původu — aspoň *vytčten užší sféry* (školy, lokálního obvodu), kam se dílo svým rázem odkazuje.¹⁾

Pro vědecké studium a překled památek a požitek

¹⁾ „Nedovedu si představit žádnou disciplinu, jež by znamenávala památky, aniž by se vydavatelé starali o předměty, jež k sobě vzájemně patří, a neděje-li se to, není právě soupis vědeckým. Co by se na př. řeklo o seznamu obrazárny, jenž by obrazy prostě popsal, aniž by se ptal, kterým školám nebo umělcům, kterým užším skupinám jest jednotlivé obrazy připsati, a přec mohly by soupisy uměleckých památek v tomto

z nich jsou kromě stálých jejich výstav, to jest museí a sbírek, neméně významny i soustavné *výstavy* dočasné; proto i při výstavách jest povinností pořadatelů opatřiti katalog, jenž by přesným popisem trvale udržel objekty v evidenci, jenž by badatelům dovedl ukázati cesty za objekty po uzavření výstavy znovu zapadlými a který by spolu krátké doby, po niž vystavené předměty jsou pohodlně přístupny srovnacímu studiu, využil po možnosti aspoň k rozřídění materiálu,¹⁾ ač-li výstava přímo nezadá podnět k vědeckým monografiím²⁾ anebo nedojde-li aspoň k publikaci výběru z vystavených objektů,³⁾ jež namnoze označují se za sbírky předloh.

oboru splnití ještě důležitější poslání než seznamy musejní.“ (Dr. Max Dvořák v *Kunstgeschichtliche Anzeigen*, R. III, str. 59.)

¹⁾ Viz Dr. K. Chytil-Dr. F. X. Jiřík: „Výstava keramických a skleněných prací českého původu 1780—1840“, Praha, Uměl.-průmyslové museum 1908. — R. Kuchynka: Katalogy výstav K. Škréty 1910, P. Brandla 1911, J. Kupeckého a V. V. Reintera 1913, Praha. Kroužek Přátel Umění.

²⁾ Příklady: Leisching: *Die Bildniss-Miniatur in Oesterreich*. Vyd. po vídeňské výstavě miniatur 1907. — Dr. F. X. Jiřík vydá monografii o české portrétní miniatuře na základě výstavy v Um.-prům. museu 1913.

³⁾ Album böhmischer Altertümer aus der I. Ausstellung des Vereines Arkadia, Praha 1862. — Výběr umělecko-průmyslných předmětů z retrospektivní výstavy Zem. Jubilejní Výstavy 1891. Praha 1892. Umělecko-průmyslové museum. — Památky výtvarné z České Výstavy Národopisné Výt. a cír. odb. výst. 1895. — Dr. K. Chytil-A. Borovský: *Vazby* knižní od st. XVIII. do nejn. doby, Praha, Uměl.-průmysl. museum 1904. — M. Dreger: *Die Wiener Spitzenausstellung 1906*, Lipsko. — Hiersemann: *Les chefs d'oeuvre d'Art anciens à l'Exposition de la Toison d'Or à Bruges en 1907*.

OBEČNÉ SOUPISY PAMÁTEK HISTORICKÝCH.

Kromě vyznačených *specielních* seznamů sbírek jest ovšem třeba k studiu i ochraně památek seznamů *generálních* shrnujících všechny význačné památky movité i nemovité,¹⁾ bez ohledu k tomu jsou-li thesaurovány ve sbírkách či jsou-li mimo sbírky. Také původní podněty k sepisování památek mimo musea nebyly vědecké. Prvé takové seznamy byly *hagiografické inventáře* církevních památek, míst, ostatků, k nimž upínal se zřetel cizích poutníků na př. v Řimě. V XV. století pak, kdy vzrostla moc městských obcí italských a vyvíjel se místní patriotismus, vznikla obšírná *literatura průvodců* (guida) po městech, která směřovala za seznáním památek a efektivně byla literaturou inventářů, aniž ovšem hleděla cílů vědeckých v našem smyslu. Tato literatura byla surrogátem soupisů až do XIX. století, kdy rozvoj vědy historické a nového kultu památek ustavil tento obor za významnou samostatnou kategorií vědecké literatury.²⁾

¹⁾ Užívá se tu obyčejně významu „Soupis“ ve smyslu užším a pregnantním. Podobně užívá se často pregnantně internacionálního „inventář“, „Inventar“, „inventaire“, „inventory“ atd. Mimo to vyjadřuje se nebo opisuje se tento význam „Kunsttopographie“, „Darstellende Beschreibung“, a j. Konečně nadpisují se soupisy prostě „Denkmäler“ a p.

²⁾ Ve Francii všeobecnou inventarisaci památek v Normandii r. 1819 doporučil Caumont a 1851 Vitet pro celou Francii. Inventarisace a po názoru doby klassace památek byla od počátku z úkolů „commission des monuments historiques (zal. 1837) a tiskem počala se prováděti r. 1879. V Ně-

Mimo katalogy stálých sbírek — ať veřejných či soukromých — a výstav, vydávají se i při *dražbách* starožitností katalogy prodejních objektů, jež jsou buď nejčastěji soustavnými kolekcemi, které se tu rozprodávají, nebo i náhodnými soubory předmětů, jež se při dražbě s různých stran sešly. Účel těchto soupisů jest především obchodní: zjednatí účastníkům při dražbě, pokud lze, přesnou představu o prodejném materiálu; protože pak toho lze dosíci právě jen vědecky methodickým popisem odborníka a dokonalým obrazem, přiřazujícím se některé z nich rovněž k odborné literatuře soupisné.¹⁾

Úkol inventaristy musea přírodnin — přírodopisce — jest ovšem analogický, avšak o to ve výhodě, že odpadá tu z valné části individuální popis. Přírodopisec zná na základě studií morfologických typické tvary, v něž se vyvíjejí organismy (živočich, rostlina) i neorganické přírodniny (krystal) a nad to studiem analytickým má zjištěno neměnné složení jednotlivých přírodnin (těla živočicha, stromového dřeva, nerostu). Proto již samo určení přírodopisné říše a druhu vyvolá vědecky přesnou představu, zevrubný popis pak může se omeziti jen na vytčení jich příp. anatomických odchylek tvaru, zbarvení a pod. Úkol je tu odlišný o celý rozdíl mezi vědami přírodními a historickými.

Ješek Hofman.

¹⁾ Viz na př. Aukční katalogy firm Gilhofer & Ransburg ve Vídni, R. Lepke v Berlíně, J. H. Heberle v Kolíně n. R., H. G. Gutekunst ve Stuttgartu, F. Muller & Comp. v Amsterodamě; Drouot v Paříži, Christie, Manson & Woods v Londýně a j.

Všeobecný soupis zahrnuje *památky všechny*. Pro pojetí do soupisu nerozhoduje tudíž jak jest památka stará, zda jest románská, barokní či z XIX. století, nýbrž v zásadě za kritérium stačí je-li věc památkou,¹⁾ t. j. patří-li nějaké uzavřené periodě kulturní.

Veliké množství věcí, jež bylo by takto zahrnuto, nelze ovšem a není třeba pojímati do soupisů ve-

mecku již r. 1763—1768 dává akademie Neuburská podnět k soustavnému prozkoumání a soupisu římských památek ve Falci Neuburské a v XIX. stol. je prvý návrh od Reichenspergera z r. 1852, prvé publikace jsou z let 60tých a 70tých (Lotz, *Kunsttopografie Deutschlands. Ein Haus- und Reisehandbuch für Künstler, Gelehrte u. Freunde unserer alten Kunst* 1862. — Mithoff: *Kunstdenkmale u. Altertümer in Hannoverschen* 1871—78. — Kraus: *Kunst und Alterthum in Elsass-Lothringen* 1876). Rakouská státní komise na ochranu památek pojala soupis výslovně do původního statutu z r. 1854 (§ 5—§ 6); r. 1878 vyšel „*Archaeol. Wegweiser durch Nieder-Oesterreich*“ od sv. p. v. Sacken a roku 1889 vydává komise — redakcí výboru sestoupivšího se roku 1874 — prvý svazek rakouského inventáře úředního (Korutany); v soupise pokračuje se od r. 1907 na základě zrevidovaného programu za redakce gen. kons. prof. Dr. V. Dvořáka. Kromě toho v Lipsku vychází „*Beschreibende Verzeichnisse der illum. Handschriften in Oesterreich*“. Soupis památek v království Českém pojala do programu Česká Akademie pro vědy, slovesnost a umění od zal. 1890 a vydává jej nepřetržitě již od r. 1897.

¹⁾ Při starších pracích dávala se v důsledku dobového pojetí ochrany památek přednost nejprve umění středověkému — slohu románskému, gotickému — později umění do konce stol. XVIII. (příp. do počátku XIX.) Příkladem jsou původní programy úředního soupisu rakouského i soupisu České Akademie a program bavorského soupisu; pruské soupisy mají za mez r. 1870.

skrze. Především hledí se ku památkám, jež jsou výsledkem „výtvarné“ činnosti lidské v užším smyslu, to jest k veškerým *dílům umění výtvarných* (obrazům, plastikám, architekturám), jakož i dále ke všem výrobkům, jež mají ukájeti i některou z konkrétních lidských potřeb, ale při jichž výrobě hovělo se vyšším kategoriím lidských potřeb — zálibě v určité řazených barvách, v rytmu kreslené linie (ornamentu, výrobky, shrnované obyčejně jenom slovem „*umělecký průmysl*“; ozdobami totiž individualisují se řadové objekty a jejich typičnost pro určitou periodu a obsažnost jako bezprostředních pramenů studia se zmnožuje. Proto soupisy především zabývají se památkami uměleckými, pojímajíce ovšem tento pojem co nejšíře a zahrnujíce z památek nejstarších pro jich vzácnost a výhradnost i díla, vzniklá tvořivou činností ve smyslu nejšířím (valy, mlaty a j.). Vylučují se však ze soupisů předměty, jež vyhovují jen ryzí konkrétní potřebě, jež řeší *holý technický problém*; typy těchto věcí jest shromažďovati a hledati v museích, jichž úkolem jest, aby každý z těchto vývojných typů byl zachován aspoň v příslušném exempláři musejním (řádlo, kladivo, stav, vůz, cihla).

Protože generální soupis zahrnuje památky, aniž by se hledělo, komu náležejí, tedy i sbírky — ať veřejné nebo školní či soukromé — jest uvážiti předem o *poměru všeobecného soupisu k inventářům ostatním*.

Vědecké katalogy řádně spracovaných museí, obrazáren, archivů nalézají inventarista jako hotovou, předem již vykonanou práci a stačí, aby se — pokud jsou

tištěny — k nim v obecném soupise odvolal.¹⁾ Pokud by jich pak nebylo, jest jeho povinností sestaviti je v rámci a dle potřeb soupisu obecného.²⁾ Ovšem, že při tom velké sbírky, jichž seznam přivodil by v soupise nepřehlednou neúměrnost, vylučují se ze soupisu³⁾ a publikují se ve zvláštních svazcích — v přílohách k soupisu, což ostatně často, je pak vhodným i proto, že sbírky nevznikají obyčejně spontánně — jako na př. kostelní interieur — nýbrž organizační činností sběratelskou a obsahují velmi často materiál, jenž není spojen s okolím poutem společného vývoje.⁴⁾

¹⁾ Velké sbírky veřejné, jež jsou postačitelně dotovány, aby mohly být řízeny odborně vzdělanými úředníky, se v soupisech obyčejně vůbec neinventují a zůstávají se to jejich správě.

²⁾ Pokus francouzského soupisu — Inventaire des richesses d'art de la France — otiskovati i katalogy všech veřejných sbírek počal r. 1876 a ztroskotal o svou neúčelnost při 12. svazku r. 1891.

³⁾ Rakouský státní soupis, vydávaný ústavem pro dějiny umění při státní ústřední komisi na ochranu památek, vyloučil hned při 1. svazku na př. do zvláštního dílu (Beiheft) sbírky na zámku Grafenegg a vykazuje i sbírkám vídeňským zvláštní sešity.

⁴⁾ Proti pojetí soukr. sbírek do soupisu — at v hl. svazku či v přílohách — namítá se, že při posavadním zákonodárství, kdy není památka chráněna před vývozem, může publikace v soupise zaviniti ztrátu památky prodejem do ciziny. (Red. Brinckmann na Denkmalpflagegetagu v Drážďanech 1900.) Než zkušenosti svědčí o tom, že při nynější organizaci mezinárodního trhu starožitnického pokusy utajiti památku nekončí zdarem a památkou lze jediné spolehlivě ujistiti se koupí pro veřejnou sbírku. Na inventarisaci sbírek v soupise obecném jest tedy trvati. (Clemen, Oechelhämer, Dehio, Bezold na „Denkmalpflagegetagu“, 1903; pravidla pro soupisy, doporučená

Hledíc k velikosti úkolu — seznamenati všechny památky vůbec — jest rozdělití jej postupným zřizováním inventářů pro určité *menší obvody*; pro praktické důvody přidržuje se tu inventarisace obyčejně rozdělení, jak se vyvinulo při organizaci správy státní, zemské nebo i církevní.¹⁾ Rozdělení, jež bylo by s hlediska historika umění nejsprávnější, záleželo by ovšem i tu v rozlišení dle obvodů, v nichž vyznačuje se vývoj umění společnými charakteristickými lokálními znaky; to však bylo by, ne-li nemožno, tedy velmi obtížno proto, že tyto znalosti o lokálním vývoji jsou

na poradě pruských konservatorů r. 1902 Al. II. otisk v Denkschrift. IV. 77.) Tato zásada není posud prováděna na př. v Bavorsku, jest to však částečně vysvětliti tím, že bude tam pořízen zvláštní generální katalog menších sbírek předhistorických a že také římské výkopy pohraničné jednotně se sepisují. Pokud by konečně šlo o námitku, že každý inventarista nemá obsáhlých zvláštních znalostí museologa, lze odkázati k tomu, že porada s museologem při této práci v důležitých případech je samozřejmá.

¹⁾ „Česká Akademie“, „Ústav pro dějiny umění při rak. ústř. komisi na ochranu památek“ o soupis české okresní učitelské komise, vydávající vlastivědu Čech, užívají rozdělení na okresní hejtmanství. Obdobně v Německu volivá se rozdělení dle okresů (Regierungskreis, Kreis). Český soupis památek církevních přidržuje se rozdělení dle vikariátů. Kromě obsáhlých soupisů pro menší obvody vydávají se také přehledné inventáře rozsáhlých obvodů, jež tvoří vlastně rozšířený vědecký rejstřík k inventářům zevrubným. Příkladem je pětidílný Dehiův „Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler“ nebo italský Elencho degli Edifici monumentali in Italia, 1902. Obdobný podnik je i mezinárodní katalogisace prvotisků a konečně i všeliké speciální bibliografie j. př. Oesterleyův „Wegweiser durch die Literatur der Urkundensammlungen“.

po většině teprve výsledkem studia soupisného, ne jeho základem, jakož i proto, že úkol soupiscův byl by předem neohraňován, což vadilo by i rozdělení práce, nehledíc k praktickým obtížím, jež by vznikaly zahrnutím nejen různých správních obvodů politických, nýbrž příp. i zahrnutím cizího území státního.

V zásadě jest tu ovšem úkol inventaristy týž jako při seznamech sbírek, rovněž objekty jsou namnoze tytéž; zvláště jest jenom hleděti k takovým druhům památek, jež ve sbírkách nejsou a jež proto vyžadují, aby se jim společná metoda soupisná speciálně přizpůsobila. Jsou to památky nemovité: *stavby a památky přírodní*.

Celkový tvar stavby jeví se již při prostém pohledu na vnějšek nebo do vnitřku a sdílí se v soupisu slovem i obrazem. Protože však pohled perspektivní nedovede ani o částech viditelných vždy podati zprávu objektivní a klame, ať mimoděk či z úmyslu tvůrcova — nehledě ani k tomu, že skoro nikdy nelze voliti pohledy libovolně, nýbrž v mezích lokálních poměrů — jest se někdy oprítí o kresebný nárys stavby. Ve směru vodorovném určuje tvar stavby rozloha založení — *půdorys*, ve směru kolmém způsob, jak byl stavbou na tomto půdoryse vytvořen prostor, což zjišťuje se myšleným kolmým *průřezem*.¹⁾ Těchto pomůcek z ruky technikovy, jež zpravují přehledně o organismu celé stavby i o jejích rozměrech (protože jsou provedeny v určitém poměrném „měřítku“ ke skutečnosti), užívá historik k studiu památky a přičiňuje

¹⁾ Jest zvykem užívati termínu „řez“, vzniklého mechanickým překladem z němčiny.

je k inventáři; nezůstává pak jen při nárysech, jak stavba vypadá dnes (hledě i k skrytým částem budovy jako je na př. krov), nýbrž sahá i k *plánům starým*, jež jsou s to, aby mu pomohly vniknouti na př. do organismu budovy mnohokrátě přestavované, jejíž původní kostra jest zakryta k nerozeznání pozdějšími přídatky a přeměnami (v kterýchž případech jest také doporučiti, aby se za popis připojil přehled částí stavby dle časového pořadu).

Zařízení budovy jest popsati zcela tak jako objekty ve sbírkách, jeť materiál týž a odlišný jen způsob, jak je uložen: je totiž uložen a roztríděn v prostorách budovy ne dle vědeckého systému, nýbrž dle potřeby; ponejvíce při soupise, aby docílilo se přehlednosti, se pisuje se zařízení *po družích* (nábytek, obrazy, plasty atd.) a *ne po místnostech*.

Jako k *jednotlivým stavbám* jest hleděti při soupise i k složitým celkům, jež jsou z budov vytvořeny. Již sama budova bývá složitým organismem, znenáhla vznikajícím z různých částí a v různých dobách; skládá-li se pak s jinými *v jednotu vyšší*, jest na ni hleděti také jako k celku, obezřítí jej a vyšetřiti (kathedrála ob-
stavená měšťanskými domy, skupina domů vestavená doprostřed středověkého náměstí.) Postoupíme-li pak k dalším nadřazeným celkům, dospíváme k celinám budov, jež tvoří celé čtvrti osad a měst a na konec k *městu* samu.

I tu jest se zabývati především vodorovnou rozlohou — to jest *půdorysem* města — a pak kolmým rozčleněním — t. j. *terrainem* a stavbami na něm, z nichž obou vyplývá *architektonický celkový tvar a silhouetta* města. I tu práce soupiscova umožňuje nahléd-

nouti do vývoje města a zjištění vývoje jest právě jedinou cestou, jak lze spolehlivě včlenit jednotlivé objekty do nadřazeného organického celku. Toto stopování, jak znenáhla vznikaly určité obrazce v rozložení města, které to byly vlivy samotného přirozeného území (řeky, vrchy, močály), jež předurčily původní rozlohu a jaký to byl tlak (kterých sil hospodářských a zřetelů stavebně, komunikačně i vojensky technických) jež původní tvary zdeformoval — tato metodická práce obdobná s úsilím badatele, jež snaží se pod pozdějším nánosem barvy odhalit původní fresku, jest právě teprve s to sloučit oddělené poznatky soupisné a učinit je služebnými vědě, inventarista pak, třeba nemohl rozvádět tyto závěry, potřebuje jich jako základny k ocenění a zařazení materiálu v jednotném obraze soupisném.

Kromě soupisů po obvodech místních sepisují se památky i po druzích bez ohledu, kde jsou, a shrnují se v jedno, hledíc k jejich příbuznosti na základě vnitřních kritérií;¹⁾ takové *specielní publikace* orientují badatele, jež obírá se určitým oborem, rychle a

¹⁾ Příkladem takových prací monografických jsou na příkl. velké publikace o lidovém stavitelství, vydávané od spolku architektů: jako Jurkovičovy „Práce našeho lidu“. Das Bauernhaus in Oesterreich-Ungarn. — Das Bauernhaus in der Schweiz. Výběrem památek všech druhů, jež přesně však je rozlišen rejstříky, jsou Wirthovy „Umělecké poklady Čech“ (Praha, Stenc). Podobné sbírky jsou Hirthův „Formenschatz“ „Wiener Bauhütte“ a p. Tyto publikace odlišují se od sebe tím, že jedny z nich přinášejí prostý obrazový materiál se stručnými údaji (je to částečná obdoba publikací památek písemných v podobě regest), jiné pak rozšiřuje text ve vědecké monografie souborné.

obširně, nejsou odkázány k tak strohé skutečnosti jako obecné soupisy lokální, a mohou tudíž vědecké problémy obširně rozvádět; pro ochranu památek však jsou méně významné, protože namnoze shrnují objekty stejného druhu s míst vzájemně nejvzdálenějších, kdežto ochranu památek lze prakticky provádět právě jen v přesně omezených obvodech, jakých přidržují se obecné soupisy lokální.

Při vnější úpravě tištěného soupisu jest konečně kromě volby *formátu*, jež je odvislý značně od měřítka ilustrací, důležitá i *sazba*. Dělení v odstavce, volba typu, prokládání písma a vyznačování kursivou nebo versálami, marginální údaje, evidence popisovaných míst na každé stránce v nadpise vedle čísla stránky — jsou vnějšnosti, jež spolurozhodují o přehlednosti a uživatelnosti knihy. *Pořad míst* v soupisu bývá buď v celém svazku abecední (české soupisy) nebo dělí se soupis v menší území, v nichž teprv řadí se místa po abecedě (bavorské soupisy). Celý materiál soupisu jest zpřehlednití rejstříky a to: *rejstříkem jmen a rejstříkem věcí*.

Pokud hledíme k *jazyku*, jest požadovati, aby soupisy jako všechna díla vědecká byly psány stylem, jež hledá přesnost výrazu v obsáhlé znalosti bohatých zdrojů jazyka i odborné terminologie a v přísné volbě z nich, ne však jen v únavné praegnanci malé zásoby slov, která namnoze trvale mění jejich smysl, takže někdy z nevhodných praegnantních pojmů stávají se přímo technické termíny nevístižné a únavné, protože nevznikly tvořivou představivostí jazyka, nýbrž skládají nebo násilně přetvořují znovu a znovu tytéž pojmy a slova.

Práce v archivu překračuje sice meze pouhé inventarisace ve vlastním smyslu; než každá inventarisace památek — t. j. zjištění, že tu památka je a jak vyhlíží — souvisí samozřejmě s prací badatelskou; inventarisace není jen deklarativním protokolem, nýbrž tvořivou vědeckou prací, jež snaží se shrnouti také přístupný pramenný materiál. Především jiným jest tu ovšem pramenem památka sama; badatel však, když vyčetl data a signatury na památce i když dospěl k svým závěrům na podkladě stylové kritiky, naprosto nemůže váhati, aby sáhl i po archiválních pramenech, jež jsou třeba právě na místě samém přímo v dosahu jeho ruky. Přehlédnutí tedy i důležité prameny archivní jest z povinností soupiscových.¹⁾ Metodická práce inventaristova vede však ještě dále. Již při samotném určování památek jest se mu ujmouti srovnacího studia památek v příslušném obvodu a zabývatí se jejich poměrem k ostatním. Toto studium přivádí jej pak od drobných fakt i k tomu, že postihuje jejich souvislost i příčinnost, že dospívá k představě o celkovém vývoji umění a kultury v dotyčném eritoriu.²⁾ Upevniti tuto představu, vyplniti mezery

¹⁾ Mají-li pak se otisknouti, když bylo z nich vytěženo, co se vztahuje k úkolu dotyčného inventáře — o tom rozhodne zřetel k oekonomii pracovní i hmotné; požadavek využití pramenů archivních není posud všeobecný; na příklad pravidla usnesená pruskými konservátory neradí k nim, a to „behufs Beschleunigung der Arbeit“. (Denkpf. 1902, 76).

²⁾ Max. Dvořák: Deutsche Kunsttopographien. (Kunstgeschichtliche Anzeigen Beiblatt des Instituts f. österreichische Geschichtsforschung III. 1906. Str. 59.)

methodickými závěry na základě shromážděných poznatků a kromě údajů o místní a časové provenienci a kromě atribuce určitému umělci pokusiti se o vysvětlení vzniku díla vnitřními i vnějšími vlivy, geneticky vyznačiti jeho souvislost s vývojem užšího obvodu, zařaditi jej i v širokém proudu celkového rozvoje a nastíniti speciální problémy, jež z materiálu vyplývají a jež přesahují ovšem pouhou sociální fundamentaci díla, jest tedy úkolem, jenž plyne z povinnosti inventaristovy seznámiti se s materiálem, o němž pracuje. Úvod položený před bezprostřední soupis jest tu formou nejvhodnější.¹⁾

Toto vědecké souborné pojetí jest vhodné při soupisech, pokud jde o inventáře co tištěné vědecké publikace. Kromě nich ovšem jest třeba i příručních soupisů úředních, aby okrskové úřady administrativní přehlédly památky svého obvodu. Ty jsou jen výtahem inventářů vlastních, pořizují se pravidlem v rukopise a jako úřední pomůcky jest je pojmouti do úvah o úřední organizaci ochrany památek. Někdy i soupisy vlastní, italské a francouzské, neukládají vědeckých úkolů v té obsáhlosti a vyznačují se celkem spíš rázem úřední pomůcky; jest je ovšem zařaditi mezi typy,

¹⁾ Takové překlady vývoje zařazují se důsledně do všech svazků soupisu vydávaného rakouskou ústřední komisí na ochranu památek („Oesterreichische Kunsttopographie“). V soupisech bavorských připojuje se tato část na konec jako „umělecko-statistický přehled“, kdežto před vlastní soupis klade se nástin historicko-topografický (terain, obyvatelstvo, hospodářství, dějiny. Viz úřední pravidla bavorského soupisu z r. 1904. Denkmalpflege IV. 46). Pravidla pruských konservátorů odkazují tuto část tolikéž na konec.

jež nevyhovují zcela požadavkům moderního výzkumu soupisného.

Určí-li se taktó úkol inventaristův a přihlédne-li se naopak i k množství a různorodosti památek historických, jest na jevě, že nelze postačitelnou vědeckou erudici sloučiti v osobě jedné. Methoda k určení porýsovaného střepu z kulturní vrstvy pravěkého sídliště a k atribuci fresky je v principu shodná, ale kriteria, jež jest ovládnouti, tvoří soubory znalostí tak různých, že nelze než odlišiti v soupise *materiál praehistorický* a svěřiti jej k soupisu praehistorikovi buď ve zvláštním oddíle (rakouský soupis) nebo ve zvláštním díle (bavorské soupisy), při čemž ovšem jeho práce bude omezena na valy, hradiště, sídliště a pod., kdežto movité památky pravěké jakmile jsou objeveny, zařazují se do sbírek a jest je tudíž hledati v katalogích museí.

Podobně jest odlišiti *památky lidové*. Práce lidová — vědecky analysována — jeví se jako projev týchž kultur, jež ovládly dříve již osvětová střediska, projev však zpožděný a individualisovaný jednak zvláštními znaky rassovými, jednak zjednodušený — rustikalisovaný pod těžší rukou naivně napodobícího venkovského řemeslníka. Tento osobitě vystupující charakter lidu odkazuje práce lidové — architekturu, malby, plastiku, výšivky atd. národopisci (folkloristovi), jenž zase buď účastní se s historikem umění práce o společném soupise (bavorské soupisy) nebo pořizuje soupis zvláštní.

SOUPISY NÁRODOPISNÉ.

Předmětem lidovědného studia nikdy nejsou mrtvé památky, jež vyšly z užívání a rukou lidu, nýbrž sám život lidový po své stránce duševní, mravní a hmotné. Proto soupis národopisný bude podstatně různý od soupisu památek uměleckých a přírodních. Bude obsírnější, neboť bude vlastně popisem (vylíčením) lidu některé národopisné oblasti. Bude také postupovati jinou methodou; neboť jemu nejde o jednotlivé, individuální památky, nýbrž vždy o typické projevy lidového života, o typické ukázky práce, umění a vkusu pozorované vrstvy lidové.

Soupis národopisný tudíž obsahuje: I. Zeměpisný úvod, v němž by byl stanoven rozsah a hranice zvoleného teritoria a zcela stručný, vystižný charakter po stránce geografické. II. Popis pozorované oblasti: 1. Osada a její poloha. Obydlí a hospodářská stavení s vnějším a vnitřním zařízením. Budovy veřejné, pokud mají význam pro národopis. 2. Obyvatelstvo. Jeho fysický charakter. Jazyk. Šat. Život v rodině a v obci. 3. Zaměstnaní obyvatelstva. Zemědělství. Řemesla domácí a vesnická, řemesla městská, důležitá pro národopis (hrnčířství, kamnářství). Celkové poměry majetkové. 4. Hygiena, úmrtnost, nemoci. Domácí lékařství. Přirozená měna obyvatelstva. Vystěhovalectví. 5. Vzdělání. Vliv školy a náboženství. Sektářství. Poměry národnostní. 6. Lidové umění. Písňe a tance. 7. Popis zvyků při narození, svatbách, pohřbech.

Různé jiné zvyky a obyčeje. Pověry. Hry. Pohádky, hádanky a říkadla.¹⁾

Při tom půjde o to: „spojováním zjevů totožných nebo podobných a odlučováním odlišných nebo cizorodých roztřídití veškerý materiál tak, abychom vždy dospěli k jednotlivým celkům a typům. Úkolem závěru bude shrnouti všechny tyto výsledky a stanoviti, pokud se tyto typy z jednotlivých oborů koncentrují na jednu oblast a tím ji odlišují od sousední skupiny, nebo pokud se nekryjí, nýbrž rozbíhají.“ Naznačený popis děje se po národopisných oblastech, které je stanoviti na základě materiálu lidovědného, v odborných publikacích i po museích již nashromážděného. Ovšem vymezení s dosažitelnou přesností hranice jednotlivých oblastí bude téměř všude teprve úkolem soupisu, který musí právě nejen doplniti, nýbrž i ověřit a usoustavnit materiál namnoze již známý.

Uvedený soupis národopisný má ovšem jedině poslání vědecké: má shrnouti a systematicky podat lidopisný materiál k soubornému vědeckému zpracování. Ochrana památek slouží jenom mimochodem a nepodává ani nemůže podávati jejich úplný přehled: právě že jde mu o vysledování typů a ne o zjištění každé jednotlivé památky. Evidenci památek, která je jistě základem veškeré ochrany, mohou a mají tu sloužiti musea okresní (místní), eventuálně musejní komise okresních „Sdružení dorostu českého venkova“ — nejlépe prací společnou.

Ochrana, ba i evidence památek lidových je dosti obtížna: cena jejich je často poměrně (t. j. pro trh

¹⁾ Dle programu Soupisu lidovědné sekce archeol. komise Čes. Akademie.

starožitnický) nepatrná, takže těm majitelům, kteří nemají dosti piety k minulosti, nestojí za ohlídnání a přece nezdá se jim zase naopak, aby je darovali do veřejných sbírek. Mimo to jsou památky lidové převážnou většinou movité a často rázu všedního, takže samy, svým vzhledem, nesvádějí k pečlivému uchování.

Pokud jde o nemovité památky, je úplný jejich soupis dobře možný. Krajinské museum mělo by míti ve svém archivu soupis všech lidových staveb církevních, veřejných a aspoň nejvýznačnějších soukromých svého okrsku. Soupis ten měl by u každé stavby podávati fotografii a to nejen malebný pohled celkový, ale i pohled z čela, se stran, na dvůr i na zajímavé detaily (lomenici, vrata a pod.). K fotografii bylo by tam, kde hrozí staré stavbě zánik, připojiti půdorys a vyměření. Lidové památky movité, pokud mají uměleckou cenu, měly by býti všechny registrovány uvedeným způsobem (fotografií, k níž by bylo připojiti jakýsi životopis památky: data o jejím původu, stáří, určení, o posledním majetníku a její popis zcela tak, jak se provádí v musejním inventáři). Z památek ostatních měly by býti fotografovány aspoň kusy typické pro dotyčný kraj. Kopie fotografického soupisu, stejně kopie inventárních lístků lidopisného materiálu krajinských museí měly by býti ukládány v ústředí, kde by řádně, jednotně vypravený inventář lidových památek všeho národa byl nevyčerpatelnou studnicí pro práci odborníků domácích i cizích.¹⁾

¹⁾ U nás dalo na příklad podnět k založení ústředního inventáře Národopisné Museum Československé v Praze, na Slovensku komisariátu na ochranu památek. Podrobného

SOUPIS PAMÁTEK PŘÍRODNÍCH.

Památky přírodní lze dosáhnouti obecným soupisem památek ponejvíce jen potud, pokud mají zvláštní funkci aesthetickou a to buď spolu s památkou historickou (skála, na níž stojí zřícenina, vegetace uměle založeného sadu u budovy) nebo i samy o sobě (charakteristický strom); jest tu však omeziti pojem na památky, jež bylo by lze určití nejspíše co monumentální památky přírodní, hledíc k tomu, že jde o útvary přírodní, jichž zjev a dojem jest zcela obdobný s pojmem monumentality, jež vybavujeme si obyčejně účinkem díla lidského (mohutná skála — stavba, vznosný strom — sloup). Jest tudíž patrné, že pojem omezuje se na přírodniny nerostné a rostlinné, kdežto živočichy — trváme-li na kritériu monumentality — jejich pohyblivost, rychlá proměnnost odtud vylučuje. Památky přírodní jest tu tedy chápati v obdobném smyslu, v jakém rozumí se často přírodou příroda „mrtvá“. Přírodní památky v smyslu nejširším — čítaje i živočichy a přírodniny nikoli ve funkci aesthetické, nýbrž jako předměty badání přírodovědného — do soupisu památek historických resp. uměleckých pojmutí nelze a to pro zásadní odlišnost badatelské metody historické od přírodovědné a proto, že přírodniny nejeví se v zásadě individuálně nýbrž druhově. Přírodovědnými soupisy místními jsou tudíž díla, jež zabývají se zeměpisným rozšířením druhů — př. díla zoogeografická, fytogeografická,

rázu je bavorská publikace o pravěkých památkách v museích bavorských.

anthropogeografická, stratigrafická. Kromě nich však vytřibuje se nový speciální typ místních soupisů, zahrnující buď jen přírodní památky rostlinné anebo spolu s geologickými ve význačných jednotlivých exemplářích a útvarech (stromy, skály).¹⁾ V nich ovšem zas popis omezuje se na vytčení druhu a exemplář charakterisuje se vytčením rozměrů, stář etc.

Vyhovovati požadované někdy potřebě širších vrstev čtenářstva při vydávání soupisu jednak protivilo by se nutně oekonomii soupisu k studiu vědeckému. (jednak ukládalo by úlohu ne každému splnitelnou.) Proto také dělení obsáhlých svazků soupisu na drobné díly, jež by obsáhly soupis malých okresů (na př. soupis bavorský) nebo dokonce jednotlivých míst, odstraňuje sice nevýhodu nákladnosti velkých děl soupisných a zpřístupňuje je hospodářsky, ale nemůže také je přiblížiti širším vrstvám po zásadní stránce metody výkladu. Zdá se, že nezbyvá než zřici se u soupisů představ o popularisaci památek v širokých vrstvách lidu stejně jako nelze pravidlem zařazovat přednášku z univerzitního semináře do lidovéhoho kursu.³⁾ Uvědomiti si to jest důležité nejen proto, že ulehčuje to práci soupiscovu, nýbrž i proto, že se tím otázka

¹⁾ Př. viz: Conwentzovy „Forstbotanische Merkbücher“ a Lesselův soupis: „Naturdenkmäler in Elsass-Lothringen“.

²⁾ Dehio: Repert. für Kunstwiss. XXXII. 192. Chadtovy: Staré a památné stromy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

³⁾ V podobném názoru jest hledati vysvětlení k tomu, že bavorská pravidla o soupisech doporučují náklad 500 exemplářů.

vážné a soustavné *popularisace ochrany památek zřetelně a upřímně udržuje v evidenci co nerozřešená.*⁴⁾

Kromě úkolu popularisovati památky požadovalo se od soupisů, aby také opatrovaly publikaci památek ná-
bádavé příklady a předlohy modernímu řemeslu a umě-
leckému průmyslu. Tento úkol — jenž projevil by se
při vydávání soupisů zvlášť zřetelem k výpravě illu-
strační — neukládá se dnes, jak patrně, inventaristovi
a řemeslo i umělecký průmysl snaží se o reformu vý-
roby především v dílně a laboratoři, soupis zůstává
se historikovi.

Tak vzniká společnou prací historiků, praehisto-
riků, folkloristů a přírodovědců *přehled celého odkazu
minulých kultur*, stále úplnější a nikdy hotový, protože
lidstvo den ze dne tvořivou svojí prací navrhuje nové
vrstvy kulturní, oddaluje nás anebo generaci nejbližší
od toho, co ještě včera bylo aktuální a co stává se už
památkou. Účelem prací inventarisačních nemůže tedy
být pořizovat soupisy, jež pokládaly by se za definitivní

⁴⁾ Odpověď k ní naznačil řed. Dr. Meier na „Denkmal-
pfelegetagu“ v Brunšvíku tak, že bude třeba vydati zvláštní
publikace. Této literatuře by pak připadl výhradný a ne-
zkrácený úkol socialisace ochrany památek: přiblížiti památky
lidu, naučit rozuměti jim a to ne ve smyslu pouhých kvanti-
tativních znalostí a „informovanosti“. Požadavek ten je zcela
logický, protože prostě rozlišuje práci historika a paedagoga,
a lze jej rozvésti potud, že do takových knih bylo by pojmouti
ochranu památek patrně ve smyslu nejširším (památky histo-
rické, přírodní, národopisné), že popisná část by se zmenšila
a že naopak vzrostla by část synthetická, již bylo by založiti
ovšem ne jako kompendium místních dějin umění, nýbrž na
širokém podkladě ethickém.

ve smyslu úplnosti i pro budoucnost; soupisy mohou
činit nárok na relativní úplnost jen pro dobu, v níž
vznikly a potud, že mají shrnout materiál, jenž dodnes
je po ruce, tak methodicky, aby nebylo třeba gene-
rálních revisí této práce aspoň v době dohledné. Do-
plňky pak obsáhnou ovšem vždy především postupně
památky periody pozdější, než je ta, již končí soupisy
dnešní; než není vyloučeno, ba je jisto, že bude do-
plňován i snesený materiál starší a to zvlášť pokud je
objevován archeologií, jež vynášá na povrch
země znovu a znovu prastará díla lidská,
rozmnožujíc jimi inventář pamá-
tek, které zachovává a ochra-
ňuje si lidstvo v do-
zoru oka a do-
sahu ruky.

Ješek Hofman.

Následující seznam literatury jest sestaven dle autorových bibliografi v „Ročence kruhu pro pěstování dějin umění“ za rok 1915, Praha 1916, a v „Agrárním Archivu“ R. II., Praha 1915. Uvedené bibliografie podávají stručnou kritiku; tuto otištěny pouze údaje bibliografické. Přispěli: Dr. H. Opočenský, Prof. Dr. Chytil, Ing. A. Stocký, Dr. V. Vojtíšek, Aug. Žalud.

VÝBOR LITERATURY

z oboru theorie a vědecké organisace ochrany památek.

Sestavil Ješek Hofman.

Ochrana památek historických.

- A. *Riegl*: Der moderne Denkmalkultus, sein Wesen und seine Entstehung. Vídeň-Lipsko. 1903.
- F. v. *Schubert-Soldern*: Betrachtungen über das Wesen der modernen Denkmalpflege und seine psychologischen Grundlagen. V „Mitteil. der Z.-Kom. für Denkpfge“. XIV. Vídeň. 1915.
- W. v. *Ambros*: IV. Kapitola stati Völkerrecht und Denkmalschutz. V „Mitteil. der Z.-Kom. für Denkpfge“. XIV. Vídeň. 1915.
- H. *Tietze*: Die Methode der Kunstgeschichte. Lipsko. 1913.
- G. *Dehio*: Denkmalschutz und Denkmalpflege im XIX. Jahrhundert. Strassburk. 1905. Podruhé v aut. knize: Kunsth. Aufsätze. Berlín. 1914.
- A. *Riegl*: Neue Strömungen in der Denkmalpflege. V „Mitteilungen der Z.-Kom. für Denkpfge“. IV. Vídeň. 1905.
- G. *Dehio*: Ochrana a zachování památek. Přeložil Fr. Zuman. Jednak v „Cas. Pě. Starož.“, XIV. (Praha, 1906), jednak v otisku. (Tamtéž 1907.)
- J. *Neuwirth*: Im Kampfe um Barock und Rokoko. V „Mitteil. der Z.-Kom. für Denkpfge“. V. Vídeň. 1906.
- R. *Bruck*: Die Denkmalpflege im Königreiche Sachsen. Dráždany. 1910.

- Zd. Wirth: Zachování a ochrana historických a uměleckých Památek. (Vývoj v XIX.) V „Čes. Čas Hist.“, XIII. Praha 1907.
- J. Emlera: Ochrana českých památek uměl. a krás přír. V „Čas. Př. Starož.“ XIV, 1906 a v otisku 1906.
- K. Adámek: Za ochranu našich památek. Česká Revue. Praha 1912.
— Z naší doby. Díl III. Část I. Meziříčí. 1888.
- J. Haasz: Ochrana památek a starožitností u ná. V „Čes. Lidu“, III. Praha 1894.
- L. Jeřábek: Boj proti starobylému rázu Prahy od století XVIII. až po naši dobu. V „Díle“ II. Praha 1904.
- A. Šittler: Zpráva o 50 letech díla Archaeolog. sboru musea král. Českého, Pam. Arch. XXI. Praha. 1903.
- F. Bílý: Slavnostní proslov na 50. jubilejní valné hromadě Um. Besedy. Ve výroční zprávě za r. 1913.
- F. Hermann: Zprávy o činnosti Soupisné komise. Ve „Zprávách komise pro soupis stav. a uměl. památek kr. hl. m. Prahy“. Praha I. (1904); II. 1910; III. 1911; IV. 1912; V. 1913; VI. 1915.
- J. Hofman: Klub „Za Starou Prahu“ 1899—1909. Praha. 1909.
- A. v. Helfert (red.): Fünfzig Jahre Denkmalpflege. Vídeň, 1903.
- A. v. Wussow: Die Erhaltung der Denkmäler in den Kulturstaaten der Gegenwart, Berlín, 1885.
- A. v. Helfert: Denkmalpflege, Vídeň a Lipsko, 1897.
- B. Franta: Staré památky, ráz a vzhled obcí. V „Důvodové zprávě k osnově nového stavebního řádu pro Prahu, Plzeň, Budějovice a jejich okolí“, Praha. Bez data. (Vydáno čes.-něm. v přílohách k protokolům sněmu království Českého.)
- R. de Clermont: De la protection des monuments du passé, des paysages et des sites, Paříž, 1905. (Cit. z Gieskera.)
- B. Brown: The care of ancient monuments. Cambridge. 1905.

- Bar. Forster G.: A műemlékek védelme a magyar és a külföldi tervényhozásban. Budapešť. 1906.
- H. Giesker-Zeller: Der rechtliche Heimatschutz in der Schweiz. . . unter Berücksichtigung der Geschichte und des Auslandes. Aarau. 1910.
- K. Chytil: O purismu a uměleckých památkách. Po prvé v „Lumíru“. XXII. Praha. 1894. — Po druhé v Chytilových úvahách „O historickém a stavebním rázu Prahy“. Praha. 1916.
- K. Lange: Die Grundsätze der modernen Denkmalpflege. Tübingen. 1906. — Druhý otisk ve sbírce „Flugschriften des Dürerbundes“. Č. 19. Mnichov. 1906.
- Zd. Wirth: Theorie a praxe ochrany památek. V zápise: „Sjezd na ochranu památek v Praze 1908.“ Čáslav. 1910.
- G. Hager: Denkmalpflege und moderne Kunst. Prvý otisk v zápise: Sechster Tag für Denkmalpflege, Bamberg. Berlín. 1905. — Druhý otisk ve sborníku A. v. Oechelhäusera (red.): Denkmalpflege. Sv. I. Lipsko. 1910.
- H. Tietze: Moderne Kunst und Denkmalpflege. V „Jahrbuch der Z.-Kom. für Denkmalpflege“. Vídeň. 1909.
- M. Dvořák: Denkmalkultus und Kunstentwicklung. Tamtéž 1910.
- A. Kneer: Die Denkmalpflege in Deutschland mit besonderer Berücksichtigung der Rechtsverhältnisse. M. Gladbach. 1915.
- P. Hauser: Denkmalpflege und Stil. Tamtéž 1911.
- J. Reimers: Handb. für Denkmalpflege. Hannover. 3. vyd. 1911.
- O. Döhring: Die Pflege der kirchlichen Kunst. Winke für ihre Beurteilung und Behandlung. Rejno a Rím. 1914.
- O. Weber: Die Pflege unserer kirchlichen Altertümer. Lipsko. 2. vyd. 1907.
- J. Zemp: Das Restaurieren. Ve sbírce „Flugschriften des Dürerbundes“, Č. 40. Mnichov, 1908.
- Gedanken über Ausschmückung von Landkirchen. Ve sbírce „Flugschriften des Vereines zum Schutze der Kunstdenkmäler Niederösterreichs“. Č. 3. Vídeň a Lipsko, 1910.

P. Clemen: Schutz der Grabdenkmäler und Friedhöfe. V protokole „Neunter Tag für Denkmalpflege in Lübeck“. Berlín 1908. — Druhý otisk v Oechelhäuserově sborníku „Denkmalpflege“. Sv. I. Lipsko, 1910. — Další otisky obrazy ve „Flugschriften des Dürerbundes“. Č. 49. Mnichov. 1 vyd. 1909; 2 vyd. 1913.

Ješek Hofman: Sjezdy na ochranu církevních památek. „Osvěta“. XLIV. Praha 1914.

E. Šittler: O církevním umění a péči o jeho památky. V „Čas. katol. duchovenstva“. L. Praha 1909.

A. Podlaha: Rozhledy v umění křesťanském. V „Čas. katol. duchovenstva“. XXXXVI. Praha, 1905.

„Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Denkmalpflege“. Ve Vídni. Od r. 1856. „Erste Folge“ od r. 1875. „Neue Folge“ od r. 1902. „Dritte Folge“ od r. 1903.

„Beiblatt für Denkmalpflege“. Vídeň. Od r. 1907. Příloha publikace „Kunstgeschichtliches Jahrbuch der k. k. Z.-Komm. für Denkmalpflege“.

„Denkmalpflege“. Samostatná příloha časopisu „Zentralblatt der Bauverwaltung“. Berlín. Od r. 1899.

„Mitteilungen des Rheinischen Vereines für Denkmalpflege und Heimatschutz“. V Düsseldorfu. Od r. 1907.

„Sächsischer Heimatschutz“. V Drážďanech. Od r. 1911.

„Zweiter—zwölfter Tag für Denkmalpflege“. Stenographischer Bericht. Berlín, 1902—1912. — Vyběr z těchto zápisů v sborníku Oechelhäuserově: Denkmalpflege. I-II. Lipsko 1910 a 1913.*)

Ochrana přírody a domoviny.

E. Rudorff: Heimatschutz. Mnichov-Lipsko 1914.

H. Conwentz: Die Gefährdung der Naturdenkmäler und Vorschläge zu ihrer Erhaltung. Berlín 1911.

P. Schulze-Naumburg: Kulturarbeiten (7 svazků: 1. Domy. 2. Zahrady. 3. Vsi a kolonie. 4. Města. 5. Maloměstské domy. 6. Zahrady. 7. Zámky.) Mnichov.

*) Použité časopisecké stati zejména v „Časopise Prátel Starožitnosti“, Praha od r. 1893, ve „Věstníku klubu Za starou Prahu“ Praha od r. 1910.

Günther: Der Naturschutz. Freiburg i. Br. 1910.

Gradmann: Heimatschutz und Landschaftspflege. Stuttgart 1900.

Giannoni: Heimatschutz. Vídeň-Lipsko 1911. (Flugschriften des Vereines zur Erhaltung der Denkmäler in Wien und Niederösterreich.)

Wagner: Natur und Heimat. Gladbach 1913.

W. Bock: Die Naturdenkmalpflege („Naturwissenschaftliche Wegweiser“ Serie A, Sv. 10.) Stuttgart. Bez data.

M. Haushofer: Der Schutz der Natur. (Veröffentlichungen des Bayr. Ausschusses für Naturpflege.) Mnichov 1907.

V. Döring: Heimatschutz. („Frankfurter zeitgemässe Broschüren“, Sv. XXVIII., č. 1.)

P. Schulze-Naumburg: Die Entstellung unseres Landes. Vydal „Bund Heimatschutz“. Bez data.

Sarasin: Ueber Aufgaben des Weltnaturschutzes. Basilej 1914.

Sten. Bericht der gemeinsamen Tagung für Denkmalpflege und Heimatschutz in Salzburg 1911. Berlín 1911. —

Sten. Bericht der Tagung in Dresden 1913. Berlín 1913.

Beiträge zur Naturdenkmalpflege. Neperiodická publikace občasná. Berlín.

„Heimatschutz.“ Orgán spolku „Heimatschutz“. Berlín. Od r. 1906.

„Mitteilungen des Sächsischen Heimatschutzes“. Drážďany. Od r. 1911.

„Mitteilungen des Rheinischen Vereines für Denkmalpflege und Heimatschutz.“ Od r. 1907.

O museích.

a) Musea historická, umělecká, umělecko-průmyslová.

J. v. Schlosser: Die Kunst und Wunderkammern der Spätrenaissance. Lipsko, 1908.

V. Scherer: Deutsche Museen. Jena, 1913.

L. Pallat: Kunst- und Kunstgewerbemuseen. Ve sborníku „Die Kultur der Gegenwart“. I. Berlín a Lipsko, 1906.

- T. *Vollbehr*: Die Zukunft der deutschen Museen. Stuttgart. 1909.
- G. *Hager*: Die Museen und der Mensch. Otištěno v „Mittelteil des Rheinischen Vereins für Denkmalpflege und Heimatschutz“. VII. Düsseldorf, 1913.
- R. *Mielke*: Museen und Sammlungen. Berlin. 1903.
- K. V. *Adámek*: Musea v král. Českém. Poprvé v „České Revui“. Praha. 1909. Podruhé v „protokole „Sjezd na ochranu památek v Praze 1908“. Čáslav. 1910.
- K. *Kořístka*: Musea v král. Českém dle statistiky za r. 1897 (česká, pokud byla podporována samosprávnými úřady). Ve „Zprávách zem. stát. úřadu král. Českého“. III. 2. Praha. 1901.
- K. *Chotek*: Museen. Zur Frage des Čechischen Musealwesens. V „Čechische Revue“. III. Praha. 1911.
- J. *Auerhahn*: Musea v království Českém dle statistiky za r. 1905 (všechna musea v zemi bez rozdílu). Ve „Zprávách zem. stát. úřadu království Českého“. XIV. 1. Praha. 1910.
- A. *Žalud*: Kulturní politika česká a musea. Ve sborníku „Česká Politika“. Praha. 1913.
- W. v. *Weckbecker*: Die Museen unter veraltungstechnischem Gesichtspunkte. V „Museumskunde“. VII. a VIII. Berlin. 1911 a 1912.
- O. *Lauffer*: Das historische Museum, sein Wesen und Wirken und sein Unterschied von dem Kunst- und Kunstgewerbe-Museum. V „Museumskunde“. III. Berlin. 1907.
- K. *Chytil*: O účelích a prostředcích umělecko-průmyslového musea. Praha. 1891.
- O působení umělecko-průmyslového musea v Praze. Praha. 1897.
- W. *Bode*: Kunstmuseen, ihre Ziele und Grenzen. V „Int. Wochenschrift für Wiss., Kunst und Technik“. I. Mnichov. 1907.
- K. *Kötschau*: Künstler, Kunsthistoriker und Museen. V „Museumskunde“. IV. Berlin, 1908.
- G. *Brandt*: Museen und Heimatschutz. V „Museumskunde“. V. Berlin, 1909.

- P. *Clemen a G. Dehio*: Museen und Denkmalpflege. V prot.: „Vierter Tag für Denkmalpflege, Erfurt“ a „Erste gemeinsame Tagung für Heimatschutz. Salzburg.“ Berlin 1903 a 1911. — Dehiova úvaha také v „Kunstchronik“ N. F. XXII. Lipsko 1912 a dále v aut. knize: Kunst. Aufsätze. Berlin 1914.
- M. *Dvořák*: Sammler, Museen und Denkmalpflege. V. Mittel. Z.-Kom. für Dpfge.“ XIV. Vídeň, 1915.
- „Museumskunde“. V Berlíně. Od r. 1905. — Starším předchůdcem byl „Zeitschrift für Museologie“. Dráždany. Od r. 1878.
- The Museums-Journal*. V Sheffieldu. Od r. 1901.
- „Československé letopisy musejní“ v Čáslavi vyšly: I. 1903. II. 1. 1904—05. II. 2. 1910.

3) Musea národopisná.

- O. *Richter*: Über die idealen und praktischen Aufgaben der ethnographischen Museen. V „Museumskunde“. II.—VI. Berlin 1906—1910.
- A. *Žalud*: Musea národopisná. V „Národopisném Věstníku Československém“, IX. (Praha 1915), a ve sborníku „Ochrana památek“ (Praha 1916).
- Chotek K.*: Slovanská výstava národopisná. II. Čes. Revue, 1912, č. 2.
- Program Národopisného Musea Československého*. V Praze. 1896.
- Dr. *E. Kovář*. Národopis a úkoly Národopisné Společnosti Československé (Národopisný Sborník Československý I.)
- Dr. *K. Chotek*, Program soupisu národopisného. (Národopisný Věstník Českoslov. IX, 25 sl.)
- E. Hoffmann Krajer*: Ideen über ein Museum für primitive Ergologie. Museumskunde VI.
- R. F. Kaindl*: Völkerkunde, Volkskunde und Völkerwissenschaft. Oesterr. Rundschau IV.
- v. *Luschan*: Ziele und Wege eines modernen Museums für Völkerkunde. Globus 1915, č. 15.

Oswald Richter: Über die idealen und praktischen Aufgaben der ethnographischen Museen. *Museumskunde* II., sl.

Dr. R. Thurnwald: Über Völkerkundemuseen, ihre wissenschaftlichen Bedingungen u. Ziele. *Museumskunde* VIII.

γ) *Musea praehistorická.*

J. Novotný: Návod ku sbírání a zachraňování předhistorických památek. Praha 1894 (F. Šimáček) 8°. Str. 20.

Dr. A. Voss: Merkbuch Alterthümer aufzugraben und aufzubewahren. Eine Anleitung für das Verfahren bei Ausgrabungen sowie zum Konserwieren vor- und frühgeschichtlicher Alterthümer. II. Aufl. Berlin 1894. 16°. Stran 99. 8 tab. [Prvé vydání z r. 1888.]

W. M. Flinders Petrie: Methods and aims in archaeology. London 1904. 8°. Str. XVII. +208. 66 obr.

K. Buchtela, O metodice při výzkumech archaeologických. Referát praehist. sekce Sjezdu na ochranu památek v Praze 1908. Československé letopisy musejní II., část druhá. Čáslav 1910. Str. 17—20.

Manuel de recherches préhistoriques publié par la société préhistorique de France. Paris 1906. 8°. Str. IX. +332.

Památky archaeologické a místopisné. Praha. XXIV. 1911.

Pravěk, ústřední list pro praehistorii a anthropologii zemí českých. Kojetín VIII. 1912.

Praehistorický obzor. Příloha Časopisu společnosti přátel starožitností českých.

Věstník československých musej a archaeologických spolků. Čáslav I—IV. 1895—1900.

Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege. Vídeň.

Zeitschrift für Ethnologie. Organ der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. Berlin 1912 44. Jag.

Praehistorische Zeitschrift. Leipzig 1912. IV. Bd.

Mannus. Zeitschrift für Vorgeschichte. Organ der Deutschen Gesellschaft für Vorgeschichte. Würzburg 1912. Bd. IV.

δ) *Musea místní. — Musea školní.*

L. Niederle: Několik slov o pěstování české archaeologie. V „Českém Lidu“, I. Praha, 1892.

A. Frič: O místních museích v Čechách. V „Živě“. XXI. Praha 1911. — Vyšlo i v něm. otisku: Über Localmuseen. Praha 1911.

— O místních museích a školních sbírkách. V knize „Dějiny musea v Bělohradě“. Bělohrad 1906.

M. Dvořák: Lokalmuseen. V „Mitt. Z.-K. f. Dpfge“. X. Vídeň, 1911.

A. Lichtwark: Museen als Bildungsstätten. V knize „Die Museen als Volksbildungsstätten“ (protokol o sjezdu pro blaho dělnictva v Mannheimu), Berlín, 1904.

H. Sohnrey: Wohlfahrtspflege auf dem Lande. Berlín 1896. — Wegweiser für ländliche Wohlfahrts- und Heimatspflege. Berlín 1909.

C. Merhaut: Vesnická musea. V „Českoslov. letopisech musejních“, II. 1. Čáslav 1904.

F. Truhlář: Školní musea. V „Poslu z Budče“. XXXIX.

K. Polánek: Školní museum. V „Komenském“ XL. — Školní museum. V „Revui učebných pomůcek“. Praha 1912.

J. Hofman: Vesnická a školní musea. V „Agrárním archivu“. III. Praha 1916.

G. Gilson: Le musée propédeutique. Essai sur la création d'un organisme éducatif extra-scolaire. V „Annales de la Société royale zoologique“. Brusel. 1909.

O. Lehman: Propädeutische Museen. V „Museumskunde“. VI. Berlín. 1909.

Ο *archivech.*

Müller-Feith-Fruin: Anleitung zum Ordnen und Beschreiben von Archiven. Prel. H. Kaiser. Lipsko-Groningy, 1905.

- V. *Kratochvíl*: Hollandská theorie archivní a reforma archivnictví u nás. V „Čes. Čas. Historickém“. XIII. Praha. 1907.
- F. v. *Löher*: Archivlehre. Paderborn, 1890.
- O. *Redlich*: Das Archivwesen in Österreich. V „Mitteil. der Archiv-Sektion der k. k. Z.-Komm.“ VI. Vídeň. 1907.
- J. *Čelakovský*: Organisaçe archivnictví v zemích neuherických. Ve „Věstníku České Akademie“. XXII. Praha, 1913.
- J. *Borovička*: Samospráva a archivnictví v Čechách. Ve „Věstníku České Akademie“. XXIII. Praha. 1914.
- O úkolech českého archivnictví. V „České Revui“. Praha. 1915.

„*Archivalische Mitteilungen*“: Časopis c. k. Archivní Rady ve Vídni. Od r. 1913 vychází co pokračování býv. „Mitteil. der Archiv-Sektion der k. k. Z.-Komm.“.

„*Archivalische Zeitschrift*“: V Štuttgartě-Mnichově. Od r. 1876. Nově od r. 1890.

„*Jahresberichte der Denkmalpflege im Grossherzogtum Hessen*“: Vydává ministerstvo vnitra. V Darmstadtě. I. sv. sahá od r. 1902 do r. 1907; II. sv. od r. 1908 do r. 1911.

O archivech památek.

- N. *Haupt*: Referát v protokole „Zweiter Tag f. Dpfge“. Freiburg i. Br. Berlín. 1901.
- F. *Bezold*: Referát v protokole „Dritter Tag f. Dpfge. Düsseldorf“. Berlín. 1902.
- J. *Brinckmann*: Referát v protokole „Vierter Tag f. Dpfge. Erfurt“. Berlín, 1903.
- F. *Wolff*: Denkmalarchive. Berlín, 1913.
- R. *Bruck*: Führer durch die Ausstellung des kgl. sächs. Denkmalarchivs. Drážďany, 1913.
- Z. *Wirth*: Praeventivní ochrana památek. V protokole „Sjezd na ochranu památek v Praze 1908“. Čáslav 1910.

- P. *Clemen*: Einrichtungen und Sammlungen der Commission des monuments historiques. V práci „Die Denkmalpflege in Frankreich“. Jednak v „Zeitschrift für Bauwesen“ (Berlín 1898), jednak v knižním otisku. (Tamtéž, 1898).
- Das Denkmälerarchiv der Rheinprovinz. V knize „Denkmalpflege in der Rheinprovinz“. Düsseldorf, 1896.
- R. *Bruck*: Königl. Sächsisches Denkmalarchiv. V knize „Die Denkmalpflege im Königreiche Sachsen.“ (V knize není seznam obsahu. Kap. počíná na str. 63.) Drážďany 1910.
- F. *Wolff*: Verzeichniss der Zeichnungen und Abbildungen der geschichtlichen Denkmäler in Elsas-Lothringen. Štrasburk, 1905.
- N. *Gottschewski*: Projev na sjezdu dějepisců umění y Darmstadt. Lipsko, 1907.
- K. *Simon*: Eine Zentralstelle für Abbildungen deutscher Kunstwerke. V „Museumskunde“. III. Berlín, 1907.
- E. W. *Bredt*: Eine Ikonothek. V „Museumskunde“. VIII. Berlín, 1912.

O soupisech.

- K. *Chytil*: O inventáři uměleckých památek. V „Osvětě“. Praha. 1894.
- P. *Clemen*: Denkmälerverzeichnisse. V protokole „Sechster Tag für Denkmalpflege. Bamberg.“ Berlín, 1905.
- M. *Dvořák*: Úvod I. sv. „Österreichische Kunsttopographie“. Vídeň 1907.
- H. *Tietze*: Denkmälerverzeichnisse. V knize „Die Methode der Kunstgeschichte“. Lipsko, 1913.
- Z. *Wirth*: Soupis památek uměleckých a historických. V „Českosl. letopisech musejních“. II. 1. Čáslav, 1904.
- Soupis památek historických a uměleckých král. hlav. města Prahy. V „Čes. Čas. Hist.“ XVI. Praha, 1910.
- K. *Chotek*: O soupisu památek národopisných. V „Národopis. Věstníku Českoslov.“. Praha, 1914.

- A. Helfert: Österreichische Kunsttopographie. Jednak v „Mitteil. d. Z.-Komm.“ (Viedeň 1881), jednak v knižním otisku. (Tamtéž, 1881).
- M. Dvořák: Die Deutschen Kunsttopographien. V „Kunstgeschichtliche Anzeigen“. III. Příl. „Mitt. d. Inst. für öst. Gesch.-Forsch.“. Viedeň, 1906.
- E. Polaczek: Die Denkmälerinventarisierung in Deutschland. V „Deutsche Geschichtsblätter“. I. a III. 1900, a 1902.
- J. Chadt (Sevěřinský): Staré a památné stromy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Písek 1913.
- Conventz: Fotstbotanische Merkbücher. (Soupis přír. památek).
- Lessel: Naturdenkmäler in Elsass-Lothringen. (Soupis přír. památek),

- Úvod I
Co jest památkou
(J. H.) 1
- Památky živé (J. H.) 36
- Památky v museích (Z. Wirth) 42
- Práce v museích (J. H.) 48
- Musea vlastivědná (J. H.) 55
- Sbírky vesnické a školní (J. H.) 63
- Musea památek pravěkých (A. Stocký) 71
- Musea národopisná (A. Žalud) 77
- Musea přírodovědná (J. Roubal) 85
- Sbírky odlišné a modelů památek (J. H.) 92
- Sbírky soukromé (J. H.) 103
- Sbírky obrazů památek: Archivy památek
(J. H.) 109
- Soubory písemných památek: Archivy
(J. H.) 116
- Památky knižní (V. Tille) 124
- Soupisy museí, archivů, knihoven
(J. H.) 129
- Obecné soupisy památek histo-
rických (J. H.) 143
- Soupisy národopisné
(A. Žalud) 155
- Soupisy památek
přírodních (J. H.) 158
- Literatura 163
(J. H.)